

YKSIN SUOMEEN TULLEEN ALAIKÄISEN TURVAPAIKANHAKIJAN
OSALLISUUDEN KOKEMUKSET TURVAPAIKKAPROSESSISSA JA
KOTIMAASTA LÄHTÖÖN LIITTYVISSÄ TILANTEISSA

MIRA SIPOLA
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2012

SIPOLA, MIRA: Yksin Suomeen tulleen alaikäisen turvapaikanhakijan osallisuuden kokemukset turvapaikkaprosessissa ja kotimaasta lähtöön liittyvissä tilanteissa.

Pro gradu -tutkielma, 99s., 3 liites.

Ohjaaja: Satu Ranta-Tyrkkö

Sosiaalityö

Maaliskuu 2012

Pro gradu -tutkimukseni tavoitteena on kuvata yksin Suomeen tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijalasten osallisuuden kokemuksia turvapaikkaprosessissa ja kotimaasta lähtöön liittyvissä tilanteissa. Tutkimuksessani kysyn, kuinka yksin tulleiden lasten osallisuus toteutuu turvapaikkaprosessissa, ja mitkä asiat vaikuttavat lasten osallisuuden toteutumiseen. Tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä olen käyttänyt erilaisia osallisuusteorioita, kansainvälisiä sopimuksia ja kansallista lainsäädäntöä osallisuuden turvaajana. Koska kyseessä ovat suojelun tarpeessa olevat lapset, olen lisäksi tulkinnut yksin tulleiden lasten osallisuuden toteutumista lastensuojelun näkökulmasta.

Tutkimuksen metodologisena perustana on etnografia. Tutkimuksen aineisto on kerätty eräässä ryhmä- ja perheryhmäkodissa tammikuussa 2012. Empiirinen aineisto koostuu kuudesta yksin tulleen lapsen teemahaastattelusta ja osallistuvan havainnoinnin päiväkirjamuistiinpanoistani, jotka olen kirjoittanut yhdeksän kenttätutkimuspäiväni aikana. Analyysimenetelmänä olen käyttänyt sisälönanalyysiä ja teema-analyysiä.

Suomen lainsäädäntö ja maahanmuuttopolitiikka ohjaavat vahvasti turvapaikan hakemiseen liittyviä menettelyjä turvapaikkaprosessissa. Tutkimus kuvaa yksin tulleiden lasten mahdollisuutta ilmaista mielipiteitään, tulla kuulluksi, ja vaikuttaa heitä itseään koskeviin asioihin. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan saavatko lapset oikeaa tietoa päätöksentekoprosesseissa, ja millaisia lähestymistapoja aikuisilla on yksin tulleita lapsia kohtaan turvapaikkaprosessin vaiheissa. Tutkimukseni tärkeänä tehtävänä on yksin tulleiden lasten kokemusten esille tuominen heidän oman äänensä kautta, koska he ovat asiantuntijoita omaan elämäänsä liittyvissä asioissa.

Yksin tulleiden lasten osallisuuden kokemukset vaihtelevat heidän yksilökohtaisten tilanteiden mukaan turvapaikkaprosessissa ja kotimaasta lähtöön liittyvissä tilanteissa. Tutkimuksen perusteella jokaisessa turvapaikkaprosessin vaiheessa on erotettavissa tilanteita, jolloin Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukainen mielipiteen ilmaiseminen ei toteudu, tai lasta ei kuulla aidosti. Yksin tulleiden lasten pelot heidän traumaattisten kokemustensa vuoksi vaikuttavat heidän kykyynsä vastaanottaa tietoa, jolloin osallisuuden toteutuminen prosessissa vaikeutuu. Lisäksi turvapaikkaprosessiin liittyvät menettelyt tapahtuvat nopeasti, jolloin yksin tullut lapsi ei tiedä mitä prosessissa tapahtuu ja mitä häneltä odotetaan. Turvapaikkapäätöksen odottamista leimaa toivottomuus ja epävarmuus tulevaisuudesta.

Aikuisten asenteelliset lähestymistavat vaikuttavat yksin tulleiden lasten kohteluun ja osallisuuteen turvapaikkaprosessissa. Hyvin toimiva luottamuksellinen vuorovaikutussuhde lapsen ja aikuisen välillä vahvistaa lapsen osallisuutta. Suomessa on pyritty rakentamaan yksin tulleiden kohtelua koskevia hyviä ja sensitiivisiä käytäntöjä, mutta niiden siirtäminen kaikkiin turvapaikkaprosessin vaiheisiin ja kaikkien lasten kohdalla ei ole vielä toteutunut. On ensiarvoisen tärkeää vahvistaa suunnitelmien toimeenpanoa, vaikka tämä vaatii laajempia rakenteellisia uudistuksia maahanmuuttopolitiikassa.

avainsanat: osallisuus, turvapaikkaprosessi, yksin tullut lapsi, turvapaikanhakija

SIPOLA, MIRA: The experiences of participation of underage separated children after having left their country of origin and in the Finnish asylum process.

Master's thesis, 99 pages, 3 appendices

Social Work

Supervisor: Satu Ranta-Tyrkkö

March 2012

The aim of this thesis is to describe underage separated children's experiences of participation in Finnish asylum process and in the situation when separated children have left their country of origin. Separated children are under 18 years of age who are outside their country of origin and separated from both parents, and their previous legal/customary primary caregiver, and they apply the asylum. I have searched answers to the following: How the participation of separated children is achieved in the asylum process? What factors affect that the participation will be achieved? As a theoretical framework in the thesis I have used different theories about participation, international agreements and Finland's national acts. Because separated children are in the need of protection, I have also construed whether the participation is achieved from the aspect of child care and protection.

The methodology of the thesis is ethnography. The data of thesis has been collected in a certain family group home in January 2012. The empirical data consists of six interviews of the separated children and diary notes that I have collected during participation observation. I have analyzed the data using both content analysis and theme analysis.

The Finnish legislation and immigration policy strongly leads procedures in the asylum process. The thesis illustrates children's possibility to express their opinions, opportunity to be heard, and if the children have an effect on their own issues. Additionally in this thesis is examined do the children gain the right information during the decision-making process and what kind of approaches adults have when meeting the separated children in the different period of the asylum process. The main point of the thesis is to present the experiences of separated children through their own voice because they are experts of their own life.

Separated children's experiences about participation in the asylum process and in the situation when child has left the home country differ due to individual reasons. As the thesis establishes, every period contains situations when the 12 article of The Rights of the Child has not been realized and children's opinions have not been heard genuinely. Children's traumatic experiences have a negative influence on their participation in the asylum process. The asylum procedures are carried out quickly and children don't know what is happening in the process and what is expected from them. By waiting and large expectations of asylum decisions are full of hopelessness and uncertainty.

Adult's prejudiced approaches affect the treatment of separated children and their participation in the asylum process. Confidential relationship between different adults and child strengthens the participation of the child in the asylum process. Even if good and sensitive practices are reached for, realising them in all phases of the asylum process is not completely achieved. Therefore it is most important to reinforce the implementation of good and sensitive practices even if it requires larger reforms in the immigration policy.

Keywords: participation, asylum process, separated child, asylum seeker

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
2 LAPSI TURVAPAIKANHAKIJANA JA PAKOLAISENA.....	3
2.1 Aikaisemmat tutkimukset yksin tulleista lapsista ja tutkimuksen paikantuminen.....	3
2.2 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoitteet.....	6
2.3 Yksin tullut lapsi turvapaikan hakijana.....	6
2.4 Yksin tulleen lapsen turvapaikkaprosessi ja pakolaisstatus.....	8
2.5 Yksin tulleet lapset Suomessa.....	11
2.6 Turvapaikkapuhuttelu ja turvapaikkapäätös Suomessa	12
2.7 Turvapaikkaperusteet, oleskeluluvat ja käännyttäminen	13
3 OSALLISUUS	15
3.1 Osallisuuden yleiset määritelmät	15
3.2 Lapsen oikeuksien sopimus ja osallisuus.....	20
3.3 Muut kansainväliset sopimukset ja Suomen lainsäädäntö lasten osallisuuden turvaajina.....	21
3.4 Osallisuus lastensuojelun näkökulmasta.....	23
4 TUTKIMUSMENETELMÄT JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	27
4.1 Kvalitatiivinen tutkimus ja tutkimustehtävä	27
4.2 Tutkimuksen toteutus ja kohderyhmä.....	28
4.3 Tutkimusaineistot ja aineiston keruu etnografisen tutkimusprosessin lähtökohdista.....	29
4.3.1 Tutkimusta kentällä.....	32
4.3.2 Tutkimuksen syventäminen teemahaastattelun keinoin.....	38
4.3.3 Tutkimushaastattelun haasteita	42
4.4 Aineiston analyysi.....	45
4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	47
5 OSALLISUUDEN RISTIAALLOKOSSA	50
5.1 Kotimaasta lähteminen.....	50
5.2 Kohtaaminen poliisin tai rajavartiolaitoksen kanssa	54
5.3 Yhteistyö edustajan kanssa	57
5.4 Sosiaalityöntekijöiden ja lääkäreiden tapaamisia	60
5.5 Turvapaikkapuhuttelu ja oleskelulupa	62
5.6 Asumisen monimuotoisuus.....	68
5.7 Tulkkaustilanteet ja iänmääritys	73
5.8 Tulevaisuusnäkökulmat	75
6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	78
7 POHDINTA.....	85
LOPUKSI.....	89
LÄHTEET.....	90
Liite 1: Lupakirje edustajille.....	100
Liite 2: Teemahaastattelurunko.....	101

1 JOHDANTO

Yhdistyneiden Kansakuntien pakolaisjärjestön (UNHCR) mukaan maailmassa on 33,9 miljoonaa henkilöä, jotka ovat pakolaisia, turvapaikanhakijoita, toisesta maasta käännytettyjä, ja henkilöitä, jotka oleilevat muussa maassa kuin kotimaassaan ilman kyseisen valtion suojaa. Näistä noin puolet on lapsia. (Children – Young and innocent 2012.) Lasten osuus maailman pakolaisista on aina ollut huomattava, mutta viimeisten vuosien aikana vanhemmista eroon joutuneiden lasten määrä on huomattavasti kasvanut (Bhaba & Crock 2007, 9). Arviolta kahdesta viiteen prosenttia maailman pakolaislapsista on yksin turvapaikkaa hakevia lapsia. Arvioidut lukumäärät vaihtelevat, koska kaikki valtiot eivät tilastoi lasten määriä tai eivät paljasta oikeita lukuja. Tilastot vaihtelevat myös se mukaan, mihin kategorioihin lapsia kirjataan. (Bhaba 2001, 286–287.)

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kuvata vanhemmista eroon joutuneiden turvapaikanhakijalasten osallisuuden kokemuksia kotimaasta lähtemisessä ja Suomessa tapahtuvassa turvapaikkaprosessissa. Olen erityisen kiinnostunut tutkimaan turvapaikkamenettelyyn liittyviä osallisuuden kokemuksia, jolloin tarkastelun kohteena ovat erityisesti päätöksentekomenettelyihin liittyvät tilanteet. Tarkastelen osallisuuden toteutumista YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen, voimassaolevan lainsäädännön ja erilaisten osallisuusmääritelmien kautta.

Kiinnostukseni aiheeseen on herännyt yksin Suomeen tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden edustajana toimimisesta ja sosiaalityön opintojeni kautta. Edustajan tehtäviä hoitaessani olen monesti pohtinut osallisuuden toteutumista yksin tulleiden lasten elämässä ja erityisesti suhteessa turvapaikan hakemiseen liittyvien päätösten tekemiseen erilaisissa tilanteissa. Osallisuuspohtintani edustajatyöni ohessa vaikutti siihen, että tein sosiaalityöhön liittyvän kandidaatin tutkielmani yksin tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden osallisuudesta kirjallisuuskatsauksena. Aineistoa etsiessäni totesin, että yksin tulleiden turvapaikanhakijoiden osallisuuteen liittyviä tutkimuksia ei varsinaisesti ole. Lapsen etuun liittyviä tutkimuksia ja raportteja on jonkin verran löydettävissä. Yksin turvapaikkaa hakevat lapset ovat hyvin haavoittuvainen ja marginaalinen ryhmä, joiden asemaa ei monissa maissa ole tarpeeksi huomioitu ja tunnustettu. Marginaalisuutta voidaan tarkastella tilastollisesti sekä alaikäisyyteen liittyviin yhteiskunnallisiin oikeuksiin nähden. Kiinnostukseni aiheeseen kumpuaa myös aiheen ajankohtaisuudesta. Maahanmuuttopolitiikkaan liittyvää keskustelua on ollut runsaasti esillä Suomen mediassa ja samalla keskustelua on käyty jonkin verran myös alaikäisistä turvapaikanhakijoista. Keskustelusta on toisinaan tullut ilmi ilmiön tuntemattomuus, oikean tiedon puutteellisuus ja turvapaikan hakemiseen liittyvien motiivien epäily.

Turvapaikkaprosessia seuraavat päätökset määrittävät vahvasti yksin tulleen turvapaikanhakijan sen hetkistä elämää ja tulevaisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa. Lähtö kotimaasta ja turvapaikkaprosessi vastaanottavassa valtiossa on haasteellinen ja monivaiheinen prosessi yksin tulleen lapsen elämässä. Yksin tulleet turvapaikanhakijalapsat tulevat Suomeen erilaisista yhteiskunnista ja heillä kaikilla on oma elämäkokemuksensa, josta puhuminen voi olla vaikeaa. Luottaminen aikuisiin ja viranomaisjärjestelmiin saattaa aiheuttaa epäluuloja ja pelkoja. Näillä asioilla on varmasti merkitystä heidän osallisuuteensa. Turvapaikkaprosessin lopputulos vaikuttaa lapsen saamiin päätöksiin ja tätä kautta elämään liittyviin käytännön asioihin esimerkiksi oleskeluluvan ja pakolaisstatuksen kautta. On myös mahdollista, että yksin tullut turvapaikanhakijalapsi käännytetään toiseen valtioon.

Yhteiskunnallisissa keskusteluissa on viime aikoina nostettu esille lasten ja nuorten osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuutta. Pakolaisneuvonta ry:n mukaan suomalainen lainsäädäntö ja kansainvälinen Lapsen oikeuksien sopimus eivät takaa yksin tulleille turvapaikanhakijalapsille lapsen edun ja oikeuksien toteutumista turvapaikkapäätöksiä tehtäessä (Yksintulleet lapset...2011). Tutkimukseni kautta tavoittelen yksin tulleiden lasten oman äänen esille tuomista ja oman mielipiteen sekä kokemusten ilmaisemista kotimaasta lähtöön ja turvapaikkaprosessiin liittyvissä asioissa koskien heidän oikeuksiensa ja osallisuutensa ilmenemistä.

Tutkimuksen alussa esittelen aiheeseen liittyvää aikaisempaa tutkimusta ja tutkimuskysymyksiä. Lisäksi kuvaan yksin tulleisiin lapsiin ja heidän turvapaikanhakuunsa liittyvää ilmiötä laajemmin ja määrittelen tarkemmin yksin tulleen lapsen turvapaikkaprosessia ja siihen keskeisesti liittyviä asioita Suomessa. Teoriaosassa avaan osallisuuteen liittyviä yleisiä määritelmiä ja sidon osallisuuden oikeutuksen Suomen lainsäädäntöön ja erilaisiin kansainvälisiin sopimuksiin. Tutkimusaineistoni on kerätty etnografisen lähestymistavan kautta ja neljännessä luvussa kuvaan tarkemmin tutkimukseni kohderyhmää, toteutusta, valitsemani analyysimenetelmää ja eettisiä näkökulmia. Analyysiosio muodostuu kahdeksasta eri alaluvusta, jotka käsittelevät tutkimusaiheeni turvapaikkaprosessin teemojen mukaisesti osallisuusteorioihin nojaten. Viimeisissä luvuissa esittelen yhteenvedon ja johdopäätöksiä analyysistäni ja reflektoin lopuksi tutkimusprosessiani ja mahdollisia kehittämisideoita pohdintaosuudessa.

2 LAPSI TURVAPAIKANHAKIJANA JA PAKOLAISENA

Tämän luvun tehtävänä on paikantaa konteksti, johon tutkimukseni yksin tulleiden lasten osallisuudesta sijoittuu aikaisempien tutkimuksien kentällä. Kuvaan lisäksi tutkimuksen tarkoitusta ja esitellen tutkimuskysymykset. Luvussa tarkastellaan tarkemmin yksin tulleen alaikäisen turvapaikan hakijan ”profiilia” ja turvapaikan hakemista globaalina ilmiönä. Luku määrittelee lisäksi tutkimukseni esiintyviä tärkeimpiä termejä. Kuvaan turvapaikkaprosessin vaiheita YK:n kansainvälisen pakolaisjärjestön suosituksia esittelemällä ja tarkastelen turvapaikkaprosessin yksittäisiä vaiheita ja turvapaikkaperusteita tarkemmin suomalaisessa kontekstissa.

2.1 Aikaisemmat tutkimukset yksin tulleista lapsista ja tutkimuksen paikantuminen

Kuten jo aikaisemmin olen esittänyt, ei yksin tulleista lapsista ole olemassa selkeää osallisuustutkimusta. Tarkemmassa tarkastelussa tehdyistä tutkimuksista voidaan kuitenkin erottaa osallisuuden elementtejä. Yksin tulleista alaikäisistä turvapaikanhakijoista tehty tutkimus on varsin uutta ja tutkimuksia on alettu tekemään siksi, että yksin tulleiden lasten tilanteesta on osittain tullut avainkysymys globaalissa politiikassa. Bhaban (2003, 142) mukaan globaalisti kiristyneen maahanmuuttopolitiikan syynä yksin tulleiden kohdalla on heidän lukumääränsä kasvaminen viimeisten vuosien aikana ja kansainvälisen lapsikaupan lisääntyminen. Koska tiedetään, että yksin tulleet lapset ovat suojelun tarpeessa monien eri riskien vuoksi, monet tutkimukset nostavat heidän elämänsä tilanteita esiin erityisesti turvapaikan hakemisen syiden osalta. Yksin tulleet lapset ovat suuressa riskissä joutua pakkotyöhön, seksuaaliseen väkivallan, riiston ja hyväksikäytön uhreiksi ja jopa lapsisotilaiksi. Lisäksi tutkimuksissa tarkastellaan yksin tulleiden lasten tuen ja valtioiden tarjoamien palvelujen saamista uuteen maahan integroitumisessa. (esim. Bhaba, 2001; Crock 2006; Montgomery & Rousseau & Shermark, 2001.)

Australiassa, Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa tehdyssä kolmiosaisessa tutkimuskokonaisuudessa on tutkittu yksin tulleiden turvapaikkaprosessia ja uuteen maahan integroitumista kokonaisvaltaisesti kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimuksen kautta. Tutkimusten keskeiset tulokset ovat, että yksin tulleet lapset kokevat monia epäkohtia, jotka vaihtelevat hieman vastaanottavan maan käytäntöjen mukaan. Tutkimuksien mukaan lapsia kohdellaan usein ensin maahanmuuttajana ja vasta toiseksi lapsena. Lisäksi tutkimukset osittavat monia jännitteitä, jotka liittyvät lakien toimeenpanoihin ja lasten oikeuksiin. (Bhaba & Schmidt 2006; Bhaba & Finch 2006; Bhaba & Crock 2007.)

Tarkastelemani tutkimukset (Esim. Halvorsen 2005; Jones 2001) sivuavat tai nostavat esiin kansainvälisten sopimusten ja yksin tulleita lapsia vastaanottavien maiden kansallisten lakien riittämättömyyden turvata yksin tulleiden lasten oikeuksia. Liz Feketen (2007) tutkimus osoittaa puutteita monien Euroopan maiden turvapaikkapolitiikassa erityisesti yksin tulleiden lasten vastaanoton ja sijoittamisen suhteen. Tutkimuksen mukaan lapsille ei aina tarjota asianmukaisia vastaanottotiloja ja heitä voidaan pitää vankilanomaisissa tiloissa maahan saapuessa ja turvapaikkapäätöstä odottaessa. Kyseinen käytäntö rikkoo kansainvälisiä ihmisoikeuksia. (Emt.)

Koska yksin tulleet lapset ovat pakolaisuutensa, kokemustensa ja ikänsä vuoksi erittäin haavoittuvainen ja marginaalinen ryhmä, tutkijat ovat suuntautuneet tutkimaan sosiaalityön roolia lasten elämässä monissa maissa. Englannissa tehdyissä tutkimuksissa sosiaalityön merkityksellisyys yksin tulleiden lasten auttamisessa on vaihtelevaa. Yksin tulleita lapsia on pystytty tukemaan työn huolellisen suunnitteluresurssien lisäämisen, koulutuksen ja työn organisoimisen kautta. Toisaalta sosiaalityöntekijät kokevat turvapaikka-asioiden hoitamisen esteenä erilaisia rakenteellisia, lakisääteisiä ja byrokraattisia tekijöitä. (Cemlyn & Briskman 2003, 173–174; Mitchell 2003, 187.) Alastair Christien (2003) Irlannissa tehty tutkimus korostaa sosiaalityöntekijöiden haasteellista työtä ja epäselvää roolia vastata yksin tulleiden lasten ja mahdollisesti heidän perheidensä integraation toteutumiseen, koska sosiaalityön roolia ei ole selkeästi määritelty maan maahanmuuttopolitiikkaan liittyen. Monilla yksin tulleilla lapsilla on epävarma tulevaisuus ja traumaattinen menneisyys, mikä vaikuttaa pitkäjänteisen ammatillisesti kyvykkään sosiaalityön toteutumiseen. (Emt.)

Lapsen etu on laajasti tunnettu periaate, jonka soveltaminen käytännön tasolla yksin tulleiden lasten kohdalla on haastavaa (Mustonen 2011, 8). Yksin tulleiden lasten edun toteutumista on arvioitu erilaisissa selonteoissa ja sen toteutuminen on toisinaan kyseenalaista. Epäkohtia yksin tulleiden lasten edun ja oikeuksien toteutumisessa on havaittavissa esimerkiksi perheenyhdistämiseen ja turvapaikkaprosessiin liittyvissä asioissa. (Esim. Engebrihtsen 2003; Parsons 2011.) Lisäksi yksin tulleiden lasten kohdalla lapsiköyhyys, puutteelliset asuinolot, koulutukseen pääseminen ja sosiaalinen syrjäytyminen ovat merkittäviä ja huomionarvoisia asioita, joissa on havaittu epäkohtia lapsen edun toteutumisessa (Esim. Christie & Sidhu 2006; Fanning & Veale 2004). Yksin tulleiden lasten psyykkiset ja emotionaaliset ongelmat ja riittämätön hoito ja tuki nousevat toisinaan tutkimusaiheiksi (Esim. Bokhari 2008; Davidson ym. 2004).

Suomessa tehty tieteellinen tutkimus yksin tulleista lapsista on melko vähäistä. Yksintulleet -raportin (Yksintulleet...2009) ja oman aktiivisen tiedonhakuni mukaan yksin tulleista lapsista ei ole olemassa yhtenäistä kohderyhmään keskittyvää tutkimusta, mutta selvityksiä ja raportteja on jonkin

verran olemassa. Annika Parsons (2010) on tehnyt selvityksen lapsen edun toteutumisesta turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevissa päätöksissä. Selvityksessä tuli esille, että lapsen etua ei arvioida turvapaikkaprosessissa riittävästi eikä se ole ensisijainen arviointikriteeri. (Emt., 5.)

Reetta Helanderin ja Anna Mikkosen (2002) selvityksessä ”Ikävä äitiä...Ilman huoltajaa tulleet pakolaislapset Suomessa” kuvataan yksin tulleiden lasten omia kokemuksia ja heidän psykososiaalisia tilanteitaan Suomessa. Selvityksen tavoitteena on ollut yksin tulleiden lasten elämäntilanteen esiintuominen ja lasten kokemuksista nousevien uudistustarpeiden esittäminen. Toimenpide-ehdotuksina yksin tulleiden lasten tilanteen parantamiseksi esitetään esimerkiksi hakemusten käsittelyaikojen nopeuttamista, pysyvien ihmissuhteiden tukemista, terapia- ja mielenterveyspalvelujen lisäämistä ja edustajien roolin selkiyttämistä. Lisäksi jälkihuollon järjestäminen täysi-ikäistyville nuorille ja tukihenkilö- tai tukiperhetoiminta nähdään tärkeäksi tueksi yksin tulleille lapsille. (Emt., 128–136.)

Yksin tulleiden lasten elämäntilanteet ja kokemukset Suomessa ovat 2000-luvulla olleet opinnäytetöiden ja pro gradu -tutkielmien aiheina. Aihealueina opinnäytetöissä ovat olleet esimerkiksi yksin tulleiden sosiaaliset verkostot, arki ja asuminen (Mikkonen 2001) ja edustajajärjestelmä (Nevalainen 2004; Muller & Mwano 2010). Mikkonen (2001) kuvaa tutkimuksessaan myös turvapaikkaprosessiin liittyviä tilanteita, mutta tutkimuksen painopiste on yksin tulleiden sosiaalisissa verkostoissa. Lastensuojelun keskusliitossa on alkanut selvitys vuonna 2011, jossa selvitetään suomalaisen edustajajärjestelmän kehittämistarpeita ja -mahdollisuuksia. Selvityksen tutkijana toimii Outi Lepola. Selvityksen keskeisenä lähtökohtana ovat yksin tulleiden lapsen oikeudet ja lapsen edun toteutuminen. (Selvitys ilman huoltajaa...2011.)

Tutkimukseni paikantuu yksin tulleista lapsista tehtyjen aikaisempien tutkimuksien ja selontekojen sekä monipuolisen osallisuustutkimuksen välimaastoon. Näen tutkimuksessani yhtymäpintoja myös lastensuojelun asiakkaiden osallisuustutkimuksiin, koska molemmissa on kyse asiakkaan prosessi- ja kohtaamisosallisuudesta. Asiakkuuden nähdään koostuvan osaprosesseista, joiden suunnitelmallisuus, avoin tiedonvälitys ja -muodostus tukevat osallisuutta prosessitasolla. Tällöin voidaan puhua asiakkaan prosessiosallisuudesta. (Muukkonen 2009, 135.) Tutkimukseni yhtenä tärkeimpänä asiana on tavoittaa yksin tulleiden lasten omaa asiantuntijuutta kuvaamaan heidän kokemuksiaan turvapaikkaprosessissa ja kotimaasta lähtöön liittyvissä tilanteissa, jolloin tutkimukseni tuo mahdollisesti uudenlaista aiemmin tutkimatonta tietoa yhteiskunnalliseen tutkimuskenttään.

2.2 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoitteet

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää yksin Suomeen tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden henkilökohtaisia kokemuksia heidän osallisuudestaan kotimaasta lähtöön liittyvissä tilanteissa sekä suomalaisessa turvapaikkaprosessissa. Olen kiinnostunut siitä, ovatko yksin tulleet lapset saaneet vaikuttaa heitä itseään koskevaan päätöksentekoon, ja onko heidän osallisuuttaan ja toimitaan tuettu päätöksentekoprosesseissa. Tarkastelen lisäksi, mitkä asiat ovat mahdollisesti vaikuttaneet lapsen osallisuuskokemuksiin ja kuinka lapset on kohdattu. Tavoitteenani on mahdollistaa yksin tulleiden lasten oman äänen esille tuominen heidän omien kokemuksiansa kautta.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten yksin turvapaikkaa hakevien lasten osallisuus toteutuu turvapaikkaprosessissa?
2. Mitkä asiat vaikuttavat yksin turvapaikkaa hakevien lasten osallisuuden toteutumiseen?

2.3 Yksin tullut lapsi turvapaikan hakijana

Vuoden 1951 Geneven pakolaissopimus määrittelee pakolaisuuden edellytykset. Pakolaiseksi kutsutaan henkilöä, jolla katsotaan olevan oikeus kansainväliseen suojeluun kotimaansa ulkopuolella. Pakolainen oleskelee kotimaansa tai pysyvän asuinmaansa ulkopuolella siitä syystä, että hänellä on perustellusti aihetta pelätä joutuvansa siellä vainotuksi alkuperän, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta. (Definitions and obligations 2010.) Kiintiöpakolainen on henkilö, jolle Yhdistyneiden Kansakuntien pakolaisjärjestö UNHCR on myöntänyt pakolaisstatuksen eli pakolaisen aseman, jolloin turvan tarvetta ei tarvitse enää erikseen tutkia. Kiintiöpakolaiselle on myönnetty maahantulolupa valtion budjetissa vahvistetun pakolaiskiintiön puitteissa. (Vartiainen-Ora 1996, 12.) Turvapaikanhakijaksi määritellään henkilö, joka on lähtenyt kotimaastaan ja hakee suojelua sekä oleskeluoikeutta toisesta valtiosta. Turvapaikanhakija ei ole pakolainen, vaan hän odottaa päätöstä turvapaikkahakemukseensa. (Definitions and obligations 2010.) Turvapaikanhakija voi olla minkä ikäinen henkilö tahansa.

Englannin kielessä vanhemmista eroon joutuneista ja yksinään turvapaikkaa hakevista lapsista käytetään termejä ”unaccompanied minors”, ”unaccompanied children” tai ”separated children”. Termeillä tarkoitetaan lapsia, jotka ovat alle 18-vuotiaita, oman kotimaansa ulkopuolella ja he ovat

erossa molemmista vanhemmistaan tai laillisesta huoltajastaan. Osa lapsista on täysin yksin, kun taas toiset lapsista saattavat olla esimerkiksi sukulaistensa mukana, mutta kuitenkin samalla ilman hoivaa ja huolenpitoa. (Separated children...2010.) Termi ”separated children” kuvaakin paremmin yksin turvapaikkaa hakevia lapsia, koska lapsi on erossa vanhemmistaan, kotimaastaan ja yleensä kielestään sekä kulttuuristaan. Suomen kielessä vakiintuneita termejä kyseisille turvapaikanhakijalapsille ei ole määritelty. Tämän vuoksi suomen kielessä käytetään ilmaisuja ”ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakija- ja pakolaislapset”, ”ilman huoltajaa tulleet lapset” tai ”yksin tulleet lapset”. (Heller & Mikkonen 2002, 31.) Tässä tutkimuksessa pyrin käyttämään termiä ”yksin tulleet lapset”, ellen halua erityisesti tehdä eroa lapsiin, jotka matkustavat aikuisen ihmisen seurassa tai hakevat turvapaikkaa aikuisen kanssa.

On erityisen vaikeaa tehdä yleistyksiä siitä, mistä maista turvapaikanhakijat vuosittain lähtevät ja mihin he päätyvät. Tähän vaikuttavat esimerkiksi lähtömaiden poliittiset muutokset sekä vastaanottavien maiden maantieteelliset erot ja taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät. (Bhaba & Schmidt 2006, 18.) On kuitenkin ilmeistä, että historian saatossa luonnon tuhot, sodat ja nälänhätä ovat aina aiheuttaneet tilanteita, jossa myös lapset ovat joutuneet eroon perheestään. Lapsia on myös uudelleenasetettu erilaisten ohjelmien kautta kehittyneisiin maihin. Nykyisin suurin osa vanhemmista eroon joutuneista lapsista tulee maista, jossa lapset ovat kokeneet jonkinlaisen luonnonmukaisen tai ihmisen aiheuttaman katastrofin. Lapsilla, jotka yksinään lähtevät esimerkiksi sisällissodan keskeltä, ei ole varaa matkustaa pitkiä matkoja toisiin valtioihin. Monet matkustavatkin kävellen naapurimaahan ja liittyvät siellä muiden jalkaisin liikkuvien pakolaisten joukkoon. Viime vuosikymmenien aikana yksin tulleiden lasten matkustaminen toisiin maihin voidaan nähdä kuitenkin laajempänä ilmiönä, johon liittyy globaalia laitonta ihmissalakuljetusta ja laitonta kaupankäyntiä. (Bhaba & Schmidt 2006, 13–15.) Yksin tulleiden lasten lukumäärä vaihtelee vuosittain. Ei ole olemassa laajaa tutkimusta selkeistä syistä, miksi yksin tulleiden lasten turvapaikkahakemusten määrä on viime vuosien aikana kasvanut globaalisti. On kuitenkin selvää, että yksin tulleiden lasten turvapaikanhakuun liittyvät syyt ovat yleisesti samanlaisia kuin aikuisilla turvapaikanhakijoilla. (Bhaba 2001, 288.)

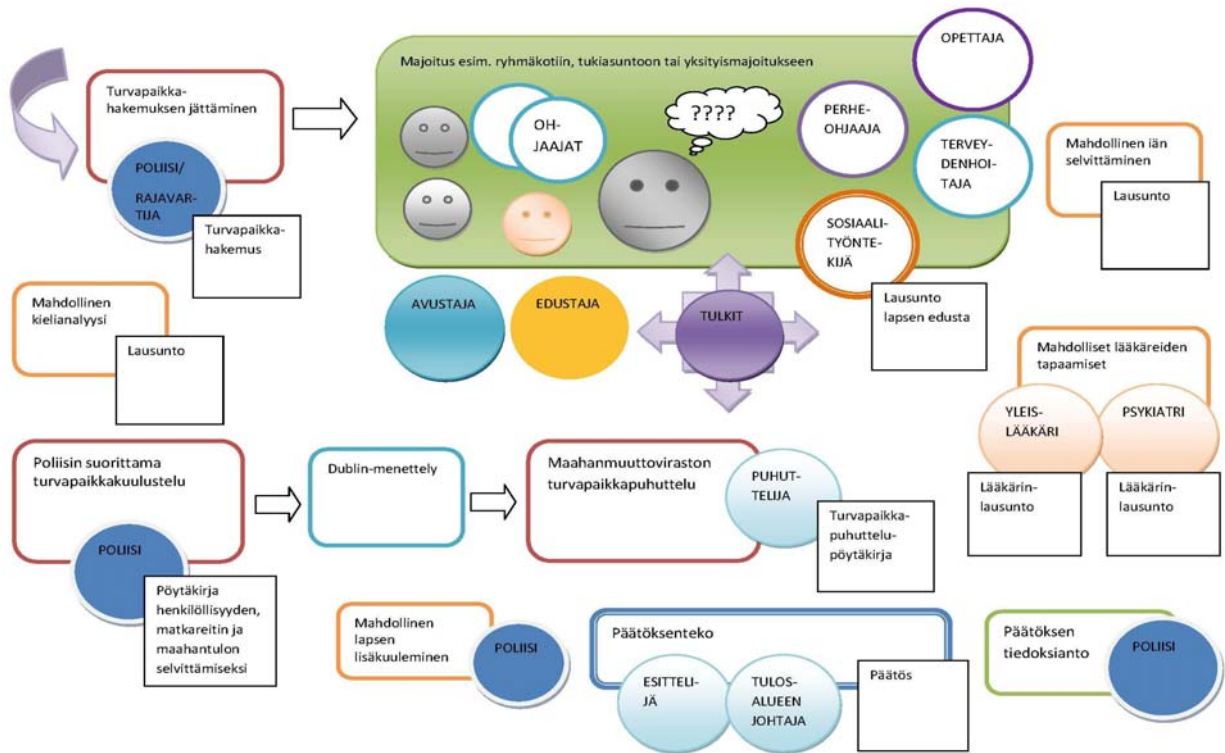
Yksin tulleet lapset saattavat hakea turvapaikkaa esimerkiksi vainotuksi tulemisen pelosta ja ihmisoikeusrikkomusten vuoksi tai he voivat paeta sotaa, nälänhätää tai aseellisia konflikteja. Kyseiset lapset saattavat olla myös ihmiskaupan tai seksuaalisen riiston uhreja. (Separated children...2010.) Lapset voivat olla myös oman tai perheenjäsenen poliittisen aktiivisuuden, vammaisuuden, kadulla asumisen, jengijäsenyyden tai muun kytköksen vuoksi vainottuja. Joidenkin lasten kohdalla myös taloudelliset syyt ja erityisesti vanhempien toiveet paremman elämän saavuttamisesta aiheuttavat

lasten liikkumista toisiin maihin. Vanhemmilla voi olla toiveita muun perheen siirtymisestä toiseen maahan perheenyhdistämisen kautta. Valitettavasti monet lapset menettävät kontaktin kokonaan vanhempiinsa ja vain harvoilla lapsilla on mahdollisuus perheenyhdistämiseen. (Bhaba & Schmidt 2006, 20–22.) Lähtösyystä huolimatta on olennaista ymmärtää, että kyseessä ovat lapset, jotka kärsivät fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti tilanteesta, jossa he ovat jääneet ilman hoivaa ja vanhempiensa tai laillisen huoltajansa suojelua ja ovat täten erittäin haavoittuvaisessa asemassa. (Separated children...2010.) Lisäksi on tärkeää tiedostaa, että yksin tulleet lapset ovat heterogeeninen ryhmä paitsi alkuperänsä ja kielensä perusteella, myös henkilökohtaisen historian ja elämän perusteella, ja he eivät siirry toiseen valtioon täysin samoista syistä (Montgomery ym. 2001, 104).

2.4 Yksin tulleen lapsen turvapaikkaprosessi ja pakolaisstatus

Turvapaikan hakeminen toisesta maasta voidaan kuvata prosessina. Turvapaikkaprosessin määrittäminen yleisesti on hankalaa, koska sen rakenne saattaa vaihdella eri valtioiden välillä. Tämän vuoksi esimerkiksi Euroopan unionin jäsenvaltiot ovat pyrkineet harmonisoimaan ja yhtenäistämään turvapaikkapolitiikkaa viimeisten vuosien aikana asettamalla direktiivejä, jotka sitovat Euroopan unionin jäsenmaita turvapaikan hakemiseen liittyvissä prosesseissa (Halvorsen 2005, 79).

Yksin tulleen lapsen turvapaikkaprosessi (Kuvio 1.) Suomessa alkaa lapsen saapumisesta maahan ja turvapaikkahakemuksen jättämisestä. Prosessi sisältää poliisin tai rajavartiolaitoksen tekemän turvapaikkahaastattelun ja maahanmuuttoviraston tekemän turvapaikkapuhuttelun. Prosessin aikana yksin tullut lapsi on tekemisissä monien eri viranomaisten, esimerkiksi sosiaalityöntekijän, lääkäreiden ja ryhmäkodin ohjaajien, kanssa. Yksin Suomeen tulleelle lapselle voidaan määrätä edustaja jo ennen oleskeluluvan saamista. Edustaja pyrkii turvaamaan lapsen etua ja käyttää huoltajalle kuuluvaa puhevaltaa. Lapset sijoitetaan Suomessa pääsääntöisesti ryhmäkoteihin, joissa ohjaajat vastaavat yksin tulneiden lasten arkielämästä. Prosessi voidaan kuvata päättyväksi turvapaikkapäätöksen tiedoksiintoon. Tämän jälkeen turvapaikanhakijalla on kuitenkin mahdollisuus hakea päätökseen muutosta. Jos lapsi saa Suomessa jatkuvan oleskeluluvan ja on edelleen alaikäinen, hänellä voi olla mahdollisuus perheenyhdistämiseen. (Parsons 2010, 32.) Parsonsin (2010, 66) mukaan turvapaikkahakemusten käsittelyaikojen pidentymisen vuoksi yksin tulleet ehtivät täyttää usein 18 vuotta odottaessaan päätöstä, jonka jälkeen perheenyhdistämistä ei voi enää hakea. Vuonna 2010 ulkomaalaislain muutoksen jälkeen perheenyhdistäminen raukeaa myös siinä tapauksessa, jos lapsi ehtii päätösprosessin aikana tulla täysi-ikäiseksi. Lain mukaan perheenkokoajan on oltava alaikäinen sinä päivänä, jolloin perheenjäsenen oleskelulupahakemus ratkaistaan. (Ulkomaalaislakiin...2010.)

KUVIO 1. Alaikäinen yksin tullut turvapaikanhakija – Turvapaikkaprosessi lapsen näkökulmasta (Mustonen & Alanko 2011, 16).

Turvapaikkaprosessi sisältää erilaisia vaiheita ja monia huomionarvoisia asioita, joista myös UNHCR on antanut omat suosituksensa. Esittelen turvapaikkaprosessin tarkemmin UNHCR:n suosituksia (Guidelines on policies...1997) kuvaamalla. Kaikkien valtioiden tulisi toimia näiden suositusten mukaisesti yksin tulleiden lasten vastaanottamisessa, kohtelussa ja päätöksenteossa. UNHCR:n suositusten (Guidelines on policies...1997) mukaan prosessin yleisenä periaatteena on lapsen edun turvaaminen. Kaikilla lapsilla on oikeus turvapaikanhakuun, erityiseen hoivaan ja suojeluun, ja lasta ei saa käännättää valtiosta ilman turvapaikanhakumenettelyä. Viranomaisten tulee varmistaa, että yksin tulleiden turvapaikanhakijalapsen vastaanottamisessa tehdään tarvittavat toimenpiteet. Lapsen henkilöllisyys, sosiaalinen historia ja biologinen tausta tulee selvittää pikimmiten haastattelun kautta, ja lasta tulee kohdella hänen ikänsä vaatimalla tavalla. Lasta koskevia tietoja tulee päivittää, jos uusia tietoja ilmenee. Haastattelussa on tärkeää kartoittaa seuraavia asioita: tiedot perheestä ja lapsille tärkeistä ihmisistä, olosuhteet kun lapsi löydettiin, tiedot kuinka ja miksi lapsi erkaantui perheestään, tiedot lapsen elämästä ennen perheestä erkaantumista, lapsen terveydentila ja koulutustausta, nykyiset hoivajärjestelyt ja lapsen toiveet sekä tulevaisuudensuunnitelmat. Pätevöitynyt haastattelija tekee myös arvion lapsen psyykkisestä terveydestä ja emotionaalisesta kehityksestä, kypsyydestä ja iästä. Lämäärityksestä on ohjeita erikseen. Haastatteluissa tulee käyttää tulkia, joka on koulutettu toimimaan pakolaisten ja lasten kanssa. Lapselle tulee osoittaa ammattitaitoi-

nen edustaja, joka varmistaa, että lapsen lailliset, sosiaaliset, lääketieteelliset ja psykologiset tarpeet huomioidaan menettelyissä, kun lapsen pakolaisstatusta määritellään. Koulutettujen viranomaisten tulee tehdä kaikki haastattelut ammattitaitoisesti ja lapselle tulee antaa mahdollisuus vapaasti ilmaista omia näkemyksiään ja toiveitaan kaikissa häntä itseään koskevissa asioissa. Viranomaisten keräämät tiedot ovat luottamuksellisia ja niitä ei saa käyttää väärin tarkoituksiin. (Emt.)

Koska lapset ovat erittäin haavoittuvaisia, on tärkeää, että yksin tulleiden hakemukset käsitellään kiireellisesti ja oikeudenmukaisesti ja lasta edustaa aikuinen, joka tietää lapsen taustoja ja joka turvaa lapsen etua. Vanhempien jäljittäminen on tärkeää ja se tulee aloittaa mahdollisimman nopeasti, ellei siitä ole vaaraa lapselle. Jäljittämisessä voi hyödyntää Punaisen Ristin palveluja. Valtioiden tulee myös pitää yksin tulleista lapsista ajankohtaisia rekistereitä ja tilastoja. Tällä pyritään suojelemaan lapsiin kohdistuvia väärinkäytöksiä. Turvapaikanhakijalasta ei pitäisi pitää pidätettynä eikä vankilanomaisissa paikoissa. Laitoksia, joissa lapset asuvat, ei tulisi sijoittaa eristetyille alueille. Jokaisella yksin tulleella lapsella pitäisi olla oikeus koulunkäyntiin ja tarvittaviin terveydenhuolto- palveluihin. Nämä tulee järjestää mahdollisimman nopeasti lapsen maahan saapumisen jälkeen. (Guidelines on policies...1997)

Pakolaisstatuksen määrittely perustuu samoihin kriteereihin, oli hakija minkä ikäinen tahansa. UNHCR:n suositusten (Guidelines on policies...1997) mukaan arvioitaessa yksin tulleen hakijan perusteita pakolaisstatukseen, tulee kiinnittää erityistä huomiota lapsen kehitystasoon, hänen haavoittuvaisuuteensa ja hänen kykyynsä tiedostaa lähtömaan olosuhteita. Lapset eivät välttämättä pysty ilmaisemaan vainotuksi tulemiseen liittyvää pelkoaan samalla tavalla kuin aikuiset, joten arvioinnissa tulee tarkastella objektiivisesti niitä tekijöitä, jotka saattavat aiheuttaa pelkotiloja. On tärkeää huomioida Lapsen oikeuksien sopimuksessa painotettuja ihmisoikeuksia ja niiden rikkomista. Lasten kohdalla erityisiä ihmisoikeusrikkomuksia, jotka aiheuttavat toisenlaista pelkoa kuin aikuisille ja voivat vaikuttaa pakolaisstatuksen myöntämiseen, ovat esimerkiksi lasten käyttäminen sotilaina armeijoissa, lapsiprostituutio ja lasten seksuaalinen riisto sekä tyttöjen ympärileikkaus. Pelon määrittelyssä tulee lisäksi huomioida, että lapset eivät aina jätä kotimaatansa heidän omasta tahdostaan vaan heidän vanhempiensa aloitteesta. Jos lasten vanhemmat ovat arvioineet tilanteen kotimaassa sellaiseksi, että lapsi lähetetään vainon vuoksi toiseen maahan, tulee olettaa että tällainen pelko on olemassa. Jos tästä ei voida olla täysin varmoja, tulee päätöksessä huomioida lapsen kokemat pelot kaikki perusteet huomioonottaen. Lopullisen päätöksen tulisi jokaisen lapsen kohdalla perustua yksityiskohtaisiin arvioihin, ja päätöksessä tulee ottaa huomioon lapsen henkilökohtainen ja kulttuurinen tausta sekä perhesuhteet. (Emt.)

2.5 Yksin tulleet lapset Suomessa

Viimeisen kymmenen vuoden aikana yksin tulleiden lasten turvapaikan hakeminen on vaihdellut määrällisesti Suomessa melko paljon. Suomeen on saapunut vuosittain 34–706 yksin tullutta lasta. Suurimmat hakijaryhmät ovat olleet somalialaiset, afganistanilaiset ja irakilaiset, jotka saapuvat maista, joissa on paljon aseellisia konflikteja. (Tengman & Laakso-Liukkonen 2011, 95.) Lapsipakolaisten lähtömaita ovat lisäksi esimerkiksi Angola, Kongon demokraattinen tasavalta, Ghana, Iran, Venäjä ja Etiopia. Vuonna 2010 turvapaikkaa Suomesta haki 329 yksin tullutta lasta ja he edustivat 32 eri kansalaisuutta. Vuonna 2011 hakijoiden lukumäärä putosi 150 hakijaan. (Turvapaikanhakijat...2010; Turvapaikanhakijat...2011.)

Yksin tulleiden turvapaikanhakijoiden vastaanotto on osa normaalia turvapaikanhakijoiden vastaanottoa, jonka järjestäjänä on vastaanottokeskus. Vastaanottokeskuksen yhteydessä toimii ryhmäkoteja, joihin majoitetaan alaikäisiä yksin tulleita turvapaikanhakijalapsia. Ryhmäkoteja on eri puolella Suomea ja niiden henkilökunnan tehtävänä on huolehtia lapsen majoituksesta, kasvatuksesta ja hoidosta. (Parsons 2010, 35–36.) Jos yksin tulleelle lapselle myönnetään oleskelupa, hänen hoivansa, huolenpitosensa ja kasvatuksensa järjestetään perheryhmäkodissa tai tuetun perhesijoituksen kautta, yleensä sukulaisperheissä (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010). Ryhmä- ja perheryhmäkodit voivat toimia myös yhdistettyinä yksikköinä, jolloin oleskeluluvan saatuaan yksin tullut lapsi ei joudu muuttamaan toiseen paikkaan, vaan lapsi asuu samassa paikassa kuntalaisena. Ne nuoret, jotka ovat saaneet oleskeluluvan ja ovat yli 16–17-vuotiaita, voidaan sijoittaa tukiasuntoyksikköihin tai tukiasuntoihin. Yksiköt sijaitsevat usein ryhmä- ja perheryhmäkotien läheisyydessä tai kiinteästi samassa rakennuksessa. Nuoret harjoittelevat itsenäistä asumista ja saavat tukea ryhmä- ja perheryhmäkodin ohjaajilta. Suomessa on kokeiltu myös kansanopistomallia, jolloin nuori opiskelee ja asuu kansanopistossa. Turvapaikanhakijoille järjestetään peruspalvelut hakemuksen käsittelyajaksi siinä vastaanottokeskuksessa, jonka kirjoilla hän on. Keskeisiä peruspalveluita ovat majoitus, toimeentulon varmistaminen sekä välttämättömät sosiaali- ja terveyspalvelut. Turvapaikanhakija voi saada mahdollisesti hakemuksen käsittelyyn liittyvää oikeusapua ja tulkkauspalveluja. Yksin tulleet lapset sijoittuvat kunnan peruskouluihin ja heidän harrastustoimintaa ja omaa kulttuuria pyritään tukemaan mahdollisuuksien mukaan. Yksin tulleiden lasten yhteydenpitoa vanhempiin tuetaan, jos tiedetään, missä vanhemmat ovat. Peruspalveluilla on tarkoitus tukea turvapaikanhakijoiden toimintakykyä ja ehkäistä syrjäytymistä. (Parsons 2010, 36–38.)

Yksin Suomeen tulleille lapsille voidaan määrätä edustaja turvapaikkaprosessin alkuvaiheessa. Edustajan määräämisestä ja hakemisesta sekä edustajan tehtävistä ja tehtävistä vapauttamisesta sää-

detään kotoutumislaisissa. Edustajaksi voidaan valita täysivaltainen henkilö, joka antaa tehtävään suostumuksensa ja hoitaa yksin tulleen lapsen asioita lapsen etua silmällä pitäen. Mikäli lapsen ikään ja kehitystasoon nähden on mahdollista, tulee yksin tulleelle lapselle varata tilaisuus selvittää hänen toivomuksensa ja mielipiteensä edustajan hakemisesta. Päätöksen edustajaksi hyväksymisestä hakemuksesta tekee käräjäoikeus. Edustajan yksi tärkeimmistä tehtävistä on käyttää lapselle kuuluvaa puhevaltaa lasta koskevissa asioissa siten, että lapsen etu ja oikeudet toteutuisivat mahdollisuuksien mukaan. Edustaja vastaa lasten varallisuutta koskevista asioista ja määrää lapsen asumisesta. Edustajan tehtäviin ei kuulu huolehtia lapsen välittömästä päivittäisestä hoidosta, kasvatuksesta tai muusta huolenpidosta. (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010.) Edustajan tehtävät on määriteltä hyvin yleisellä tasolla ja edustajat toimivat hyvin erilaisin tavoin, mikä saattaa herättää ihmetystä yksin tulleiden lasten keskuudessa (Parsons 2010, 47). Edustajan tehtävät päättyvät kun edustettava tulee täysi-ikäiseksi, yksin tullut lapsi muuttaa pois Suomesta tai lapselle määrätään Suomessa laillinen huoltaja tai muu edustaja. Edustaja voi hakea myös vapautusta tehtävästään erityisestä syystä. Edustajan tehtävästä maksetaan mahdollisia kulukorvauksia ja edustajan tehtäviin käytetyn ajan perusteella palkkiota. (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010.)

2.6 Turvapaikkapuhuttelu ja turvapaikkapäätös Suomessa

Turvapaikkapuhuttelun katsotaan olevan keskeisin turvapaikkaprosessin yksittäinen osuus, koska siitä seuraa turvapaikkapäätöksen ja oleskeluluvan perusteet. Suomessa turvapaikkapuhuttelun hoitaa Maahanmuuttoviraston ylitarkastaja, joka on erikoistunut yksin tulleiden lasten puhutteluun. Turvapaikkapuhuttelun tarkoituksena on selvittää yksin tulleen lapsen kotimaasta lähtöön liittyvät syyt ja ne syyt, minkä vuoksi yksin tullut lapsi ei voi palata kotimaahansa tai pysyvään asuinmaahansa. Samassa yhteydessä joudutaan usein tarkentamaan lapsen henkilöllisyyteen, sukulaissuhteisiin ja elinolosuhteisiin liittyviä asioita. (Edustajana turvapaikkamenettelyssä 2010, 13–16.)

Turvapaikkapuhuttelussa yksin tulleen lapsen ja ylitarkastajan lisäksi paikalla ovat lapsen edustaja ja tulkki. Paikalla voi olla myös lapsen sosiaalityöntekijä ja avustaja, jos edustaja pitää sitä tärkeänä. Turvapaikkapuhuttelussa ilmenevät tiedot ovat salassa pidettäviä ja puhuttelussa olevat henkilöt ovat vaitiolovelvollisia. Ennen puhuttelun aloittamista lapselle kerrotaan puhuttelun syyt ja hänen oikeutensa ja velvollisuutensa. Alaikäisten turvapaikanhakijoiden turvapaikkapuhutteluja varten on laadittu puhutteluohje ja -pöytäkirja, joiden valmistelussa on konsultoitu lasten haastatteleamiseen perehtynyttä erityisasiantuntijaa. (Tengman & Laakso-Liukkonen 2011, 98.) Puhuttelupöytäkirja toimii yhtenä dokumenttina turvapaikan hakemisen perusteena yhdessä muiden asiakirjatodisteiden ja lap-

sen kotimaan ihmisoikeus- ja turvallisuustilanteen tietojen lisäksi. Koska pöytäkirjalla on suuri merkitys lapsen turvapaikkapäätökseen, yksin tullut lapsi ja edustaja tarkastavat puhuttelupöytäkirjan yhdessä tulkin kanssa ja lopuksi allekirjoittavat sen. Päätöksen turvapaikkahakemukseen voi tehdä joku muu kuin asianosaisen turvapaikkapuhuttelun kuulustelija ja mahdollisessa valitustilanteessa pöytäkirjan sisältöä arvioi toinen henkilö. Maahanmuuttovirasto antaa lopullisen turvapaikkapäätöksen lapselle. Yksin tulleiden lasten päätökset pyritään tekemään kiireellisinä, mutta käsittelyajat venyvät usein varsin pitkiksi. (Edustajana turvapaikkamenettelyssä 2010, 13–16.) Vuonna 2011 kaikkien turvapaikkahakemusten keskimääräinen käsittelyaika oli 263 vuorokautta. Tilasto sisältää myös nopeutettujen menettelyjen käsittelyajat. (Turvapaikkahakemusten...2012.)

Poliisi, rajavartiolaitos tai maahanmuuttovirasto voi vaatia lisäselvityksiä hakijalta päätöksen tueksi. Vaatimuksena voivat olla iän selvittäminen ja kielitestit. Iän selvittäminen perustuu luustosta tai hampaista tehtyihin lääketieteellisiin testeihin. Iänmäärittäytystestejä kohtaan on esitetty kritiikkiä niiden tarkkuudesta ja yksin tulleiden lasten laillisista oikeuksista (Parsons 2010, 50–53). Oikeuslääketieteellinen tutkimus kirjattiin vuonna 2010 elokuussa uudistettuun ulkomaalaislakiin. Tutkimuksesta kieltäytymisestä seuraa asiaomaisen kohtelemisen täysi-ikäisenä. (Tengman & Laakso-Liukkonen 2011, 98–99.) Kielitestin avulla pyritään selvittämään minkä alueen murretta hakija puhuu, ja sen tarkoituksena on paikallistaa hakijan aikaisempi asuinpaikka (Turvapaikan hakeminen...2012).

2.7 Turvapaikkaperusteet, oleskeluluvat ja käännyttäminen

Yksin tulleen lapsen turvapaikkapäätös voi olla myönteinen tai kielteinen. Yksin tulleelle lapselle annetaan turvapaikka, jos hakija oleskelee kotimaansa tai pysyvän asuinmaansa ulkopuolella siitä syystä, että hänellä on perusteltu syy pelätä siellä vainoa etnisen taustansa, uskontonsa, kansallisuutensa, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi. Turvapaikan saaneella lapsella on oikeus perheen yhdistämiseen, joka koskee vanhempia ja alaikäisiä sisarusia. (Edustajana turvapaikkamenettelyssä 2010, 29.)

Yksin tullut lapsi voi saada jäädä Suomeen, vaikka turvapaikkaa ei myönnettäisi pakolaisuuden perusteella. Tällöin lapselle myönnetään oleskelulupa, jonkin määritellyn syyn perusteella. Oleskelulupa on joko määräaikainen tai pysyvä. Määräaikainen oleskelulupa myönnetään tilapäisenä (B-lupa) tai jatkuvana (A-lupa) oleskelulupana. Ensimmäinen lupa on aina määräaikainen ja se on voimassa vuoden, jonka jälkeen haetaan oleskelulupaa uudelleen. Jatkoluvan voimassaoloaika riippuu oleskeluluvan määrittelystä.

Jos yksin tullut lapsi ei ole oikeutettu turvapaikkaan, hänelle voidaan myöntää oleskelulupa toissijaisen suojelun tarpeen perusteella. Oleskelulupa myönnetään, jos kotimaassa tai pysyvässä asuinmaassa uhkaa kuolemanrangaistus, kidutus tai muu epäinhimillinen tai ihmisarvoa loukkaava kohtelu. Toissijaisen suojelun myöntämiskriteerit on määritelty EU-maita sitovassa pakolaisen määritelmädirektiivissä. Toissijaista suojelua voidaan myöntää, jos pysyvässä asuinmaassa on aseellinen selkkäus, joka aiheuttaa vakavaa ja henkilökohtaista vaaraa. (Edustajana turvapaikkamenettelyssä 2010, 29.)

Yksin tullut lapsi voi saada oleskeluluvan myös humanitaarisen suojelun perusteella, elleivät muut oleskelulupakriteerit täyty. Kyseinen oleskelulupa myönnetään, jos turvallisuustilanne lähtömaassa on niin huono, että se voi johtaa kenen tahansa joutumisen oikeudenloukkauksen kohteeksi. Oleskelulupa voidaan myöntää myös yksilöllisestä inhimillisestä syystä, jos sen epääminen olisi ilmeisen kohtuutonta. Tällöin otetaan huomioon hakijan terveydentila, Suomeen syntyneet siteet, kotimaan olosuhteet ja haavoittuva asema. Kyseessä ei ole varsinainen suojeluperustainen lupa, joten esimerkiksi perheenyhdistämisoikeus on rajoitetumpi. (Edustajana turvapaikkamenettelyssä 2010, 29–30.)

Tilapäinen oleskelulupa (ns. B-lupa) voidaan myöntää, jos hakijaa ei voida palauttaa kotimaahansa tilapäisestä terveydellisestä syystä tai jos hänen maasta poistamisensa ei ole käytännössä mahdollista. Tilapäisen oleskeluluvan saaneiden oikeudet ovat hyvin rajalliset, jolloin esimerkiksi perheenyhdistämisoikeutta ei ole. Suomessa oleville ihmiskaupan uhreille myönnetään yleensä tilapäinen oleskelulupa. (Edustajana turvapaikkamenettelyssä 2010, 30.)

Alaikäinen voi saada turvapaikkahakemukseensa myös kielteisen päätöksen. Suurin osa kielteisistä päätöksistä on viime vuosina ollut niin sanottuja Dublin-tapauksia. Dublin-menettely tarkoittaa sitä, että turvapaikkahakemuksen käsittelystä vastaa se EU-jäsenvaltio, Norja, Islanti tai Sveitsi, jossa yksin tulleen perheenjäsen laillisesti oleskelee. Turvapaikkahakemuksen tekemisen yhteydessä yli 14-vuotiaiden sormenjäljet tallennetaan aina Eurodac-tietokantaan. Jos yksin tullut hakija on jo aikaisemmin hakenut turvapaikkaa toisesta jäsenvaltiosta tai hänellä on toisen maan myöntämä oleskelulupa tai viisumi, alaikäinen voidaan palauttaa toiseen EU-maahan turvapaikkamenettelyyn. (Tengman & Laakso-Liukkonen 2011, 96.) Pakolaisneuvonta ry:n (2011) mukaan menettelytapa on ongelmallinen, koska lapsia palautetaan maihin, joissa vastaanotto-olosuhteet ovat ala-arvoiset ja turvapaikkaprosessissa on suuria ongelmia kuten Kreikassa, Italiassa ja Maltalla. Kielteisiä päätöksiä annetaan myös sen jälkeen, kun suomalaiset viranomaiset eivät usko hakijan olevan alaikäinen esimerkiksi iänmääritystestit tehtyään. (Alaikäisen turvapaikkamenettely...2011.)

3 OSALLISUUS

Tämän luvun tarkoituksena on jäsentää osallisuutta tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä. Tarkastelen osallisuuden yleisiä määritelmiä ja kuvaan yksilön osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia päätöksentekoprosessissa Shierin (2001) ja Thomasin (2002) osallisuusmääritelmien kautta. Tuon esiin myös kansainvälisiä sopimuksia ja Suomen lainsäädäntöä yksilön osallisuuden turvaajana. Esitän osallisuutta myös lastensuojelun näkökulmasta, vaikka yksin tulleet lapset eivät pääsääntöisesti olekaan lastensuojelun asiakkaana. Yksin tulleet lapset ovat kuitenkin suojelun tarpeessa olevia lapsia, joiden kohdalla lapsen kohtaamista voi verrata lastensuojelun asiakaskäytäntöihin. Molemmissa tilanteissa lapsen edun toteutuminen tulee olla ensisijaista ja se on suojattu lainsäädännön kautta. Edun toteutumisen lähtökohtana tulee olla lapsen osallisuuden varmistaminen, ja kohtaamistilanteissa työntekijän tulee toimia lain edellyttämällä tavalla.

3.1 Osallisuuden yleiset määritelmät

Osallisuus käsitteenä on laaja ja monimerkityksellinen. Käsitettä on määritelty erilaisten käyttötilanteiden mukaan ja monista yrityksistä huolimatta käsitettä ei ole voitu määritellä täsmällisesti kaikkiin tilanteisiin sopien. Mikko Oranen (2008) määrittelee osallisuutta laajasti yhteisöön liittymisenä, siihen kuulumisena ja siihen vaikuttamisena. Osallisuus voidaan nähdä vastavuoroisena toimintana, joka edellyttää yhteisön jäseniltä toisten huomioon ottamista ja aktiivista mukana olemista sekä halua vaikuttaa yhteisöjen toimintaan. (Emt., 9.) Suomalaisen osallisuuskeskustelun taustalla onkin voitu havaita poliittisen osallisuuden väheneminen sekä yhteiskunnallisen syrjäytymisen kasvu. Molempien ilmiöiden ilmeneminen Suomessa on vaikuttanut pyrkimykseen vahvistaa ihmisten osallisuutta. Osallisuuden analysoimisessa voidaan erottaa yksilöllinen ja yhteisöllinen elementti. Osallisuudessa on kyse siitä, että yksilö kokee itsensä arvokkaaksi ja yhteisö tukee yksilön osallistumista (Kiilakoski 2007, 11). Anu Gretschelin (2002) nuorten parissa tehdyn osallisuustutkimuksen mukaan osallisuus on tunne, joka ilmenee nuorten omista tiedoista ja tarinoista sekä heidän käyttämistään paikallisista puhetavoista. Nuorilla tulee olla tunne, että heitä arvostetaan ja heidän mielipiteitään kuunnellaan. (Emt., 90–91.)

Tomi Kiilakoski (2007) toteaa, että pelkkä osallisuuden kokemus ei aina riitä, vaan samalla tulisi mahdollistaa sellainen tilanne, jossa osallinen toiminta on mahdollista. Lasten ja nuorten kanssa tehtävässä työssä voidaan käyttää erilaisia menetelmiä, joiden kautta tai avulla lapsia ja nuoria voidaan osallistaa. Yksilön näkökulmaa osallisuuteen voidaan korostaa oman identiteetin ja arvokkuuden

kautta. Lasten ja nuorten osallisuuden edistäminen vaatii toimintojen muuttamista ja selkeiden tavoitteiden asettamista tarkoituksena saavuttaa aitoa osallisuutta. Tämä lisää nuorten vastuullisuutta, jos siihen annetaan tilaisuus. Oleellista osallisuudessa on huomioida erilaisten ryhmien tilanteet ja tavoitella yksilön mahdollisuutta toimia yksin ja ryhmässä, jolloin yksilö kokee myös ryhmään tai yhteisöön kuulumista. Kyse on kasvun ja kehityksen perusasioista, jolloin osallistumisen kautta opitaan yhdessä elämisen taito (Emt., 13–19). Lasten osallisuuteen liittyvissä toiminna tulee huomioida sensitiivisyys ja vastuun ottamisen ja antamisen rajat. Lapsiasiavaltuutetun Maria Kaisa Aulan mukaan lasten vastuulle ei tule vierittää asioita, joista aikuisen tulee huolehtia. Kaikilla lapsilla on omasta arjestaan ja itsestään tietoja, joita muut eivät automaattisesti voi tietää. Lapsi tulee ensisijaisesti nähä ja kuulla erityisesti lapsena. Aikuisten velvollisuutena on kuunnella lasten mielipiteitä ja huomioida ne. Tällä tavalla voidaan kehittää lapsille ja nuorille uusia vaikuttamisen tapoja. (Kiilakoski 2007, 23.)

Osallisuuden määrittelyssä on käytetty erilaisia porras- ja tikapuumalleja, joiden tavoitteena on kuvata yksilön vaikutusmahdollisuuksia ja valtaa siten, että mitä korkeammalla tasolla yksilö mallissa on, sitä enemmän hänellä on valtaa ja mahdollisuutta osallisuuteen. Harry Shier (2001) on kehittänyt tikapuumalliin perustuvan osallisuusmallin, joka pyrkii antamaan työkaluja ammattilaisille tukemaan lapsen osallisuutta päätöksenteossa. Mallin tavoitteena on lisäksi lisätä erilaisia näkökulmia osallisuusprosesseihin, ja malli pyrkii parantamaan lasten osallisuutta Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaisesti. Shier (2001) perustaa teoriansa viiteen eri osallisuuden tasoon (Kuvio 2.), jotka etenevät polkumaisesti osallisuuden vähäisemmästä tasosta ylimpään, jossa lapsella on suurimmat mahdollisuudet omaan osallisuuteensa. Ensimmäisellä tasolla mallissa on lasten kuunteleminen, toinen taso sisältää lasten tukemisen mielipiteen ilmaisuun, kolmas taso osoittaa, että lasten mielipiteet ja näkemykset on otettu huomioon. Neljännellä tasolla lapsi on osallisena päätöksenteossa ja viidennellä tasolla valtaa ja vastuuta jaetaan yhdessä lapsen kanssa päätöksentekoprosessissa. Lapsen oikeuksien sopimuksen edellyttämä minimitaso täyttyy, kun toimitaan kolmannen tason mukaan. (Emt., 107.)

Osallisuuden tasot	Valmiudet	Mahdollisuudet	Velvollisuudet
<u>Taso 5</u> Lapsilla on valtaa ja vastuuta päätöksenteossa.	Onko työntekijä valmis jakamaan valtaa lapsen kanssa?	Ovatko menettelytavat sellaisia, että ne mahdollistavat vallan ja vastuun jakamisen lapsen kanssa?	Kuuluuko organisaation politiikkaan lasten ja aikuisten vallan- ja vastuunjako päätöksenteossa?
<u>Taso 4</u> Lapset ovat mukana päätöksentekoprosessissa.	Antaako työntekijä lapsen liittyä päätöksentekoprosessiin?	Ovatko menettelytavat sellaisia, että lapsen oleminen päätöksentekoprosessissa on mahdollista?	Kuuluuko organisaation politiikkaan lasten osallistuminen päätöksentekoprosessiin?
<u>Taso 3</u> Lapsen näkökulmat ja mielipiteet otetaan huomioon.	Onko työntekijä valmis ottamaan lapsen näkökulmat huomioon?	Mahdollistaako työntekijän päätöksentekoprosessi lapsen mielipiteiden ilmaisun?	Annetaanko lapsen mielipiteille arvoa organisaation päätöksenteossa?
<u>Taso 2</u> Lasta tuetaan ilmaisemaan heidän näkökulmansa.	Onko työntekijä valmis tukemaan lasta heidän mielipiteensä ilmaisussa?	Onko työntekijöillä ideoita ja valmiuksia auttaa lasta mielipiteen ilmaisussa?	Kuuluuko organisaation politiikkaan tukea lapsen mielipiteen ilmaisua?
<u>Taso 1</u> Lasta kuunnellaan huolellisesti.	Kuunnellaanko lasta?	Tehdäänkö työtä siten, että se mahdollistaa lapsen kuuntelemisen?	Onko lapsen kuunteleminen vaatimuksena organisaation politiikassa?

KUVIO 2. Osallisuuden polku lasten kanssa työskentelyssä (Shier 2001).

Nigel Thomas (2002) on kritisoinut porras- ja tikapuumalleja siitä, että ne antavat yksipuolisen kuvan osallisuudesta yksilön ominaisuutena. Mallien mukaan osallisuutta on vähän, paljon tai ei ollenkaan. Thomasin mielestä osallisuus on paljon monipuolisempaa. Osallisuus voidaan jakaa erilaisiin ulottuvuuksiin, joiden suhteet voivat vaihdella. Ulottuvuuksien lähtökohtana on ensinnäkin, että

lapsi voi valita, osallistuuko hän johonkin prosessiin vai jääkö hän prosessin ulkopuolelle. Näin ol-
len osallistumattomuus on yksi osallisuuden muoto. Toisena ulottuvuutena on prosessiin liittyvän
tiedon saaminen itse prosessista ja lapsen omista oikeuksista kyseisessä prosessissa. Kolmantena
voidaan erottaa vaikuttaminen päätöksentekoprosessiin, kuten siihen liittyviin asioihin ja osallistu-
jiin. Neljäntenä on omien mielipiteiden ilmaisemisen mahdollisuus, jolloin lapsella on tarvittaessa
oikeus saada tukea itsensä ilmaisemiseen. Viimeisenä, viidentenä ulottuvuutena on lapsen mahdolli-
suus itsenäisten päätösten tekemiseen. Thomasin (2002) mukaan osallisuudessa tulee ottaa huomi-
oon lapsen yksilölliset ominaisuudet ja päätöksentekoon vaikuttava tilanne. Yksilölliset erot vaikut-
tavat lasten osallisuuteen ja osallistumiseen. Jotkut lapsista ovat esimerkiksi aktiivisia, itsevarmoja
ja puheliaita kun taas toiset voivat olla ujoja, hiljaisia ja tarvitsevat enemmän aikuisen tukea omien
mielipiteidensä taakse. Lasten sitoutuminen suhteessa ulottuvuuksien osa-alueisiin voi vaihdella
erilaisten tilanteiden mukaan. Toisinaan lapsi saattaa olla vahvoilla jonkin ulottuvuuden osa-alueen
suhteen ja toisessa tilanteessa sama osa-alue on heikommalla. Näiden ulottuvuuksien toteutumisen
kautta lapsi saa kuitenkin tunteen siitä, että lapselle tärkeät asiat on kuultu ja lapsi on voinut omalla
panoksellaan osallistua prosessiin. (Emt., 174–176.)

Vaikka Thomasin (2002) ja Shierin (2001) mallit eroavat toisistaan, voidaan niistä löytää myös yh-
teneväisyyksiä. Molemmat mallit painottavat lapsen kuulemista ja mielipiteiden ilmaisemisen mah-
dollisuutta sekä lapsen osallisuutta päätöksentekoprosessissa. Mallien kautta huomioidaan myös
organisaatioiden ja työntekijöiden valmiutta osallisuuden mahdollistajana. Shier (2001) painottaa,
että jokaisella osallisuuden tasolla lapsen kanssa työskentelevillä aikuisilla yksilöillä ja organisaati-
oilla on tietynlainen sitoutumisen aste, joka vaikuttaa osallisuuden tasolla työskentelemiseen ja lap-
sen osallisuuden toteutumiseen. Tämän vuoksi mallissa erotellaan ja selkiytetään osallisuuden astet-
ta kolmella eri tavalla. Ensimmäistä tapaa (opening) voidaan kuvata aikuisten ja organisaatioiden
valmiudella työskennellä lasten kanssa siten, että he ovat sitoutuneet osallistamaan työskentelyyn
tietyllä tavalla. Toinen tapa on ottaa huomioon osallisuustyöskentelyn mahdollisuudet (opportunity).
Tarkemmin määriteltynä tämä sisältää organisaatiossa ja yksilötyössä erilaisia mahdollisuuksia, ku-
ten resursseja, tietoja ja taitoja, uusien mallien kehittämistä ja uusia lähestymistapoja asioiden käsit-
telemiseen. Kolmas osallisuuden aste voidaan arvioida velvollisuuksien (obligation) kautta. Tällöin
tarkastellaan sitä, onko organisaatiossa tai yksilötyössä tiettyjä velvoitteita, jonka mukaan työsken-
nellään tietyllä tavalla lasten ja nuorten osallisuutta tukien. Tämä voi sisältää esimerkiksi organisaati-
on omia sääntöjä, joihin sitoudutaan tai lainsäädännöllisiä elementtejä, jotka ohjaavat työtä. (Emt.,
110–111.)

Thomas (2002) syventää osallisuuden toteutumisen mahdollisuutta tarkastelemalla erityisesti aikuisten erilaisia lähestymistapoja, joita he kohdentavat lapsiin. Thomasin (2002) mukaan voidaan erottaa neljä erilaista lähestymistapaa, jonka mukaan aikuisten asennoituminen lasten osallisuuteen ja osallistumiseen vaihtelee. Lähestymistavat ovat kliininen, byrokraattinen, arvosidonnainen ja kyyninen. Kliinisen lähestymistavan keskeisenä ajatuksena on, että lapset ovat haavoittuvaisia ja heidän osallistuminen päätöksiin tekemiseen lisää heidän ahdinkoaan ja huonontaa heidän hyvinvointiaan. Kyseinen lähestymistapa johtaa toisinaan lapset pois heidän asioihinsa liittyvistä keskusteluista tai päätöksenteosta. Toisaalta näkökulma voi toteutua erityisen yksilökohtaisena ja sensitiivisenä työnä yhdessä lasten kanssa. Byrokraattisessa lähestymistavassa voidaan erottaa lukuisia organisatorisia ja proseduraalisia ohjeistuksia ja vaatimuksia, joiden nähdään vaikuttavan mahdollisuuteen hoitaa asioita ja tehdä päätöksiä. Tällainen menettelytapa saattaa johtaa lasten ja aikuisten välisen kommunikation ja osallisuuden sivuuttamiseen. Menettelytavan syitä perustellaan työmenetelmien joustamattomuudella ja ajan puutteella. Byrokraattinen lähestymistapa voi kuitenkin antaa myös mahdollisuuden lasten erityiseen huomioimiseen, jos lasten osallisuus on sisällytetty organisaation rakenteisiin. Arvosidonnaisen lähestymistavan kautta lasten osallisuus nähdään lasten oikeutena ja se lisää päätöksenteon laatua. Lapset voivat itse vaikuttaa käytäntöihin ja lopputulokseen. Aikuisten tehtävänä on tukea ja voimaannuttaa lapsia ja edistää lasten ymmärrystä sekä ennen kaikkea mahdollistaa osallistuminen. Kyyninen lähestymistapa sisältää aikuisten olettamuksia ja ajatuksia, jolloin lapset nähdään manipuloivina ja vastuuttomina henkilöinä. Lähestymistavan mukaan aikuiset olettavat, että lapsilla on jo entuudestaan liian paljon vaikutusvaltaa ja sitä ei tarvitse enää lisätä osallisuuden kautta. (Emt., 160.)

Osallisuus päätöksenteossa voidaan nähdä prosessina. Se sisältää elementtejä, jotka vaativat aikaa, sitoutuneisuutta, lasten valmiuksien lisäämistä ja tukea. Prosessin dynaamisuuden vuoksi on tärkeää havaita, että myös lapset ja nuoret oppivat prosessin aikana jatkuvasti uusia taitoja, kuinka neuvotellaan, osallistutaan keskusteluihin ja kuinka otetaan vastuuta. Näiden toimintojen kautta lasten ja nuorten toiminnalliset kyvyt lisääntyvät ja luottamus aikuisiin kasvaa. Asioiden hallinnan ja toteutumisen kautta lasten ja nuorten kontrolli oman elämänsä hallinnassa painottuu entisestään. Monien lasten mielestä osallistuminen päätöksenteon prosessiin on yhtä tärkeää kuin itse lopputulos. (Thomas 2002, 171.)

3.2 Lapsen oikeuksien sopimus ja osallisuus

Yhdistyneiden Kansakuntien lastenjärjestön UNICEF:n tehtävänä on lasten oikeuksien toteutumisen edistäminen. UNICEF pyrkii ohjaamaan valtioita noudattamaan lasten oikeuksia Lapsen oikeuksien sopimuksen sääntöjen ja periaatteiden avulla. Sopimuksen taustalla on ajatus, että kaikki alle 18-vuotiaat tarvitsevat erityistä huolenpitoa ja suojelua, juuri siksi, että kysymyksessä ovat lapset. Lapsen oikeuksien sopimus on ensimmäinen kansainvälisesti ja yleisesti hyväksytty käsitys siitä mitä oikeuksia kaikilla lapsilla pitäisi olla ”ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin mielipiteisiin, kansallisuuteen, etniseen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen tai syntyperään” katsomatta. Lapsen oikeuksien yleissopimus hyväksyttiin Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksessa vuonna 1989. Sopimuksen yhtenä tarkoituksena on ollut lasten ihmisoikeuksien korostaminen. Lapsen oikeuksien sopimus on Geneven sopimusten jälkeen maailman toiseksi laajimmin ratifioitu ihmisoikeussopimus. (Convention on the Rights of the Child 1989.) Somalia, Yhdysvallat ja Etelä-Sudan ovat ainoita maita, jotka eivät ole ratifioineet sopimusta (Mikä on lapsen oikeuksien sopimus?...2011).

Lapsen oikeuksien sopimus sisältää 54 artiklaa ja kaksi lisäpöytäkirjaa¹. Sopimuksen sisältö voidaan tiivistää kolmeen eri teemaan. Nämä teemat ovat suojelu, yhteiskuntaelämä ja osallisuus. Ohjelman mukaisesti lasten tulee saada erityistä suojelua, oma osuutensa yhteiskunnan voimavaroista ja heille tulee taata mahdollisuus osallistua omaa itseään koskevaan päätöksentekoon. Ratifioimalla sopimuksen valtioiden hallitukset ovat sitoutuneet suojelemaan ja varmistamaan lasten oikeudet. Sopimuksen 42 artiklan mukaan valtioiden tulee tiedottaa sopimuksesta yleisesti lapsille ja aikuisille. Valtiot raportoivat määräajoin lasten oikeuksien komitealle oikeuksien toteutumisesta. Valtiot ovat lisäksi velvollisia kehittämään politiikkaansa siten, että lapsen etu on etusijalla ja huomioitu kaikissa toimissa. (Convention on the Rights of the Child 1989.)

Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan osallisuudessa on kyse lasten ja aikuisten ylläpitämän julkisen vallan yhteisöjen välisestä suhteesta ja erityisesti lasten vaikutusmahdollisuuksista näiden yhteisöjen toimintaan. Osallisuuden toteutumisessa olennaista on vastavuoroisuus ja yksilöiden mahdollisuus saada tietoa ja päästä mukaan asioiden käsittelyyn. (Oranen 2008, 9.) UNICEF pyrkii edesauttamaan Lapsen oikeuksien sopimukseen kirjattua osallisuutta tukemalla lapsen vapautta ja oikeutta ilmaista mielipiteensä sosiaaliseen, taloudelliseen, uskontoon, kulttuuriin ja poliittiseen elämään liittyvissä asioissa. Osallisuuteen liittyviin oikeuksiin mielipiteenilmauksen lisäksi sisältyy kuulluksi

¹ Lisäpöytäkirja lasten osallistumisesta aseellisiin konflikteihin ja lisäpöytäkirja lapsikaupasta, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta.

tuleminen ja oikean tiedon saaminen lasta koskevista asioista sekä vapaus järjestäytymiseen. On hyvä huomioda, että ymmärrys oikeuksista vaihtelee lapsen yksilöllisyyden, iän ja kypsytyden mukaan. Tämä tulee huomioda lasten kanssa keskustellessa, kysymysten asettelussa ja vastausten antamisessa. (The Convention on the Rights of the Child – Participation rights 2010.)

Lapsen oikeuksien komitea CRC (the Committee on the Rights of the Child) on julkaissut käsikirjan, kuinka Lapsen oikeuksien sopimusta tulisi toteuttaa. Käsikirja tarjoaa menetelmiä, kuinka Lapsen oikeuksien sopimuksen artiklat voidaan toimeenpanna käytännössä lasten kanssa työskennellessä. Käsikirjan mukaan Lapsen oikeuksien sopimus tulee käsittää kokonaisuutena, jolloin lapsen etua tarkastellaan lyhyen ja pitkän aikavälin vaikutuksien arviointina (Hodgkin & Newell 2007, 35–38). Käsikirjassa korostetaan lapsen osallisuuden toteutumista lasten mielipiteiden ja tunteiden huomioimisena huolimatta siitä, minkä ikäinen lapsi on, koska usein juuri pienimpien lasten osallisuus jää heidän lähiympäristössään olevien ihmisten mielipiteiden varjoon. Pienetkin lapset voivat ilmaista osallisuutensa monin eri tavoin, jos heille annetaan mahdollisuus, vaikka he eivät osaisi tuottaa puhetta tai kirjoitettua materiaalia. Jotta lasten osallisuus toteutuisi Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan, osallisuuden mahdollistaminen tulee olla rakennettuna kansallisen politiikan kautta yhteiskunnan rakenteissa ja sitä tulee noudattaa kaikissa instituutioissa ja toimenpiteissä, joissa lasten asioita käsitellään. (Hodgkin & Newell 2007, 149–171.)

3.3 Muut kansainväliset sopimukset ja Suomen lainsäädäntö lasten osallisuuden turvaajina

Kansainväliset sopimukset pyrkivät turvaamaan aikuisten ja lasten oikeuksia sekä heidän etuaan heitä itseään koskevista asioista. Parsons (2010) mukaan lapsen etu koskee yksittäistä lasta tuntevana ja mielipiteitä omaavana ihmisenä ja lasta sosiaalisten sekä poliittisten oikeuksien haltijana. Lisäksi lapsen edun toteutumisessa on kyse lapsesta erityistä suojelua tarvitsevana. (Emt., 17.) Lapsen edun ja oikeuksien turvaaminen myötävaikuttaa täten myös lasten osallisuuden toteutumiseen.

Suomi on sitoutunut noudattamaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ja ihmisoikeussopimuksen lisäksi Euroopan Neuvoston ihmisoikeussopimusta, Euroopan sosiaalista peruskirjaa ja Euroopan unionin uudistettua perusoikeuskirjaa. Kyseisten sopimusten kautta Suomi on sitoutunut kansainväliin velvoitteisiin takaamaan maassa asuville lapsille välttämättömän suojelun ja huolenpidon sekä laajan joukon erilaisia oikeuksia. Näitä ovat esimerkiksi oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymisen edellytyksiin, oikeus asianmukaiseen suojeluun tai humanitaariseen apuun pakolaisasemaa anoessa, oikeus tasa-arvoon, koulutukseen, yksityiselämään, henkilöllisyyteen, perheeseen ja turval-

lisuuteen. Lisäksi Suomi on sitoutunut ihmiskaupan vastaiseen työhön ja ihmiskaupan uhrien tunnistamiseen esimerkiksi turvapaikanhakijoiden joukosta. Kaikki nämä oikeudet koskevat Suomessa oleskelevia lapsia, eivätkä ole sidoksissa siihen, onko lapsilla oleskelulupaa tai Suomen kansalaisuutta. (Parsons 2010, 24.)

Suomen säädöskokoelmassa on monia lakeja, joihin on kirjoitettu osallisuutta tukevia pykäläiä. Suomen perustuslaki (731/1999) turvaa kaikille ihmisille samat oikeudet ja osallisuuden iästä riippumatta Suomessa. Perustuslain kuudennen pykälän mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihinsa ikä- ja kehitystasonsa mukaan. Lastensuojelulain (417/2007) mukaan yksi keskeisimpiä periaatteita lastensuojelussa on lapsen hyvinvoinnin toteutuminen ja lapsen edun turvaaminen. Lain 4§:n kuudennen kohdan mukaan lapsella tulee olla mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. (Emt.) Lapsen osallisuuden toteutumiseen liittyy keskeisesti lapsen kuuleminen ja hänen mielipiteensä selvittäminen sekä oikean tiedon saaminen lasta itseään koskevassa asiassa. Lapsen osallisuuden toteutuminen edellyttää tällöin sitä, että lapselle syntyy kokemus kuulluksi tulemisesta ja aikuisen kunnioittamisesta. Kunnioittaminen ilmenee asianmukaisen ilmapiirin luomisena lapsen kohtaamisessa, jolloin lapsi voi tuntea, että aikuinen arvostaa hänen ajatuksiaan. (Nivala 2010, 19.)

Nuorisolain (72/2006) näkökulmasta osallisuuden kautta voidaan tukea nuorten kasvua ja itsenäistymistä ja nuorten aktiivisen kansalaisuuden edistämistä. Nuorten osallistuminen toimintaan ja vaikuttaminen voidaan nähdä yhteenkuuluvina elementteinä. Nuorten sosiaalinen vahvistaminen ja nuorten kasvu- ja elinolojen parantaminen ovat yksi nuorisolain keskeisimmistä tavoitteista. Lisäksi lain mukaan nuorille tulee järjestää mahdollisuus osallistua paikallista ja alueellista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn sekä nuoria tulee kuulla itseään koskevissa asioissa. (Emt.) Hallinnollisesti osallisuutta tukee hallintolain (434/2003) 34§, jonka mukaan asianosaiselle on ennen asian ratkaisemista annettava tilaisuus mielipiteensä esittämiseen sekä antaa selityksensä sellaisista vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun. Hallintolaissa on erikseen kirjattuna muutamia tilanteita, jolloin asianosainen voidaan jättää kuulematta. Alaikäisen henkilön kohdalla hallintolaissa määritellään myös milloin tulee käyttää päämiestä, edunvalvojaa tai huoltajaa kuulemisessa (emt).

Ulkomaalaislain (301/2004) nojalla tehtävässä päätöksenteossa tulee kiinnittää erityistä huomiota lapsen etuun, sekä hänen kehitykseensä ja terveyteensä liittyviin asioihin. Lain mukaan kaksitoista vuotta täyttänyttä lasta on kuultava ennen päätöksen tekemistä, ellei kuuleminen ole ilmeisen tarpeetonta. Myös nuorempaa lasta voidaan kuulla, jos hänen katsotaan olevan niin kehittynyt, että hänen

näkemyksiinsä voidaan kiinnittää huomiota. Lakia sovellettaessa ulkomaalaisen oikeuksia ei saa rajoittaa enempää kuin on välttämätöntä. Tämä koskee myös lapsia. (Emt.) Vuonna 2011 astui voimaan laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta (746/2011), jossa tuetaan yksin tulleiden lasten osallisuutta esimerkiksi tiedonsaantioikeudella. Laki määrittää, että ilman huoltajaa olevalle lapselle määrätyllä edustajalla on oikeus saada maksutta ja salassapitosäännösten estämättä tehtävien hoitamiseksi välttämättömät tiedot Maahanmuuttovirastolta, vastaanotto- ja järjestelykeskukselta, kunnan viranomaiselta sekä tiettyjen asioiden suhteen palveluja tuottavalta yksityiseltä palvelujen tuottajalta. Laki turvaa myös lapsen toivomuksien ja mielipiteiden huomioimisen lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla ja määrittää, että lasta koskevat asiat on käsiteltävä kiireellisesti. Lakia sovellettaessa on otettava huomioon erityistarpeet, jotka johtuvat kansainvälistä suojelua hakevan, tilapäistä suojelua saavan ja ihmiskaupan uhrin haavoittuvasta asemasta, kuten iästä taikka fyysisestä tai psyykkisestä tilasta. (Emt.)

Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010) turvaa lapsen osallisuutta myös toivomuksien ja mielipiteiden huomioimisella ja lisäksi lain mukaan jokaiselle yksin tulleelle lapselle tulee tehdä kotoutumissuunnitelma. Sen tarkoituksena on edistää maahanmuuttajien kotoutumista, tasa-arvoa ja vallanvapautta toimenpiteillä, jotka tukevat yhteiskunnassa tarvittavien keskeisten tietojen ja taitojen saavuttamista sekä turvata turvapaikanhakijoiden ja joukkopaon vuoksi tilapäistä suojelua saavien toimeentulo ja huolenpito järjestämällä vastaanotto. Lain tavoitteena on lisäksi auttaa ihmiskaupan uhreja tukea maahanmuuttajan yhteiskuntaan integroitumista. Kotoutumissuunnitelma laaditaan yhdessä lapsen kanssa. Yksin tulleiden kohdalla edustaja käyttää puhevaltaa siten kuin hallintolaissa määritetään. (Emt.)

Edellä mainitut kansainväliset sopimukset ja kansalliset lait tähdentävät oikeutta yksin tulleen lapsen edun ja osallisuuden toteutumiseen. Kansainvälisten sopimusten ja lainsäädännön mukaisesti myös turvapaikkaprosessin aikana on otettava huomioon lapsen ikä ja kehitystaso. Koska yksin tulleet lapset ovat Suomessa ilman huoltajaa, lapsen kuuleminen on ensisijaisen tärkeää ja sen merkitys korostuu. Vain lasta kuuntelemalla on mahdollista saada tietoa lapsesta itsestään sekä hänen kokemuksistaan.

3.4 Osallisuus lastensuojelun näkökulmasta

Lastensuojelujärjestelmä on olemassa lapsen oikeuksien toteutumisen turvaamiseksi, vaikka monissa maissa lasten oikeuksia tukee valtion ratifioima Lapsen oikeuksien sopimus (Nivala 2010, 23).

Viime vuosina lasten osallisuuden vahvistaminen ja lapsilähtöinen työ on ollut lastensuojelun kehittämiskohteena Suomessa. Kehittämisen keskeisinä ajatuksina ovat olleet ammattilaisten asenteelliset ja taidolliset valmiudet kohdata lapsi aikuisesta erillisenä asiakkaana, jolloin lapsella on mahdollisuus ilmaista itseään omin sanoin sekä saada tilaa oman itsensä kohtaamiseen tullakseen autetuksi. (Forsberg & Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 16.) Lasten aseman parantamiseen pyrkivinä näyttöinä ovat olleet vuoden 2007 lastensuojelulain muutokset ja lastensuojelutyön osallisuutta ja lapsilähtöisyyttä käsitelleet tutkimukset. Lastensuojelulaissa osallisuus näkyy eksplisiittisesti lapsen mielipiteen selvittämisenä ja kuulemisena ja laissa korostetaan erityisesti lapsen osallisuutta omassa asiassaan. Laissa säädetään myös edunvalvojan määräämisestä lapsen puhevallan käyttäjäksi lastensuojeluasiassa. (Nivala 2010, 25.) Lapsen osallisuuden huomioimisena lasten suojelemisessa voidaan tarkoittaa myös sitä, että lapsilla on mahdollisuus olla osallistumatta keskusteluihin. Joillekin lapsille omasta tilanteestaan puhuminen voi olla liian suuri vaatimus. Lapset tarvitsevat tukea erityisesti silloin kun perheen tai yhteisön arvot ja normit tuntuvat ahdistavilta tai vahingollisilta. (Anis 2008, 96–97.)

Kati Saastamoisen (2010, 66) mukaan käytännön lastensuojelun toiminnassa lastensuojelulakia voidaan toteuttaa sillä tavalla, että lapsella on mahdollisuus olla toteuttamassa, kehittämässä ja arvioimassa oman etunsa turvaamiseksi tehtävää työtä. Lastensuojelun työntekijä voi edistää lapsen etua ja osallisuuden kokemuksia toteuttamalla lapsilähtöistä työtä, jolloin osallisuus voidaan nähdä monitasoisena elementtinä. Edistämällä lapsen osallisuutta hänen omassa asiassaan voidaan samalla vahvistaa lapsen omaa kokemusta toimintakyvystään ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudesta omaan elämään ja toimintaympäristöön liittyvissä asioissa (Nivala 2010, 25). Lastensuojelun lapsilähtöisessä työssä sosiaalityöntekijän tehtävänä on vahvistaa lapsen omista lähtökohdista käsin kuvaa lapsen minuudesta sekä opettaa ja antaa hänelle sosiaalisia taitoja ja valmiuksia, jotta lapsella on mahdollisuuksia toimia yhteiskunnan jäsenenä ja tasavertaisena kansalaisena. Osallisuuden toteutumisen taustalla korostuu työntekijän suuri rooli ja vastuu rakentaa oikeanlainen vuorovaikutuksellinen ilmapiiri, jolloin lapselle tarjoutuu tilaisuus omaan identiteettityöhön. (Timonen-Kallio 2010, 15–16.)

Lastensuojelun ammattilaisilla on erilaisia tapoja, joiden avulla he voivat tukea lasten osallisuutta kohtaamistilanteissa. Työntekijät voivat suunnata kysymyksiä suoraan lapsille, vahvistaa ja tarkentaa lapsen tulkintoja sekä käyttää lapsille sopivia välineitä, joiden avulla kommunikointia voidaan konkretisoida. (Forsberg ym. 2006, 16.) Lastensuojelun käytännöissä ja lapsen osallisuuden vahvistamisessa on merkittävää kiinnittää huomiota lapsen puhuja-asemaan, aikuisten ja lasten välisiin valta-asemiin sekä tilankäyttöön. Institutionaalisissa lastensuojelullisissa kohtaamisissa lapsen pu-

huja-asemasta käsin lasten ei ole helppoa saada puhetilaa, koska aikuis-asiantuntijoilla on paljon päätöksentekoon ja tilanteen sääntelyyn liittyvää valtaa. Lapset kykenevät kuitenkin osallistumaan vuorovaikutustilanteisiin ja tuomaan esiin heille tärkeitä asioita. Lapsisensitiivisessä työssä on olennaista, että lapsi saa mahdollisuuden ilmaista itseään oman elämänsä asiantuntijana, vaikka se vaatisi instituution toimintatapojen muuttamista. Pohdinnan kohteena olisikin arvioida, mikä instituutioiden toimintatavoissa on sellaista, että lapsen osallistuminen vuorovaikutustilanteisiin estyy ja lapsen puhuja-asema vaarantuu. Tilalliset ratkaisut ohjaavat osaltaan sitä, millainen asema lapselle muotoutuu kohtaamisessa ja minkälaisen aseman lapsi saa. Tilankäyttöön liittyy myös vallankäyttöä, koska tilat ilmentävät kunkin instituution odotuksia vuorovaikutuksen etenemisestä ja vuorovaikutuksessa saatavasta tiedosta. Epävirallisemmassa tilassa on enemmän mahdollisuuksia rakentaa vuorovaikutuksellista kohtaamista lapsen kanssa ja tukea lasten osallistumista. (Eskonen & Korpinen & Raitakari 2006, 40–42.)

Lastensuojelussa lasten osallisuuden tulisi olla yksi työskentelyä ohjaava periaate. Lasten osallisuus toteutuu monimutkaisissa verkostoissa, joissa erilaiset aikuisasiantuntijat vaikuttavat lasten ja heidän vanhempiensa lisäksi. Jotta lapset pääsisivät osallistumaan laajasti toimintaan ja palveluiden kehittämiseen, heidän osallistumisensa tulisi kattaa lastensuojelun koko toiminta ehkäisevästä työstä päätösten ja lastensuojelupoliittisten linjausten valmisteluun ja arviointiin. (Hotari & Oranen & Pösö 2009, 125; Muukkonen 2009, 134.) Lapset voivat olla mukana suunnittelemassa, määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa lapsen edun mukaista lastensuojelutyötä ja heidät tulisi nähdä lastensuojelussa asiantuntijoina heidän omaan elämäänsä liittyvissä asioissa. Lasten ja nuorten osallistuminen lastensuojelun toimintaan ja palveluiden kehittämiseen parantaa prosessin laatua, muuttaa aikuisten näkemyksiä lapsista, vahvistaa lapsen identiteettiä ja tekee lasten tilanteet näkyviksi. Lisäksi se voimaannuttaa ja suojelee erityisesti niitä lapsia, joilla on kokemuksia syrjäytetyksi tulemisestä sekä antaa mahdollisuuden aikuisille osoittaa vastuullisuuttaan ja arvokkuutta lapsia kohtaan. (Oranen 2012.)

Osallisuutta voidaan määritellä monin erilaisin painotuksin näkökulmasta riippuen. Osallisuusteoriat pyrkivät kuitenkin lisäämään ennen kaikkea yksilön vaikutusmahdollisuuksia hänen elämäänsä liittyen. Tutkimuksessani kuljetan edellä mainittuja osallisuusteorioita eräänlaisena punaisena lankana määrittelemässä yksin tulleiden lasten osallisuuden toteutumista. Keskeistä oman tutkimustehtäväni kannalta on erotella, millainen mahdollisuus yksin tulleilla lapsilla on heidän omasta mielestään vaikuttaa mielipiteen ilmaisuun ja kuulluksi tulemiseen heitä itseään koskevissa asioissa turvapaikkaprosessissa ja kotimaasta lähtöön liittyvissä tilanteissa. Olen kiinnostunut kuulemaan yksin tulleiden lasten omia kokemuksia heidän osallisuudestaan ja osallistumisen sekä vaikuttamisen mahdolli-

suuksista heitä itseään koskevissa päätöksissä. Tutkimukseni kannalta on lisäksi tärkeää selvittää, ovatko yksin tulleet lapset olleet tietoisia siitä, mitä turvapaikkaprosessissa tapahtuu ja kuinka prosessiin liittyvät asiat vaikuttavat heidän elämäänsä. Laajasti ajatellen osallisuudessa on kyse myös tasa-arvoisesta kohtelusta ja lapsen edun ja oikeuksien edistämisestä. Tarkastelen tutkimuksessani millaisia muistikuvia yksin tulleilla lapsilla on eri viranomaisten kohtaamisesta. Olen kiinnostunut siitä, millaiseksi aikuinen-lapsi puhuja-asetelmat ovat muodostuneet, ja kuinka aikuiset ovat lähes-tyneet yksin tulleita lapsia turvapaikkaprosessiin liittyvissä tilanteissa. Kaiken kaikkiaan lasten osal-lisuudessa on kyse aikuisten velvollisuudesta luoda lapsille tilanteita ja mahdollisuuksia osallisuus-ten toteutumiseen ja tätä kautta tukea lapsia vastuullisesti heidän elämäänsä liittyvissä asioissa.

4 TUTKIMUSMENETELMÄT JA TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa esittelen tutkimuksessa käytettyjä menetelmiä ja tutkimuksen toteuttamista. Aluksi kuvaan kvalitatiivisen tutkimuksen pääpiirteitä ja tutkimukseni tavoitetta ja tehtävää. Esittelen, kuinka olen päässyt toteuttamaan tutkimukseni ja ketkä kuuluvat tutkimukseni kohderyhmään. Koska toteutin tutkimukseni aineiston keruun etnografisen lähestymistavan mukaisesti osallistuvan havainnoinnin ja teemahaastattelujen kautta, määrittelen kyseisiä metodeja sekä kuvaan ja perustelen näiden käyttämistä tarkemmin oman tutkimukseni lähtökohdista käsin. Koska olen halunnut huomioida osallisuuden ja eettisyyden toteutumisen myös haastattelujen tekemisessä, nostan esiin kulttuuristen tekijöiden ja lasten haastattelemiseen liittyviä erityispiirteitä ja haasteita. Lopuksi kerron valitsemastani analyysitavasta ja sen toteuttamisesta tutkimuksessani sekä pohdin tutkimukseeni liittyviä eettisiä kysymyksiä.

4.1 Kvalitatiivinen tutkimus ja tutkimustehtävä

Tutkimukseni lähtökohtana on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Kvalitatiivisen tutkimuksen perusajatuksena on, että todellisuus on moninainen, jolloin tutkimuksen pyrkimyksenä on tutkia kohdetta kokonaisvaltaisesti. Tutkijan työtä määrittelevät arvolähtökohdat, sillä arvot määrittävät sitä, kuinka tutkija ymmärtää tutkittavaa ilmiötä. Kvalitatiivisen tutkimuksen avulla voimme saada tulokseksi ehdollisia selityksiä, jotka rajoittuvat johonkin aikaan ja paikkaan. Kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena on kokemuksellisten tosiasioiden löytäminen ja paljastaminen jonkin tietyn ryhmän yksilöiden näkökulmasta eikä niinkään olemassa olevien totuusväittämien todentaminen. Tutkimuksen lähtökohtana kvalitatiivinen tutkimus antaa mahdollisuuden kohderyhmän tarkoituksenmukaiseen valintaan. Metodivalintojen kautta on mahdollista tuoda tutkittavien omia näkökulmia ja ”ääntä” esille. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 161, 164.) Yksin Suomeen tulleilla lapsilla on erilaisia osallisuuteen liittyviä henkilökohtaisia kokemuksia ja ajatuksia turvapaikkaprosessiin liittyvistä tilanteista. Tutkimukseni kautta tavoittelen yksin tulleiden lasten oman äänen esille tuomista. Yksin tulleet lapset ovat oman kokemusmaailmansa kautta asiantuntijoita kuvaamaan heidän omakohtaisia osallisuuden kokemuksiaan turvapaikkaprosessissa ja kotimaasta lähtöön liittyvissä tilanteissa.

Tutkimukseni teoreettinen viitekehys muotoutuu suhteessa osallisuuden käsitteeseen ja osallisuusteorioihin. Yhtenä tavoitteenani tutkimuksen toteuttamisessa on ollut lasten osallisuuden toteuttaminen myös tutkimustilanteessa. Jari Eskolan ja Juha Suorannan (1998) mukaan osallistavan näkökul-

man huomioon ottaminen on keskeistä suurelle osalle kvalitatiivista tutkimusta (emt., 16). Tavoitte-
lin tutkimuksessani yksin tulleiden lasten osallisuuden ja osallistuvuuden toteutumista me-
todivalintojeni, osallistuvan havainnoinnin ja teemahaastatteluiden kautta. Käyttämällä kahta eri-
laista metodia aineiston hankinnassa, tutkimukseen on mahdollista saada lisää syvyyttä. Kahden
tutkimusmetodin kautta tutkimusaineistoa voi vertailla keskenään ja aineistoa voi analysoida moni-
puolisemmin. Etnografisen tutkimusotteen avulla tutkija voi oppia tutkittavilta itseltään monia asi-
oita ja menetelmän kautta tutkija voi lähentyä kohderyhmää luottamuksellisen suhteen aikaansaami-
seksi. Etnografisen tutkimusotteen on nähty mahdollistavan lasten roolin huomioimisen tutkimuksen
tekemisessä. Tutkimusta ei enää kohdisteta tutkittaviin lapsiin, vaan tutkimusta on mahdollisuus
tehdä lasten kanssa yhdessä ja yhteisymmärryksessä. (O’Kane 1999, 136.) Omassa tutkimuksessani
teemahaastattelujen kautta oli mahdollista saada kohdennettua tietoa tutkimusaiheestani. Koin kui-
tenkin yhtä tärkeäksi havainnoida yksin tulleiden lasten kokemusmaailmaa heidän arjen toiminto-
jensa kautta. Olin kiinnostunut siitä, näkyivätkö tai puhuttivatko turvapaikkaprosessiin liittyvät asiat
keskellä arkea ja jos niitä ilmeni, millä tavalla ne vaikuttivat arjen toimintoihin ja yksittäisen lapsen
tilanteeseen. Oma osallistumiseni tutkittavien arkeen ja erilaisiin toiminnallisiin tilanteisiin toimi
mahdollisesti väylänä lasten luottamuksen saavuttamiseksi teemahaastatteluja varten.

4.2 Tutkimuksen toteutus ja kohderyhmä

Tutkimukseeni orientoituminen alkoi tammikuussa 2010 kun aloitin kandidaatin tutkielmani kirjalli-
suuskatsauksena yksin tulleiden lasten osallisuudesta. Kartoitin tuolloin teoriapohjaa osallisuudesta
ja tutkimuksia yksin tulleista lapsista ja huomasin, että varsinaista osallisuustutkimusta yksin tul-
leista lapsista ei ole tehty. Tästä sain innostukseni pro gradu -tutkielmaani, joka pysytteli samassa
aihepiirissä. Ennen pro gradu -tutkielmani aloittamista olin ajatustasolla suunnitellut tutkimukseni
toteuttamista jo pitkään, vaikka lopullinen tarkentunut aihe muotoutui vasta alkusyksyn 2011 kulu-
essa. Ajatuksiini tutkimusaiheesta ja tutkimuksen toteuttamisesta vaikutti luonnollisesti yli 10 vuo-
den työkokemukseni edustajana toimimisesta ja erilaisiin turvapaikkaprosessiin liittyviin tilanteisiin
osallistuminen yksin tulleen lapsen edustajan ominaisuudessa. Lisäksi sosiaalityön opinnoissa ko-
rostunut tema lasten ja nuorten osallisuudesta ja vaikuttamismahdollisuuksista suomalaisessa yh-
teiskunnassa tuki aihevalintaani.

Syksyn 2011 aikana perehdyin laajemmalti tutkimukseni aiheeseen ja teoriapohjaan ja kirjoitin työni
taustoitusta valmiiksi. Olin pohtinut pitkään, kuinka toteutan tutkimuksen käytännössä, jotta minulla
olisi mahdollisuus kohdata yksin tulleita lapsia ja toteuttaa tutkimus mahdollisimman eettisesti tu-
kien samalla lasten omaehtoista osallistumista. Tärkeintä minulle oli, että pääsisin tutustumaan yksin

tulleisiin lapsiin, jotta saavuttaisin heidän luottamuksensa tutkimusta ajatellen. Tämän vuoksi päätin toteuttaa etnografisen tutkimuksen jossakin ryhmä- ja perheryhmäkodissa, jolloin pääsisin osallistumaan tutkittavien arkeen muutaman viikon ajaksi ja tätä kautta lasten kohtaaminen toteutuisi luonnollisesti. Olin yhteydessä erään ryhmä- ja perheryhmäkodin johtajaan ja kerroin alustavasta tutkimusideastani. Hyväksytyjen virallisten lupamenettelyjen jälkeen sain luvan toteuttaa tutkimukseni kyseisessä ryhmä- ja perheryhmäkodissa. Syksyn aikana tein virallisen tutkimuslupahakemuksen kaupungille ja lupakirjeet (Liite 1) yksin tulleiden lasten edustajille, koska nimetyt edustajat toimivat yksin tulleiden lasten huoltajan ominaisuudessa. Tapasin muutamia edustajia syksyn aikana erilaisissa tilanteissa ja kerroin heille tulevasta tutkimuksestani. Tällä tavoin tein tutkimusaiheittani tutuksi ennalta ja pystyin kertomaan tutkimuksestani laajemmin. Olin yhteydessä myös ryhmä- ja perheryhmäkodin sosiaalityöntekijään, joka lupasi välittää tutkimuslupakirjeet kodissa asuvien lasten edustajille ja toimia palautuskirjeiden vastaanottajana. Sain virallisen tutkimusluvan kaupungilta joulukuussa 2011 ja lasten edustajien suostumukset tutkimukseen edustajilta takaisin yhtä lukuun ottamatta tammikuun 2012 aikana. Koska valitsemani tutkimusaihe vaikutti alun alkaen haasteelliselta, olin alustavasti yhteydessä jo 18 vuotta täyttäneiden yksin tulleiden tuetun asumisen ohjaajaan ja kerroin hänelle tutkimuksestani. Ajatuksenani oli varmistaa, että saisin tarpeeksi teemahaastatteluja tutkimukseeni ja olin valmis haastattelemaan myös yksin tulleita, jo täysi-ikäisiä nuoria.

Tutkimukseni kohderyhmänä ovat yksin Suomeen tulleet lapset, jotka asuvat tai ovat kirjoilla tietysti ryhmä- ja perheryhmäkodissa tai täysi-ikäisyytensä vuoksi asuvat omassa asunnossaan itsenäisesti. Yhteistä kohderyhmän henkilöille on, että he ovat hakeneet turvapaikkaa Suomesta alaikäisenä ja ilman huoltajan läsnäoloa. Heillä kaikilla on oleskelulupa ja turvapaikkaprosessi takanapäin. Tutkimukseni kohderyhmä on muotoutunut myös sen mukaan, ovatko alaikäisten edustajat antaneet luvan haastatteluun ja ovatko yksin tulleet lapset itse olleet suostuvaisia tutkimukseen. Vaikka käytän tutkimuksessani termiä yksin tulleet lapset, tutkimuspaikkani ryhmä- ja perheryhmäkodissa asuneet lapset ovat kaikki yli 13-vuotiaita nuoria.

4.3 Tutkimusaineistot ja aineiston keruu etnografisen tutkimusprosessin lähtökohdista

Miettiessäni tutkimukseni metodeja ja niiden kautta mahdollisesti saamaani informaatiota tutkimusaineistoksi, päädyin etnografiseen tutkimusprosessiin, jolloin mahdollisuutenani oli käyttää kahta erilaista metodologiaa aineiston hankinnassa. Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen (2000) mukaan menetelmätriangulaation eli tutkimusmenetelmien laajentamisen kautta tutkimuksessa voidaan saada esille laajempia näkökulmia ja se voi lisätä tutkimuksen luotettavuutta. Yhtenä etuna monimetodisessa lähestymistavassa on liiallisen varmuuden vähentäminen, jolloin usko ainoan ”oikean” vastauksen

löytymiseen kyseenalaistuu ja tulkintojen monimerkityksellisyys lisääntyy ja rikastuu. (Emt., 38–39.) Näitä asioita tavoittelin myös omassa tutkimuksessani. Tutkimukseni aineisto koostuu kuudesta yksilohaastatteluna toteutuneesta teemahaastattelusta ja ryhmä- ja perheryhmäkotiin sijoittuvista osallistuvan havainnoinnin päiväkirjamuistiinpanoista, jotka olen kirjoittanut yhdeksän kenttätutkimuspäiväni aikana tammikuussa 2012. Viisi haastatelluista lapsista oli haastatteluhetkellä alaikäisiä ja he asuivat ryhmä- ja perheryhmäkodissa. Yksi haastattelemani henkilö oli täysi-ikäinen ja asui itsenäisesti omassa kodissaan.

Etnografian perinteet juontavat vieraita kulttuureja tutkivaan antropologiaan ja sillä on kansainvälisesti tarkastellen pitkät tutkimusperinteet. Suomessa etnografista lähestymistapaa on käytetty sosiaalitieteissä ainakin 1970-luvulta lähtien (Eskola & Suoranta 1998, 104–105.) Etnografinen tutkimus voidaan määrittellä moninaisesti ja määrittelyjen painotukset vaihtelevat eri aikoina ja ovat sidoksissa erilaisiin tutkimusperinteisiin. Eroista huolimatta etnografisen tutkimuksen tunnusmerkkeinä voidaan pitää tutkijan osallistumista ja havainnointia ihmisten kesellä heidän luonnollisissa sosiaalisissa ympäristöissään ja arjessaan. (Laakso 2009, 59–61.) Etnografiselle aineistolle on tyypillistä, että aineiston tuotanto, analyysi, tulkinta tai teorisointi kulkevat limittäin, jolloin tutkija voi jo kenttätönsä aikana tehdä ensimmäisiä analyysejä ja versioita tutkimusraportistaan. Lisäksi alustava analysointi auttaa tutkijaa tarkentamaan katsettaan kentällä kiinnostuksensa mukaan. (Lappalainen 2007, 13.) Taina Rantasen (2006) mukaan etnografisen tutkimuksen yhtenä pääpiirteinä voidaan yleensä erottaa keskenään kiinteästi sidoksissa oleva kenttätö ja kirjoittaminen, vaikka lähestymistapoja voikin olla monenlaisia. Kenttätövaiheen aikana tutkija elää tutkittavien kanssa tai vierailee tutkittavien luona säännöllisesti. Kenttätönsä edellytyksenä on tutkijan eläytyminen, jolloin tutkija pyrkii ymmärtämään tutkittaviaan, heidän käytöstään ja kontekstia, jossa tutkimus tapahtuu. Kenttätönsä tutkijalla tulee kuitenkin olla kykyä etäännyttää itseään tutkittavistaan, jotta liiallinen läheisyys ei vaikuta tutkimustilanteeseen. Tutkijan sitoutumisen merkitys tutkimukseen on ensiarvoisen tärkeää, koska sitoutumisen avulla voidaan saavuttaa tutkittavien luottamus tutkijaa ja tutkimusta kohtaan. (Emt., 220, 232, 246.)

Tutkijan rooli etnografisen tutkimuksen toteuttajana on merkittävä ja se voi olla tilanteesta riippuen hyvin erilainen. Tutkija voi kerätä tutkimusaineistoa siten, että hän osallistuu toimivana yksilönä luonnollisissa ja aidoissa arjen tilanteissa tutkimuskohteiden elämään tai hän voi tehdä havaintoja ulkopuolisena toimijana. Erilaiset havainnointitapojen rajat eivät kuitenkaan ole käytännössä täysin selviä. Osallistuvan havainnoinnin haasteena on vuorovaikutus- ja luottamussuhteen rakentuminen kohderyhmän ihmisiin ja samalla pyrkimys olla liiaksi vaikuttamatta tutkittavien elämään ja tapahtumien kulkuun. Osallistuvassa havainnoinnissa tutkijan subjektiivisuus ja elämänkokemukset oh-

jaavat luonnollisesti toimintaa. Tutkija vaikuttaa aina jollain tavalla tutkimuksensa tuloksiin, halusi hän sitä tai ei. Tämä asettaa haasteita tutkijan työlle. Ennakko-odotukset voivat ohjata tutkijan havaintojen suuntaa hänen entuudestaan tuntemiinsa asioihin ja osa merkityksellisistä asioista saattaa jäädä huomaamatta. Toisaalta tutkijan subjektiivisuus on mahdollista nähdä rikkautena, jolloin eri tutkijat voivat havainnoida samasta tutkittavasta ilmiöstä eri asioita ja tuottaa monenlaisia tulkintoja. Jotta tutkija voi tehdä subjektisidonnaisuutensa näkyväksi, hänen tulee paikantaa oma roolinsa ja sen vaikutus tutkimusprosessiin. Tutkimukseen paikantaminen voidaan määritellä myös refleksiivisyydeksi, jolloin tutkija kirjoittaa ja selkiyttää tutkijan ja tutkittavan positiota tutkimuksessa koko ajan. (Eskola & Suoranta 1998, 99–104; Rantanen 2006, 229.) Tutkimuskentällä tutkija saa yleensä monia rooleja myös muilta, joten osallistuva havainnoija ei voi toimia ainoastaan tutkijana (Vilka 2006, 67). Etnografisen tutkimuksen tekijän on hyvä tiedostaa tutkimukseen liittyvien roolien monimuotoisuus.

Osallistuvan havainnoinnin lähtökohtana on tarjota lukijalle monipuolinen, perusteellinen ja syvälinen kuva tutkittavasta kohteestaan (Rantanen 2006, 251). Havainnointi vaatii kuitenkin tutkijalta etujen, haittojen ja eettisten näkökulmien huomioimista. Havainnoinnin etuna on, että sen avulla on mahdollista saada suoraa, välitöntä tietoa yksilöiden ja ryhmien toiminnasta luonnollisissa ympäristöissä. Havainnointi sopii tilanteisiin, jos tutkittavalla henkilöllä on kielellisiä vaikeuksia tai jos halutaan saada tietoa, josta tutkittavat eivät halua kertoa haastattelijalle. Kritiikkinä havainnointimenetelmää kohtaan on esitetty, että havainnoitsijan läsnäolo saattaa muuttaa toiminnallista tilannetta ja jopa muuttaa suoraan tilanteen kulkua. Haittaa on pyritty vähentämään siten, että havainnoitsija vierailee paikassa useasti ennen havaintomateriaalin keräämistä, jolloin havainnoitsija tulee tutuksi ja suurin kiinnostus häneen poistuu. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 200.)

Eettisten kysymysten merkitykset korostuvat osallistuvassa havainnoinnissa. Osallistuvan havainnoinnin lähtökohtaisena periaatteena on, että tutkijan havainnointiakaan ei tulisi tehdä ilman havainnoitavan suostumusta. Tutkimustyössä tutkijan on tiedostettava tekojensa seuraukset koko tutkimuksen ajan. Osallistuva havainnointi tiedonhankintakeinona näyttäytyy arkipäivän vuorovaikutuksena, jolloin eettisiä kysymyksiä nousee erityisesti vapaamuotoisen ilmapiirin kautta. (Eskola & Suoranta 1998, 102.) Koska tutkija vaikuttaa tutkimuskohteen elämään tutkimuksensa aikana ja valmiin tutkimuksensa kautta, on erityisen tärkeää, että tutkija kertoo tutkittaville heti tutkimuksen teon alussa, mikä on tutkimuksen luonne ja tutkijan kiinnostuksen kohde. Tutkijan arvioitavaksi jää, kuinka yksityiskohtaisesti tietoa voi jakaa, jotta se ei vaaranna tutkimuksen tavoitteita. (Vilka 2006, 57.) Vaikka kerroin ryhmä- ja perheryhmäkodissa osallistuvasta havainnoinnista tutkimusmetodinani, se ei näyttänyt kiinnostavan sillä tavalla kuin teemahaastattelut. Vain muutamat lapset kysyivät osallistu-

vasta havainnoinnista lisää, jolloin selvensin, että kiinnostukseni kohteena ovat turvapaikkaprosessiin liittyvien asioiden havainnoiminen yksin tulleiden lasten arjessa sekä omien tunteukseni ja kokemuksieni analysoiminen tutkimusprosessissa.

4.3.1 Tutkimusta kentällä

Kenttätö on etnografisen tutkimusprosessin tärkein tapa kerätä tutkimustietoa ja siinä kiteytyy etnografisen tutkimuksen haasteet ja mahdollisuudet. Kenttätöväiheen aikana tutkija elää tutkittavien kanssa tai vieraillee tutkittavien luona toistuvasti. (Rantanen 2006, 246–250.) Kentälle pääsy ei ole automaatio vaan se vaatii huolellisia etukäteisvalmisteluja. Ennen kenttätöni aloittamista olin hakenut tarvittavat luvat ja pohtinut yhdessä perheryhmäkodin vastaavan ohjaajan kanssa oman roolini paikantumista kentällä. Olimme keskustelleet, että tutkijan roolin ohessa voisin toimia ”ohjaajaharjoittelijana”, koska lapset ottavat harjoittelijat yleensä hyvin vastaan ryhmä- ja perheryhmäkodissa. Ohjaajien tehtävänä on huolehtia yksin tulleiden lasten päivittäisistä kasvatukseen ja huolenpitoon liittyvistä asioista, joten heidän roolinsa on yksin tulleille lapsille tuttu. Jokaisella lapsella on lisäksi kaksi oma-ohjaajaa, jotka keskittyvät yksittäisen lapsen elämään liittyvien asioiden tarkempaan huolehtimiseen. Koska ohjaajat ovat yleisesti pidettyjä, harjoittelijoiden pääseminen osaksi talon henkilökuntaa mahdollistuu helpommin. Lisäksi harjoittelijoilla on useimmiten mahdollisuus viettää aikaa enemmän lasten kanssa, koska he eivät toimi välttämättä oma-ohjaajan roolissa. Toisaalta harjoittelijoiden oma persoonallisuus ja kyky lasten kohtaamiseen saattavat vaikuttaa siihen, kuinka hyvin harjoittelija hyväksytään ja huomioidaan lasten taholta. Itselleni ”ohjaajaharjoittelijan” rooli sopi hyvin, koska toimimalla ohjaajan roolissa minulla oli mahdollisuus viettää aikaa lasten kanssa ja järjestää heille myös jonkinlaista vapaa-ajantoimintaa sekä luoda luottamuksellisia suhteita lapsiin. Aikaisempi koulutukseni ja vuosien työkokemukseni nuorisotyön alalta tuki ”ohjaaja-harjoittelijana” toimimista ja teki siitä luontevaa. Jo ensimmäisestä päivästä lähtien yksin tulleiden lasten kohtaaminen onnistuikin mielestäni hyvin.

Ensimmäinen kentälle sijoittuva vaihe oli vierailu valitsemissani ryhmä- ja perheryhmäkodissa. Viikko ennen kenttätutkimukseni aloittamista minulla oli tilaisuus osallistua yksin tulleiden lasten talokokoukseen, jossa pääsin kertomaan tutkimuksestani ja sen toteuttamistavoista osallistuvasta havainnoinnista ja teemahaastatteluista. Koska olin mahdollisesti tuttu ulkonäöltä joillekin nuorille kerroin, että olen toiminut edustajana ja olemme ehkä tavanneet aikaisemmin. Avasin kuitenkin samalla omaa rooliani ryhmä- ja perheryhmäkodissa, mikä tarkoitti, että tutkimukseni ohessa toimin ”ohjaajaharjoittelijana” ja tavoitteenani on viettää aikaa yhdessä yksin tulleiden lasten kanssa. Annoin lapsille mahdollisuuden toivoa yhteistä tekemistä ”harjoittelujaksoni” ajalle. Lisäksi jätin ryh-

mä- ja perheryhmäkotiin päivämääriä sisältävän listan, johon lapset olisivat halutessaan voineet varata hetken haastatteluun. Tämä muistutti lapsia siitä, että toimin myös tutkijana.

Koska tutkimus käsitteenä saattoi olla vieras monille lapsille, koin erityisen tärkeäksi kertoa, mitä tutkimuksen tekemisellä tarkoitetaan ja mihin sillä pyritään. Liitin tutkimukseni kuvaamisen opintoihini ja sanoin, että valmistun sosiaalityöntekijäksi tutkimuksen tekemisen jälkeen. Kuvasin mahdollisimman yksinkertaisesti suomen kielellä, millainen tutkimus ylipäänsä on, ja mitä oma tutkimukseni sisältää. Havainnollistin omaa tutkimustani kertomalla, että siitä tulee kirjoitettu ”pieni kirja”, jonka lapsetkin voivat halutessaan lukea sen valmistumisen jälkeen. Esitin lapsille, että omassa tutkimuksessani haluan selvittää juuri kyseisessä ryhmä- ja perheryhmäkodissa olevien lasten omia mielipiteitä ja kokemuksia siitä, kuinka he ovat kokeneet turvapaikkaprosessiin liittyvät asiat ja erilaisten viranomaisten kohtaamisen. Vahvistin lasten informanttiasemaa korostamalla heidän ainutkertaista asiantuntijuuttaan tutkimukseni tarkoitukseen liittyen ja kerroin, että heidän kommenttinsa on ensiarvoisen tärkeitä yksin tulleiden lasten tilanteen esille tuomiseksi. Korostin eettisyyteen ja luottamuksellisuuteen liittyviä asioita, kuten esimerkiksi anonyymisuuden säilyttämistä ja vapaaehtoisuuden merkitystä teemahaastatteluiden suhteen. Koska koin, että vaikeiden asioiden kertominen tutkimustarkoituksessa saattaa olla pelottavaa lapsille, korostin, että tutkimukseen osallistumista ei tarvitse pelätä. Kerroin myös siitä, että olin kysynyt edustajilta lupaa yksin tulleiden lasten osallistumisesta tutkimukseen. Kokouksessa oli paikalla vain noin puolet lapsista, joten kenttätyövaiheen aikana kertosin useasti omaa rooliani ja tehtävääni paikan päällä. Kokouksessa olleet nuoret ottivat minut jo vierailukerralla positiivisesti ja ehkä hieman uteliaastikin vastaan ja tämä rohkaisi minua edelleen etnografisen tutkimuksen tekemiseen. Talokokouksessa olleet ohjaajat tukivat minua tutkimuksesta kertoessani ja he korostivat lapsille tutkimuksen tekemisen tärkeyttä.

Kenttätyövaiheeni alkoi tammikuun 2012 puolivälin jälkeen ryhmä- ja perheryhmäkodissa, joka sijaitsee hyvien kulkuyhteyksien varrella muun asutuksen ympäröimänä. Sisäänpääsy ryhmä- ja perheryhmäkotiin tapahtuu lukitun ulko-oven kautta ovisummeria soittamalla. Talo on suhteellisen vanha ja tilojen neliömäärä näyttyy pieneltä talon käyttöastetta ajatellen. Ryhmä- ja perheryhmäkodin tilat muodostuvat yhteisistä ja niin sanotuista yksityisistä tiloista. Yhteisiä tiloja ovat esimerkiksi käytävät, kaksi keittiötä ja kaksi oleskeluhuonetta. Toinen oleskeluhuoneesta toimii samanaikaisesti ruokailutilana ja television katselutilana. Toisessa oleskeluhuoneessa on mahdollisuus esimerkiksi pelata pelikonsolipelejä. Lapsilla on käytössä myös yksi tietokone, jonka käyttäminen onnistuu varauskalenteriin varatun ajan mukaan. Lisäksi talossa ovat työntekijöiden toimistotilat ja neuvotteluhuone, jota on mahdollisuus käyttää myös vapaa-ajan tilana. Usein se toimii kuitenkin tilana, jossa tehdään läksyjä tai luetaan kokeisiin ohjaajan avustuksella. Osaan yhteisistä tiloista kai-

killalla on avoin pääsy, mutta esimerkiksi toimistot ja neuvottelutila ovat lukittuja ja niihin pääsee vain ohjaajan avaimilla. Toimiston ovi pidetään usein avoinna, jos siellä on ohjaajia. Kenttätyöjakson aikana lapset tulivat mielellään juttelemaan ohjaajille myös toimistotiloihin ja siellä oli usein mukava tunnelma. Tiloihin liittyvät puutteet asettavat haasteita käytännön toiminnoille esimerkiksi ahtauden ja äänieristyksen vuoksi. Esimerkiksi lasten asioihin liittyvät neuvottelut eri viranomaisten kanssa saattavat häiriintyä, koska äänet kuuluvat seinien läpi. Vaikka rakennuksessa on tiettyjä puutteita, kodin viihtyisyyteen on panostettu tuomalla yhteisiin tiloihin kodinomaisia sisustustarvikkeita. Tilojen viihtyisyydestä pidetään huolta myös siisteyden avulla ja viikon ohjelmaan sisältyy yhteisten tilojen viikkosiivoukset. Lasten toimintoihin kuuluvat lisäksi heidän omien huoneidensa siivoaminen.

Ryhmä- ja perheryhmäkodin yksityisiä tiloja ovat esimerkiksi lasten huoneet, vaikka yksityisyyden rajanveto arjen toiminnoissa ei kuitenkaan aina ollut itsestänselvyys, koska huoneiden ovet eivät olleet lukittuina. Yksin tulleiden lasten huoneet on jaettu ikäryhmien ja sukupuolen mukaan siten, että nuoremmat saman sukupuolen edustajat jakoivat huoneensa keskenään. Lähempänä täysi-ikäisyyttä olevilla lapsilla on oma huone suihkuhuoneen ja keittiötason kera, koska he harjoittelevat itsenäistä asumista arjen toimintojen kautta esimerkiksi valmistamalla oman ruokansa ja hoitamalla siivoamiseen ja pyykinpesuun liittyvät toimenpiteet. Yksin tulleet lapset ovat sisustaneet omia huoneitaan itselleen tärkeiden asioiden, kuten julisteiden, pehmolelujen, kodintekstiilien ja muiden tavaroitten avulla. Sisustuksessa ja arjen toiminnoissa on havaittavissa myös lasten omaan kulttuuriin liittyviä piirteitä. Osa lapsista on tuonut huoneensa sisustukseen omaa etnistä taustaansa esille koti-maahansa liittyvillä perinteisillä kodintekstiileillä ja vanhempien lasten valmistamien etnisten ruokien tuoksu tuo tuulahduksia muun maan ruokakulttuureista. Etnisyys ilmenee luonnollisesti myös yksin tulleiden lasten pukeutumisessa joidenkin lasten kohdalla.

Tutkimukseni kenttätyövaihe kesti yhtäjaksoisesti yhdeksän peräkkäistä päivää keskiviikosta seuraavan viikon torstaihin. Kerroin lapsille jo kentällä olemisen alkuvaiheessa, kuinka kauan ajallisesti olen heidän luonaan, jotta he tietäisivät kuinka kauan heillä on aikaa osallistua tutkimukseen haastattelun kautta. Lisäksi itselleni oli tärkeää, että lapset tiesivät ajanjakson pituuden, jotta he osaisivat suhtautua paikalla olemiseeni ja poislähtemiseeni. Käytännössä menin päivittäin ryhmä- ja perheryhmäkotiin yksin tulleiden lasten koulupäivän jälkeen, koska tutkimustani ajatellen en nähnyt tärkeäksi olla paikalla silloin kun lapset ovat koulussa. Päivittäinen havainnointiaikani on vaihdellut neljästä tunnista seitsemään tuntiin ja kokonaistuntimääräksi muodostui noin 50 tuntia. Ryhmä- ja perheryhmäkodin arki jaksottui yleisesti lasten koulunkäymisen, ruoka-aikojen ja vapaa-aikatoimintojen mukaan, vaikka päiviin mahtui myös paljon muuta toimintaa. Kodin tunnelmat ja

rytmi vaihtelivat päivittäin melko paljon ja ihmisten liikkuvuus korostui. Välillä yksin tulleita lapsia oli runsaammin paikalla ja toisena hetkenä talo oli melko rauhallinen. Omat lyhyemmät havainnointiaikani liittyvät päiviin, jolloin ryhmä- ja perheryhmäkoti oli kovin hiljainen lasten ollessa harrastuksissa tai muualla vapaa-ajan toiminnoissa. Talossa kävi paljon vierailijoita, kuten esimerkiksi lasten kavereita, tulkkeja ja edustajia. Ohjaajien ja muun henkilökunnan työvuorot vaikuttivat siten, että yhden vuorokauden eri aikoina paikalla oli monta eri työntekijää. Henkilökunnan persoonalliset piirteet, vastuutehtävät ja työn tekemisen tavat vaikuttivat myös siihen, millaisia toimintoja arkeen kuului. Ryhmä- ja perheryhmäkodin yleistunnelma oli verrattain hyvä, ja kodin arjessa näkyi erilaisia tunteita: riemua, iloa, välittämistä, empatiaa, surua, vihaisuutta ja niin edelleen. Ryhmä- ja perheryhmäkoti näyttäytyikin tunteiden kautta silmissäni perheyhteisöön verrattavissa olevana laajempuna instituutiona, mutta esimerkiksi henkilökunnan kokoukset ja erilaiset viranomaispalaverit toivat arkeen virallisen yhteisön tuntua.

Oman tutkimukseni toteuttamisessa tekemästäni edustajatyöstä oli paljon hyötyä. Tunsin jo valmiiksi joitakin henkilöitä, joiden kanssa puhuin tutkimukseni toteuttamisesta ja kentälle pääseminen tapahtui melko nopeasti tutkimukseen liittyvien lupien saamisen jälkeen. Myös nuoriso-ohjaajan ammattini oli etu aineiston hankinnassa. Yksin tulleiden lasten kohtaaminen ja erilaisten toimintojen tekeminen sujui luonnollisesti ja koin rakentavani luottamussuhteita lapsiin lyhyen kenttätutkimukseni aikana. Vaikka toimin ryhmä- ja perheryhmäkodissa tutkijan lisäksi ”ohjaajaharjoittelijana”, rajasin itse omat käytännön työtehtäväni melko pitkälti ainoastaan sellaiseen toimintaan, jossa oli mukana yksin tulleita lapsia. Toiminnan ihmisenä tämä tuotti itselleni välillä vaikean olon, koska olisin voinut auttaa ohjaajia myös muissa käytännön töissä, kuten esimerkiksi yksittäisen lapsen viranomaisasioiden hoitamisessa ja ruoan laittamisessa. Toisaalta tällä tavalla pystyin hyödyntämään lyhyehkön kenttävaiheeni nimenomaan lasten keskuudessa luottamussuhdetta rakentaen ja tutkimustani suorittaen. Oma havainnointini kenttätyön aikana oli aktiivista osallistumista nuorten arkeen monenlaisten toimintojen ohessa ja keskustelujen lomassa. Ryhmä- ja perheryhmäkodissa kenttätyöni sisälsi lasten kanssa esimerkiksi läksyvun antamista, television katselemista, leipomista, musiikin kuuntelemista, neuvojen antamista ja opastamista, harrastusvaihtoehtojen selvittämistä ja lukuisia juttutuokioita sekä haastattelujen ja havainnointien tekemistä.

”Työharjoittelussa” ollessani ja tutkimustani tehdessäni kirjoitin havainnoistani päiväkirjaa. Kirjoitin havaintomateriaalini toisinaan päivän aikana ryhmä- ja perheryhmäkodissa ollessani tai illalla vapaa-aikanani. Joskus kirjoittaminen jäi seuraavaan päivään. Kirjoitin päiväkirjaani esimerkiksi haastatteluihin liittyvistä asioista ja tunnelmista, omia henkilökohtaisia kokemuksiani päivän kulusta ja tunnetiloistani, tutkimukseni haastatteluaineiston saamisesta sekä lasten kohtaamisista ja heidän

kommenteistaan. Muistiinpanoja kirjatessani olen pyrkinyt säilyttämään objektiivisuuteni tutkijana, ja muistiinpanot ovat tekemääni tulkintaa siitä, millä tavoin eri henkilöt ovat tuottaneet omaa tarinaansa ja kertoneet omia kokemuksiaan.

Etnografinen tutkimus perustuu sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja on siitä myös riippuvainen. Tutkittavien sosiaalinen identiteetti ja heidän sosiaalinen maailmansa saattaa vaikuttaa etnografin ja tutkittavan kohtaamiseen tai kohtaamattomuuteen, jolloin tutkimuksen suhteen joitakin ovia sulkeutuu toisten avautuessa. Vaikka etnografinen tutkija yrittää löytää informantteja tutkimuskentältä, se ei ole koskaan yksipuolinen prosessi ja kiinni ainoastaan tutkijasta. Kentän ihmiset päättävät suhtautumisestaan tutkimukseen osallistumisesta itse. Osallistuminen on riippuvainen henkilöiden halukkuudesta osallistua tutkimukseen. Tutkittavien tiedot, käsitykset ja ymmärrys etnografisesta tutkimuksesta voivat vaihdella ja vaikuttaa halukkuuteen osallistua. Tutkimusprosessi vaatii tällöin tutkijalta sillan rakentamista tutkijan ja tutkittavien välille. Tutkijan tulee kehittää refleksiivistä ymmärrystä suhteessa tutkittaviin ja kykyä huomioida erilaiset tilanteet, jotka saattavat johtaa tiettyjen henkilöiden tulemiseksi keskeisemmäksi osaksi tutkimusta kun taas toiset jäävät vähemmälle huomiolle. (Davies 1999, 78–79.) Oman kenttätutkimuksen aikana suurin osa ryhmä- ja perheryhmäkodin lapsista näytti olevan aidosti kiinnostuneita minusta ”ohjaajajarjoittelijana” ja tutkijana. Vain muutama pian 18 vuotta täyttävästä asukkaasta jäi minulle etäisemmäksi, koska he olivat paljon omissa oloissaan. Hekin kuitenkin esittelivät itsensä ja toivottivat minut tervetulleeksi. Luottamussuhteen rakentuminen näyttäytyi selkeästi prosessina, jota toiset lapset tavoittelivat toiminnan ja juttelemisen kautta aktiivisemmin kuin toiset.

Päiväkirjamerkintä:

”Nuoret lähestyvät todella hyvin minua, vaikkakin pikkuhiljaa. Toisaalta he ovat yllättävän luottavaisia, koska antavat esimerkiksi koskettaa itseään tai pyytävät heti läksyapua. Ehkä he ovat tottuneet ohjaajien tiheään vaihtumiseen talossa.” (19.1.2012, 2. päivä)

Johanna Hurtig (2003, 59) kuvaa etnografisen kenttätutkimuksen kaavaa ”verta, hikeä ja kyyneleitä”-symbolisoinnilla. Omassa kenttätutkimuksessani en kokenut fyysistä raskautta, mutta ensimmäisten päivien aikana itselleni ilmaantui huoli, saanko tutkimukseeni tarpeeksi haastatteluaineistoa. Yksin tulleet lapset eivät näyttäneet kenttätutkimuksen alussa kiinnostuvan tutkimukseni haastatteluista ja sain melko ympäröivä vastauksia haastatteluun osallistumisen suhteen. Pohdin mitä teen, jos en saa tarpeeksi haastatteluaineistoa, koska sen merkitys tutkimuksessani oli merkityksellistä kohdennetun tiedon saamisen tutkimusmetodinä. Vaikka sain ensimmäisenä päivänä yhden haastattelun, huomasin, että tutkimusaiheeni vaikuttaa vaikealta ja tuo lasten mieleen asioita, joita ei välttämättä haluta

muistella. Huoleni haastattelujen saamisesta oli kuitenkin turhaa, koska yksin tulleiden lasten ja minun välisen luottamussuhteen vahvistuminen kenttäjaksoni aikana vaikutti siihen, että sain lopulta kerättyä aineistoksi kuuden lapsen haastattelut.

Etnografisen tutkimukseni toteuttaminen sisälsi itseni kohdalla erilaisia tunteita laidasta laitaan. Haastattelujen kautta ilmenneet lasten kokemukset ja nuorten arjessa tapahtuvien rankkojen elämäntilanteiden kriisit vaikuttivat minuun vahvasti tunnetasolla. Ohjaajien kanssa keskusteleminen toimi onneksi tietynlaisena ”työnohjauksena”, jolloin jaoin asioita keskustelemalla ja oma objektiivisuuteni tutkimuksen jatkamisessa palautui. Myös yksin tulleiden lasten kanssa tekemästäni edustajatyöstä oli hyötyä, koska minulla oli jo valmiiksi jonkinlaisia ajatuksia siitä, minkälaisia asioita yksin tulleiden lasten turvapaikan hakemiseen voi sisältyä. Tämän vuoksi kaikki asiat eivät tulleet minulle täysin uutena tietona ja asioita oli helpompi käsitellä. Koska kenttäjaksoni oli intensiivinen, se vaikutti minuun kuitenkin melko voimakkaasti. Aamupäivien kenttämuistiinpanojen kirjoittaminen ja haastattelujen litteroiminen piti tutkimusaiheeseeni liittyvät asiat mielessäni myös ryhmä- ja perheryhmäkodin ulkopuolella. Toisinaan heräilin yölläkin miettimään jotakin tutkimusprosessiin liittyvää asiaa ja päivittäinen keskittymiseni kohdentui ensisijaisesti tutkimukseni aiheeseen.

Päiväkirjamerkintöjä:

Ensimmäisen päivän aikana vastaanotto nuorten ja ohjaajien kohdalla oli luontevaa ja mukavaa. Nuoret ottivat minut heti vastaan hyvin ja he kyselivät, olinko uusi ohjaaja. Kerroin kaksoisroolistani (harjoittelija/tutkija) ja se näytti olevan nuorille ihan ok. Kuitenkin aineiston keruu tulee olemaan varmasti haasteellista. Ruokailun jälkeen pääsin hyvään keskusteluun 3-4 nuoren kanssa ja kerroin roolistani lisää. Kyselin nuorilta, saanko haastatella heitä jossain kohtaa ja kaksi heistä oli että, joo joo, on aikaa, viikonloppuna. Toivottavasti saisin heiltä haastattelut. (18.1.2012, 1. päivä)

Ihania keskusteluja lasten ja ohjaajien kanssa. Ilo ja nauru kuuluvat ja näkyvät. Hyvä mieli! (25.1.2012, 8. päivä)

Maritta Törrösen (1999) mukaan osallistuvan havainnoin tekeminen lasten kanssa on erilaista verrattuna aikuisten kanssa tehtävään tutkimukseen. Tutkijalla on vastuu lapsista, koska lapset voivat tarvita suojelua eri tavalla kuin aikuiset. (Emt., 30.) Tutkimukseni tekemisen lähtökohtana oli lasten kunnioittaminen tutkimuskohteena ja heidän omaehtoinen osallisuutensa ja vapaaehtoisuutensa kaikissa tutkimusvaiheissa. Kentällä tämä ilmeni esimerkiksi pyrkimyksenäni lasten tasa-arvoiseen kohteluun ja oman tilan antamiseen. Pyrin lukemaan tilanteita siten, että jos joku lapsi selkeästi vaihautui vuorovaikutustilanteesta, käänsin puheen muihin ”keveimpiin” asioihin tai poistuin tilasta

hienovaraisesti. En mennyt myöskään koskaan nuorten omiin huoneisiin, jos he eivät itse minua sinne kutsuneet. Jos huomasin, että lapsella oli jokin vaikea selvittämätön tilanne ohjaajan kanssa, pysyttelin sivummalla, jotta lapsi ei joutunut noloon välikäteen minun silmissäni. Pysin antamaan lapsille mahdollisuuden itsenäisesti lähestyä minua ja usein näin myös tapahtui. Haasteellisinta oli oma ”ohjaajajarjoittelija” -roolini tilanteissa, jolloin ohjaajan ominaisuudessa tuli mielestäni puuttua esimerkiksi huonoon käytökseen. Jotta en olisi tehnyt ”karhunpalvelusta” muille ohjaajille, koin velvollisuudekseni puuttua kyseisiin tilanteisiin. Puuttumisen tapanani olivat useimmiten aiheesta keskusteleminen ja lasten omien ajatusten herättelemine heidän käyttäytymisestään kieltojen sijaan.

Kentällä asiat sujuivat hyvin ja kentältä lähdön hetki vaikutti minuun kahdella tavalla. Olin mielisäni, että kenttävaihe oli takanapäin ja olin saanut kerättyä mukavasti tutkimusaineistoa. Odotin, että pääsisin tekemään aineistosta analyysiä ja tutkimustani loppuun. Toisaalta olin nauttinut sekä ”ohjaajajarjoittelija-roolistani” että tutkimukseni kenttävaiheesta, joten lähteminen oli haikeaa. Kenttätöni päätteeksi kerroin nuorille, että tulen katsomaan heitä myöhemmin. Kerroin myös, että lähdän tekemään tutkimustani kotiin ja että se on myöhemmin myös nuorten saatavilla internetin kautta. Kenttätöni sisälsi hienoja hetkiä intensiivisen jakson aikana yksin tulleiden lasten ja talon henkilökunnan kanssa.

Päiväkirjamerkintä viimeiseltä päivältä kentällä:

Vietin yhdeksän peräkkäistä, antoisaa ja mukavaa päivää ryhmä- ja perheryhmäkodissa ja tunsin jo tuossa ajassa kiinnittyväni yhteisöön. Tutkimustani ajatellen kyseinen intensiivijakso oli hyvä, koska tuntui, että päivä päivältä näen enemmän yksin tulleiden lasten arkea ja pystyn edes jollain tasolla ymmärtämään heidän elämänsä. Vaikka edustajatyöni on antanut minulle aiheesta kokemusta, osallistuminen ryhmä- ja perheryhmäkodin arkeen syvensi näkökulmiani monien asioiden suhteen. (26.1.2012, 9. päivä)

4.3.2 Tutkimuksen syventäminen teemahaastattelun keinoin

Jari Eskola ja Juha Suoranta (1998) esittävät, että haastattelu tutkimusmetodina saattaa kuulostaa helpolta tavalta kerätä tutkimustietoa, mutta sen toteuttaminen vaatii huolellisia alkuvalmisteluja sekä selkeitä toteuttamisen tapoja (Emt., 94). Suunnitelmallisuuteen liittyy myös haastatteluinformanttien tavoittaminen. Omassa tutkimuksessani tavoittelin haastateltavia erityisesti kenttätöväiheeni aikana ryhmä- ja perheryhmäkodissa, mutta laajensin kohderyhmän keruun myös juuri täysikäistyneisiin yksin tulleisiin, joita yritin tavoitella tuetun asumisen ohjaajan välityksellä. Yksin tul-

leiden lasten vapaaehtoisuuden merkitys tutkimukseen osallistumisesta haastattelun kautta oli minulle erittäin tärkeää. En halunnut painostaa ketään lasta haastatteluun osallistumisella. Kenttätyöni aikana ilmoitin muutaman kerran lapsille mahdollisuudesta osallistua haastatteluun, mutta jos huomasin, että lapsi näytti vaivaantuvan asiasta, jätin asian sikseen. Silloin kun joku lapsi kieltäytyi selkeästi haastattelusta, en ottanut sitä enää hänen kanssaan esille. Jos he osoittivat kiinnostusta asiaan, palasin siihen myöhemmin tai sovin haastatteluajan heti. Kenttätyön loppuvaiheessa ilmoitin lapsille vielä lähtöpäiväni, jotta he halutessaan olisivat ehtineet kertoa mielipiteitään teemahaastattelun kysymyksiin. Näiden menettelyjen kautta annoin lapsille itselleen valinnan mahdollisuuden tutkimukseen osallistumisesta. Koska tavoittelin myös täysi-ikäisiä yksin tulleita, keskustelin tuetun asumisen ohjaajan kanssa informanttien tavoittamisesta. Hän toimi tiedon välittäjänä tavoittelemalleni kohderyhmälle. Hänellä on jo ennestään hyvät kontaktit ja luottamussuhteet kohderyhmäni henkilöihin, joten hän kyseli vapaaehtoisia haastateltavia. Ryhmä- ja perheryhmäkodista osallistui lopulta haastatteluun viisi yksin tullutta lasta ja yhden henkilön tavoitin tuetun asumisen ohjaajan kautta. Viimeisen haastattelun tein kenttätutkimukseni jälkeen ryhmä- ja perheryhmäkodin ulkopuolella.

Haastattelun etuna muihin tiedonkeruumuotoihin verrattuna on se, että haastattelua tehdessä voidaan säädellä aineiston keruuta joustavasti tilanteen edellyttämällä tavalla ja vastaajia myötäillen. Tutkija voi järjestellä haastatteluaiheiden järjestystä ja vastauksien tulkitseminen on monipuolisempaa. (Hirsjärvi ym. 2009, 205.) Haastattelumenetelmäni puolistrukturoitu teemahaastattelu eroaa monista muista tutkimushaastattelun tyyleistä. Se lähtee oletuksesta, että kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia, uskomuksia ja tunteita voidaan tutkia menetelmän avulla. Teemahaastattelu ei edellytä tiettyä kokeellisesti aikaansaattua yhteistä kokemusta, vaan antaa haastattelulle laajemman merkityksen. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48.) Päädyin tutkimuksessani teemahaastatteluun siksi, että tiesin haastateltavien kokeneen tietyn samankaltaisen tilanteen elämässään. Omassa tutkimuksessani kaikki haastateltavat ovat käyneet läpi yksin tulleen lapsen kotimaasta lähdön ja Suomeen sijoittuvan turvapaikkaprosessin. Teemahaastattelun aihepiirit rakentuvat teema-alueista, mutta kysymysten tarkka muoto ja tietty järjestys puuttuvat (Hirsjärvi & Hurme 2000, 195.) Tutkimukseni haastattelu-
rungon (liite 2) teema-alueet rakentuvat turvapaikkaprosessiin sisältyvistä tilanteista ja erilaisten viranomaisten kohtaamisista. Teemahaastattelun etuna on, että se vapauttaa haastattelutilannetta siten, että haastateltava voi itse määrittää, kuinka ”syvälle” hän haluaa vastauksissaan mennä. Tietynlainen kysymysluettelo voi vapauttaa haastattelua ja mahdollistaa tutkittavien äänen esiin tuomista. Tutkimusmetodina teemahaastattelu ottaa huomioon sen, että ihmisten tulkinnat ja asioiden merkitykset ovat tutkittavilleen keskeisiä ja merkitykset syntyvät haastattelijan ja haastateltavan keskinäisessä vuorovaikutuksessa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48.)

Tutkimukseni yhtenä tärkeimpänä tavoitteena on antaa ääni yksin tulleiden lasten osallisuuskokemukselle koskien turvapaikkaprosessiin liittyviä tilanteita. Tuula Gordonin (2006) mukaan tutkimuksen tekijän tulee selvittää, kuinka tutkittavien oman äänen esille tuleminen varmistetaan ja ovatko tutkittavat ymmärtäneet, mihin he osallistuvat. Tutkijan tulee kertoa tutkittaville tutkimuksesta mahdollisimman selvästi ja hänen on tarkastettava, että tutkittavat ymmärtävät tutkimuksen tarkoituksen. (Emt., 242–243.) Koska halusin omassa tutkimuksessani selvittää kyseiset asiat ja pitää haastattelutilanteen kuitenkin mahdollisimman vapaamuotoisena, en halunnut kysellä yksin tulleiden lasten suostumusta erilliseen suostumuslomakkeeseen. Sen sijaan päätin lainata Anna Rastan (2005) menetelmää tutkimuksen ymmärtämisen selvittämisestä hieman muokaten. Rastas (2005) haastatteli lapsia ja nuoria tutkimukseensa ja ennen haastattelua hän kysyi miksi haastateltavat haluavat osallistua tutkimukseen (emt., 97). Omassa tutkimuksessani selvitin jokaisen haastattelun alussa, ymmärtääkö lapsi mitä tutkimuksella tarkoitetaan, ja tahtooko hän osallistua tutkimukseen. Kerroin haastattelun alussa, miksi teen tutkimusta, ja mitä sillä tavoittelen. Jos nuori ei ymmärtänyt tutkimuksen tarkoitusta, avasin asiaa laajemmin. Selvitin myös, että tutkimuksessani ei mainita kuka on jotakin sanonut, eikä tutkimukseen tule mainintaa sukupuolesta eikä edes ryhmä- ja perheryhmäkodin sijaintipaikasta. Tämän jälkeen kysyin lupaa haastattelun tekemiseen vielä uudelleen. Kaikki ne lapset, jotka suostuivat aluksi haastatteluun, antoivat luvan myös haastattelun jatkamiseen.

Haastattelumenetelmän haasteena on tutkijan irrottautuminen tutkittavan ilmiön substanssiteorioista. Vaikka tutkija pyrki ilmiön objektiiviseen tarkkailuun, on huomioitava, että tutkija on aina oman kulttuurinsa ja koulutuksensa tuote. Tutkittavalla on aina oma näkökulmansa tutkittavasta ilmiöstä, eikä hän voi irrottautua kokonaan omista näkemyksistään haastattelutilanteissa. (Alasuutari 2005, 149.) Vaikka itselläni on edustajatyöni kautta erilaisia kokemuksia tutkimuksen aihealueesta, pyrin menemään haastattelutilanteisiin avoimin ja objektiivisin mielin. Olin kuitenkin mielissäni, että itselläni oli perustietoa turvapaikkaprosessin käytännöistä ja siihen vahvasti sidoksissa olevista asioista. Haastattelutilanteiden läpivieminen oli sujuvampaa ja lasten ei tarvinnut toimia haastattelutilanteissa asiaan liittyvinä ”kulttuuritulkkeina”. Haastattelutilanteissa minä ja lapsi jaoimme yleensä yhdessä ymmärrystä turvapaikan hakemiseen sisältyvistä vaiheista ja siihen sidoksissa olevista asioista, joten lasten ei tarvinnut avata minulle yleisesti ilmiöön liittyviä asioita. Koska tiedostin turvapaikkaprosessiin liittyvät käsitteet ja mitä niillä tarkoitetaan, pystyin avaamaan sanoja ja käsitteitä myös lapsille, jos suomen kielen sanat olivat heille vieraita. Joissakin haastatteluissa lapsi ei esimerkiksi tiennyt mitä sana Maahanmuuttovirasto tarkoittaa, mutta ymmärsi sanan Migri ja turvapaikkapuhuttelu ymmärrettiin usein haastatteluksi. Välillä lapset käyttivät myös englanninkielisiä sanoja kuvaamaan jotakin termiä.

Tutkimushaastatteluissani koin edukseni, että olin valinnut teemahaastattelun haastattelumenetelmäksi. Kaikki tekemäni haastattelut sujuivat hieman erilaisen kaavan mukaan, koska kysymyksiä tehdessäni arvioin koko ajan, oliko hetki otollinen juuri tietyille kysymykselle. Toisinaan jätin myös joitakin kysymyksiä kokonaan kysymättä, koska haastattelun edettyä asiat olivat tulleet jo jollakin tavalla esille. Muutin haastattelurunkoa siis tilanteiden ja tunnelmien mukaan. Teemahaastattelu antoi tilaa lapsille kertoa haastattelurungon ulkopuolisista heille tärkeistä asioistaan ja tuki heidän osallistuvaa rooliaan tutkimusinformanttina. Kaikki haastateltavani suhtautuivat haastatteluun hieman eri tavoin. Joku lapsista näytti jännittävän haastattelua paljon, kun taas toinen suhtautui haastatteluun rennommin. Haastattelujen aikana jotkut lapsista tekivät jotakin oheistoimintaa, kuten esimerkiksi piirtelivät tai laittoivat ruokaa kun taas toiset lapsista keskittyivät ainoastaan haastatteluun. Haastattelut suoritettiin ryhmä- ja perheryhmäkodin eri tiloissa tai yksin tulleen lapsen omassa kodissa. Haastattelujen kestot vaihtelivat vajaasta puolesta tunnista reiluun tuntiin. Seurasin haastattelutilanteissa koko ajan lapsen nonverbaalista viestintää. Jos tilanne näytti siltä, että lapsi vaikutti ahdistuvan haastattelun aiheesta, yritin siirtää keskustelua kevyemmän aiheen suuntaan. Olin alun perin ajatellut, että olisin haastatellut lapsia ryhmä- ja perheryhmäkodin neuvottelutilassa, koska se oli tavallisesti hiljaisiin paikka talossa. Haastatteluihin ryhtyessäni annoin kuitenkin lapsille itselleen mahdollisuuden valita jonkun rauhallisen tilan, jossa haastattelu voidaan toteuttaa. Joskus käytimme ryhmä- ja perheryhmäkodin yhteisiä tiloja ja toisinaan lapset kutsuivat minut omaan huoneeseensa/kotiinsa.

Haastatteluvuorovaikutusta ympäröi se sosiaalinen kenttä, johon haastattelu sijoittuu. Sosiaalisella kentällä tarkoitetaan tutkimuksen toteuttamisessa mukana olevia toimijoita sekä instituutioita. Käsitukset toimijoista ja instituutioista vaikuttavat siihen, kuinka haastattelijat ja haastateltavat tutkimuksessa puhuvat. Haastattelua suunniteltaessa ja siihen valmistautuessa tulee miettiä sosiaalisen kentän mahdollisia merkityksiä ja vaikutuksia haastattelutilanteen suhteen. Luottamus on avainkysymys tutkimushaastattelussa. Haastattelun anti on suoraan riippuvainen siitä, onko haastattelijalla saavuttanut haastateltavan luottamuksen. Luottamuksen saamiseen vaikuttaa haastattelijan oma vuorovaikutuksellinen suhde haastateltavaan. (Eskola & Suoranta 1998, 94.) Jos lapsella ei ole riittävän selvää käsitystä keskustelun julkisuudesta tai hänellä ei ole luottamuksellista sidettä haastattelijaan, lapsi saattaa välttää aroista asioista kertomista (Alasuutari 2005, 148). Tämä näkyi myös oman tutkimusaineistoni hankinnassa. Ensimmäinen haastatteluni tapahtui ensimmäisenä harjoittelupäivänäni saman päivän aikana tutustumaani lapseen. Haastattelua tehdessäni huomasin, että välillämme ei ollut sellaista luottamussuhdetta kuin muiden myöhemmässä vaiheessa haastateltavieni kanssa. Haastattelun eteneminenkin hieman häiriintyi. Haastattelu keskeytyi kaksi kertaa ulkopuolisen henkilön tultua huoneeseen. Keskeytymisestä oli sekä etua että haittaa. Haastattelun intensiivisyys häiriintyi, mutta

toisaalta pystyin keventämään tunnelmaa jutustelemalla kevyemmistä asioista. Nauhurin käyttäminen puheen tallentamisvälineenä nousi myös kesken haastattelun esille ja sen käyttäminen pelotti haastateltavaa. Suoritin haastattelun loppuun ilman nauhuria ja korostin vielä luottamuksellisuutta erityisesti aineistoni käsittelyssä ja koko tutkimuksessani. Kyseinen haastatteluaineisto jäi kaikkein lyhyimmäksi aineistoksi tutkimuksessani. Tutkijana opin ensimmäisestä haastattelusta paljon. Ensimmäisen haastattelun jälkeen korostin muille haastateltaville kysymystä haastattelun tallentamis- muodosta sekä tavoitettani tutkimukseni tarkoituksesta. Lapsilla oli jatkossa mahdollisuus edelleen valita nauhurin käyttö tai minun kirjoittamiseni. Lopulta kuudesta haastattelukerrasta viidessä käytin tallennuslaitetta joko kokonaan tai osittain.

Koska halusin pitää haastattelut mahdollisimman vapaamuotoisina, en halunnut käyttää tulkkia haastatteluissa. Ajattelin alun perin, että kolmannen henkilön läsnäolo tekisi tilanteesta virallisemman, koska tulkkia käytetään yleensä viranomaistapaamisissa yksin tulleiden lasten elämässä. Tulkin käyttämättömyys perustui myös siihen, että olin kuullut yksin tulleiden lasten hyvästä suomen kielen taidosta. Tutkimukseni haastateltavat osasivat hyvin suomen kieltä. Suurempia kieliongelmiä ei esiintynyt ja teemahaastattelu mahdollisti myös sen, että joidenkin kielellisten epäselvyyksien selvittäminen tapahtui jo haastattelutilanteessa. Jälkikäteen olin tyytyväinen päätöksestäni, että en ollut ottanut tulkkeja mukaan haastatteluihin, koska haastattelujen tunnelma pysyi useimmiten luotettavaisena eikä vaikuttanut viranomaishaastattelulta.

4.3.3 Tutkimushaastattelun haasteita

Viimeisen parin vuosikymmenen ajan kvalitatiivinen haastattelu on tarjonnut menetelmän, joka on mahdollistanut lasten äänen kuulemisen ja heidän näkökulmiensa esiin tuomisen (Alasuutari 2005, 145). Aidon lapsinäkökulman mukaan sosiaalisen todellisuuden uskotaan näyttäytyvän erilaisena lapsen näkökulmasta tarkasteltuna. Kvalitatiivisen haastattelun kautta voidaan kuulla mitä lapset oikeasti sanovat ja mitä lasten elämään kuuluu. Aikaisemmin lasten kohdalla tiedon luotettavuutta on kyseenalaistettu vedoten lasten kehittymättömyyteen ja viattomuuteen. Lasten kykyyn tuottaa luotettavaa tietoa ja saadun tiedon analysoimiseen vaikuttaa vahvasti tutkijan taito tavoittaa lapsen kokemusmaailma. Tehdyt tutkimukset ovat osoittaneet, että lasten haastattelemisen taidot liittyvät haastattelijan ja lapsen välisen suhteen luomisen taitoon. Pelkän puheen rinnalla tarvitaan muita menetelmiä, luovuutta ja joustavuutta. (Ritala-Koskinen 2001, 66–73.) Lasten haastattelemisen aiheuttaa selkeän erityispiirteen myös tutkimukseen liittyvän sosiaalisen kentän huomioimisessa. Alaikäisyytensä vuoksi lapsi tarvitsee juridisesti luvan tutkimukseen osallistumisesta ja haastattelu toteutuu

aina tietyssä suhteessa huoltajan lupaan. Huoltaja on määrittämässä lapsen osallisuutta tutkimukseen välillisesti, vaikka huoltaja ei olisikaan itse informanttina. (Alasuutari 2005, 147.) Yksin tulleiden lasten haastatteleminen vaatii luvan edustajilta ja edustajien velvollisuutena on pyrkiä lapsen edun toteutumiseen kaikissa lasta koskevissa asioissa. Tutkimuksessani suurin osa edustajista antoi edustettavalleen lapselle luvan osallistua halutessaan tutkimukseen. Luvan antamisen suhteen kuulin lasten taholta kahta erilaista kommenttia. Eräs yksin tulleista lapsista oli katkera siitä, että edustaja voisi kieltää lapsen osallistumisen tutkimukseen. Hän koki mahdollisesti, että edustaja toimisi tällöin auktoriteettina ja lapsen mielipiteellä ei olisi merkitystä. Toisaalta edustajan suostumuksen kieltämistä käytettiin myös tutkimuksesta kieltäytymisen tekosyynä, koska tiesin, että lapsen edustaja oli antanut luvan lapselle tutkimukseen osallistumisesta.

Vaikka lapsen asema informanttina on pyritty tunnustamaan ja tunnistamaan, lasten ja aikuisten valtaero ilmentyy tutkimushaastatteluissa. Tutkimuksen näkökulmasta se voidaan nähdä kielteisenä ja myönteisenä seikkana. Myönteisenä seurauksena voi pitää sitä, että koska aikuisten kysymyksenasettelu on normaalia jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa, se suo aikuiselle oikeuden tehdä kysymyksiä, joihin lapselta odotetaan vastauksia. Tällöin haastattelutilanne on lapsille kulttuurisesti tuttu. Toisaalta aikuisen kysymyksenasettelu saattaa jättää lapsen äänen kuulumattomiin ja lapselle voi tulla tunne, että hänen pitää osata vastata kaikkiin kysymyksiin oikein. Jotta tutkija kohtaisi lapsen hienovaraisesti, hänen tulee määritellä refleksiivisyyden kautta oma roolinsa suhteessa lapseen ja lapsen tapaan nähdä ja puhua asioita. Tutkijan tulee tavoitella lapsen kielen, kehitystason ja kommunikaatiotapojen merkityksiä haastattelututkimuksessa. (Alasuutari 2005, 152–154.) Vaikka useimmat haastatteluun suostuneet lapset tunsivat minut jo jollain tasolla yhteisesti vietettyjen aikojen vuoksi, haastattelu näytti jännittävän heitä. Pyrin keventämään tunnelmaa haastattelun alussa jutustelemalla jostain muusta asiasta, enkä kiirehtinyt haastattelun aloittamista. Haastattelun alussa painotin lapselle, että hän voi koska vaan kieltäytyä vastaamasta tekemääni kysymykseen. Korostin myös, että hän voi kertoa minulle, jos hän ei ymmärrä kysymystä ollenkaan. Haastatteluissa ei tullut selkeitä kieltoja kysymyksiin vastaamisessa, mutta toisinaan hiljaisella äänenpainolla vastattu ”en tiedä” -vastaus viestitti mielestäni samaa asiaa. Tällaisessa tilanteessa vaihdoin puheenaihetta.

Haastattelussa ilmenevät kulttuurierot voivat vaikuttaa haastattelutapahtumassa siten, että tutkimukselle asetettuja tavoitteita ei saavuteta. Kulttuurierot voivat ilmetä jo ennen haastattelua, jos haastateltava ei ymmärrä haastattelun merkitystä. Jos haastattelija ja haastateltava ovat eläneet elämänsä eri kulttuurien piirissä, voidaan ajatella, että he tulkitsevat ympäröivää todellisuutta eri tavalla. Tämä vaikuttaa haastattelijan ja haastateltavan mahdollisuuteen ymmärtää toisiaan. Koska kulttuurieroja on kuitenkin, tutkija voi välttää ongelmia tutustumalla etukäteen kulttuuriin liittyviin asioihin ja eri-

tyisesti niihin asioihin, jotka liittyvät selkeästi oman tutkimusaiheen käsitteisiin. Vaatimus kaikkien mahdollisten kulttuurien ja kulttuurierojen huomioimisesta on mahdoton, mutta niiden merkitystä tulee tarkastella koko tutkimusprosessin ajan. Minimissään kulttuurierojen huomioiminen tarkoittaa sitä, että tutkija on varovainen sen suhteen, millaisia tulkintoja haastatteluaineistosta tehdään. (Ras-tas 2005, 78–102.) Yksin tulleiden lasten kohdalla haastattelutilanne vaatii erityistä herkkyyttä. Yksin tulleilla lapsilla on taustalla usein negatiivisia kohtaamisia erilaisten viranomaisten kanssa ja he ovat kokeneet epätietoisuutta ja pelkoa. (Helander & Mikkonen 2002, 51–52; Bhaba & Crock 2007.) Tutkijan rooli voi tuntua yksin tulleesta lapsesta viranomaisroolilta ja vaikeuttaa haastattelun syntymistä.

Kenttätyövaiheeni aikana pohdin paljon sitä, mistä haluttomuus haastatteluihin johtui. Yksin tulleet lapset kommentoivat haluttomuuttaan haastatteluun osallistumisesta esimerkiksi heikon suomen kielen vuoksi. Lisäksi he kommentoivat, että aihe on hyvä, mutta eivät itse halunneet osallistua. Muutamat yksin tulleet lapset kertoivat tutkimusaiheeseen liittyvistä asioista vapaa-ajallaan, mutta itse haastattelutilanne ei olisi ollut mieluisa. Oma arvioni lasten haluttomuudesta osallistua haastatteluun liittyy aiheen haasteellisuuteen, sillä lapsi joutuisi palaamaan ajatustasolla takaisin vaikeisiin elämäntilanteisiin ja niiden ajattelemisen saattaa olla pelottavaa ja aktivoita ikävää. Haastatteluinformantteja tavoittaessani minun tuli huomioida myös yksin tulleiden haasteelliset nykyiset elämäntilanteet, joiden vuoksi haastatteluun osallistuminen tällä hetkellä ei olisi välttämättä ollut henkilön edun mukaista esimerkiksi lapsen psyykkisen terveydentilan tai lapsen nuoren iän suhteen.

Omassa tutkimuksessani etnografinen tutkimustapa ja ”ohjaajajarjoittelijan” roolin valinta ehkäisivät mahdollisesti lasten kohdalla suurempien pelkojen syntymisen haastattelutilanteessa ja tukivat luottamuksellista vuorovaikutusta, koska olin ehtinyt jo tutustua lapsiin. Tutkimukseni teemahaastattelut sujuivat yleisesti hyvin, vaikka teemahaastattelujen tunnelmat olivat toisinaan erittäin herkkiä ja lapsista aisti heidän haavoittuvaisen asemansa. Tämä ilmeni nonverbaalin viestinnän kautta esimerkiksi pään painumisena tai jonkin oheistoiminnan esimerkiksi piirtämisen rytmin kiivastumisena. Haavoittuvuus tuli esille myös puheeseen liittyvien huokausten kautta tai se ilmeni puheen äänenpainojen ja rytmien muutoksissa. Tällaiset haastattelutilanteet saivat minutkin tunteikkaaseen tilaan. Haastattelujen aikana en kokenut olleeni ainoastaan tutkija, joka kysyy ja vastaanottaa vastauksen. Tulevana sosiaalityöntekijänä koin velvollisuudekseni antaa nuorille myös lisäinformaatiota jonkin asian suhteen, jos tiesin, että sen kertominen voi parantaa lapsen nykyistä tilannetta. Toimin itse siis myös neuvojana ja ohjaajana. Haastattelujen lopussa otin tavoitteekseni keskustella lapsen kanssa vielä jostain sellaisesta aiheesta, mikä sai herkän tunnelman muuttumaan iloisemmaksi ja

lapsen jopa nauramaan. Yritin löytää haastattelun loppuun suuntauksen positiivisesta tulevaisuudesta jollakin tavalla.

Tarja Pösö (2006) on kirjoittanut koulukoteihin liittyvässä tutkimuksessaan sanattomista äänistä ja näkymistä tutkimuskentällä. Tutkijan tavoitteena on siirtää nämä tunnelmat tutkimukseen sanoiksi muiden luettaviksi ja joskus niiden kertominen ja siirtäminen on vaikeaa. (Emt., 128.) Oman etnografisen tutkimukseni sanoittaminen on ollut haastavaa ja kirjoitustyössäni olen kokenut epävarmuuden ja rajallisuuden tunteita. Varmuutta kirjoitustyöhöni on kuitenkin tuonut Sarah Pinkin (2001) ajatus etnografisen tutkimuksen kuvaamisesta. Sarah Pinkin (2001) mukaan ei ole yksinkertaista vastausta tai määritelmää, millaista etnografisen esitystapa on, mutta tutkijan tulee esittää tutkijan versio todellisuudesta niin lojaalina kuin mahdollista suhteessa tutkittaviin ja tutkimuksen tapaan. Kenenkään etnografian tuottamat kokemukset ja tulokset eivät voi olla yksi ainoa ja oikea tapa määritellä todellisuutta, mutta ne ovat yksi mahdollinen tapa luoda ja kuvata todellisuutta. (Emt., 18–19.)

4.4 Aineiston analyysi

Tutkimukseni analyysitapa noudattaa yleisesti tunnettua etnografista analyysitapaa, jolloin aineiston analyysiä ei voida selkeästi erottaa tutkimuksen omaksi yksittäiseksi vaiheeksi, vaan analysointia tapahtuu koko tutkimusprosessin ajan. Analyysin tekeminen alkaa monesti jo kenttätyövaiheessa tutkimusongelmien ja tutkimuskysymysten muotoutumisena ja selkeytymisenä. Jo kirjoittaessaan kenttämuistiinpanoja tutkija ilmentää omia ideoitaan ja aavistuksiaan tutkimusaineistosta ja tekee ensimmäisiä tulkintojaan. (Hammersley & Atkinson 1995, 205.) Oman tutkimukseni analysoiminen eteni etnografisen ”oppikirjamallin” mukaisesti. Analyysini alkoi jo kentällä ja keskitin havaintoni ja teemahaastatteluni kysymykset siten, että saisin vastauksia tutkimuskysymyksiini tutkimusteoriani lähtökohdista käsin. Myös päiväkirjamuistiinpanoni sisältävät päivittäistä analyysiä.

Kenttätutkimusvaiheeni jälkeen aloitin aineistoon tutustumisen tarkemmin. Olin litteroinut kaikki äänittämäni haastattelut kirjalliseen muotoon jo aikaisemmin haastattelujen jälkeen ja kokosin kaikki haastattelutekstit yhdeksi yhteiseksi dokumentiksi. Yhdistin myös suoraan kirjoittamani haastattelut ja kenttämuistiinpanoni päiväkirjamerkinnät samaan dokumenttiin. Tämän jälkeen luin keräämäni aineistoa läpi useaan kertaan. Alun analyysimenetelmäkseni valitsin sisällönanalyysin, jonka tavoitteena on tarkastella inhimillisiä merkityksiä, jolloin todellisuus ymmärretään inhimillisenä kokemuksellisenä ajattelutapana eikä totuuden kysymyksenä sinänsä. Analyysin tavoitteena on kuvata

tutkittavaa ilmiötä ja kiteyttää aineistosta tiivis, selkeä ja informatiivinen kuvaus. Aineistoa käsitellään loogisen päättelyn ja tulkinnan kautta, jossa aineisto hajotetaan aluksi osiin ja rakennetaan käsitteiden tai koodauksen mukaan uudeksi loogiseksi kokonaisuudeksi. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105–110.) Koska olin suorittanut haastatteluni teemahaastattelun avulla, koodasin tutkimusaineistoani sisällönanalyysin keinoin haastatteluaineiston teemojen kautta. Erottelin ja jäsenin jokaisesta yksittäisestä haastattelukirjauksesta ja päiväkirjamerkinnästä tekstikatkelmia teemoittain turvapaikkaprosessin vaiheita mukaillen. Koska aineistostani nousi esille myös haastattelurungon ulkopuolisia teemoja, jotka näyttivät olevan merkityksellisiä yksin tulleille lapsille, otin nämä teemat myös analyysiini mukaan.

Teema-analyysimenetelmän mukaisesti analyysi nostaa aineistosta esiin tutkimusongelmaan sidoksissa olevia teemoja ja keskusteluttaa niitä teorian ja empirian välisessä vuorovaikutuksessa (Eskola & Suoranta 1998, 175–176). Uuden jäsennetyn tekstin muodostumisen jälkeen luin teema-analyysimenetelmän tavoin tekstiä siten, että tarkastelin jokaista teemaa yksityiskohtaisemmin ja tutkin teemojen sisältöä tarkemmin. Koska tavoitteenani oli tutkia, kuinka yksin tulleiden lasten osallisuus toteutuu turvapaikkaprosessin eri vaiheissa ja kotimaasta lähtöön liittyvissä tilanteissa, ja mitkä tekijät vaikuttavat osallisuuden toteutumiseen, aloitin teemoitellun tutkimusaineiston lukemisen siten, että tekstien läpilukemisessa merkitsin aineistoon kaikki kohdat, jotka jollakin tavalla liittyivät valitsemieni osallisuusteorioiden määritelmiin. Osallisuuden toteutumista tulkitsin sen mukaan, millainen mahdollisuus yksin tulleella lapsella on ollut mielipiteen ilmaukseen ja kuulluksi tulemiseen, osallistumiseen ja vaikuttamiseen lasta itseään koskevilla päätöksentekoprosesseissa sekä oikean ja ymmärretyn tiedon saamiseen lasta itseään koskevilla asioissa. Samanaikaisesti arvioin ja poimin aineistosta Thomasin (2002) ja Shierin (2001) esittämiä näkökulmia lasten osallisuuden elementeistä ja merkitsin näidenkin ilmentymät tai puuttumiset aineistoon (emt). Analysoidessani osallisuutta aineistosta, tarkastelin myös lasten kypsyiden ja yksilöllisten ominaisuuksien huomioonottamista ja tuen tarjoamista lapselle. Lisäksi arvioin onko lapsella ollut mahdollisuutta valita osallistumattomuus ja jäädä jonkin prosessin ulkopuolelle. Koska tavoitteenani oli lisäksi löytää, mitkä asiat vaikuttavat osallisuuden toteutumiseen, merkitsin aineistoon havaintojani Thomasin (2002) määrittelemistä aikuisten lähestymistavoista. (Emt., 171.) Lisäksi etsin aineistostani millaisia puhuja-asetelmia aikuisten ja lasten välille on muodostunut turvapaikkaprosessiin liittyvissä tilanteissa. Suorittamalla tavalla minulla oli mahdollista nostaa aineistosta esiin yksittäisten lasten kokemuksiin perustuvia merkityksiä eri teemoihin liittyen ja saada aikaiseksi tietoa, jotka vastasivat tutkimuskysymyksiini teoreettisen viitekehyksen kautta. Lopulliseen analyysiini nostin teemojen mukaisesti tekstikatkelmia, joista tulkitsin tutkimukseni tuloksia yksin tulleiden lasten

osallisuuteen liittyen. Tulkinnessa peilasin tutkimustuloksiani aikaisempiin yksin tulleista lapsista tehtyihin tutkimuksiin.

Yksin tulleiden lasten osallisuuden tulkitseminen on rakentunut tutkimuksessani kahdeksan eri teeman mukaan, jotka olen koonnut viidennen luvun alaluvuiksi (luvut 5.1–5.8). Olen pyrkinyt esittämään luvut kronologisesti turvapaikkaprosessin vaiheiden mukaisesti, mutta käytännön elämässä osa turvapaikkaprosessin vaiheista saattaa ilmetä päällekkäisinä tai niiden järjestys voi toteutua eri henkilöiden kohdalla hieman eri tavalla.

4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Eettisesti hyvä tutkimus edellyttää hyvän tieteellisen käytännön noudattamista tutkimuksen kaikissa vaiheissa (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2000, 23). Muiden tutkimusten tapaan etnografinen tutkimus sisältää lukuisia eettisiä kysymyksiä, joita tutkija joutuu punnitsemaan tutkimustyössään. Martyn Hammersley ja Paul Atkinson (1995) esittävät, että eettinen oikeudenmukaisuus saavutetaan, kun etnografi kantaa vastuunsa tutkimuksen tekemisestä ja yrittää toimia siten, että toiminta on eettisesti hyväksyttävää ja oikeudenmukaista. Hammersley ja Atkinson (1995) toteavat, että eettiset kysymykset ovat läsnä jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa, jossa ihmiset joutuvat arvioimaan ja punnitsemaan käyttäytymisensä seurauksia. Samalla tavalla tutkija joutuu arvioimaan työnsä eettisiä aspekteja ja tekemään tilannekohtaisesti ratkaisuja parhaimman taitonsa mukaisesti. (Emt., 285–286.) Tämä ajatusmalli on ollut tutkimukseni toteuttamisen taustalla kaikissa tutkimukseni vaiheissa.

Vaikka tutkimusaiheeni ja kohderyhmäni ovat herättäneet paljon eettisiä kysymyksiä yksin tulleiden lasten suojelemisen suhteen, olen nähnyt tutkimuksen tekemisen tärkeäksi ja tarpeelliseksi. Tutkimukseni toteuttamista tuki Kuulan (2006) näkökulma, että marginaalisia ihmisryhmiä ei saa systemaattisesti sulkea pois tutkimuksen piiristä, koska tällöin jäisi tutkimatta monia huomionarvoisia olennaisia puolia ihmiselämästä. Lisäksi lapsille tulee antaa oikeus tulla kuulluksi YK:n yleissopimuksenkin mukaan. (Emt., 147.) Olen pyrkinyt huomiomaan yksin tulleiden lasten edun toteutumisen koko tutkimusprosessin ajan esimerkiksi anomalla tarvittavat tutkimusluvut, informoimalla tutkittavia, turvaamalla lasten yksityisyyden suojaa, tukemalla heidän vapaaehtoisuuttaan ja pitämällä yllä luottamuksellista suhdetta. Lisäksi olen toteuttanut tutkimuksen kunnioittamalla yksin tulleiden lasten mielipiteitä ja heidän subjektiivisia kokemuksiaan.

Tutkimukseni haasteellisuus korostuu tutkimukseni metodivalintojen osallistuvan havainnoinnin ja teemahaastatteluiden kautta. Marja Holmila (2005) on tehnyt osallistuvaan havainnointiin ja haastatteluihin pohjautuvia tutkimuksia, jotka ovat kohdistuneet tiettyihin pienyhteisöihin. Pienyhteisöillä hän tarkoittaa havainnointiyksikköä, jolloin tutkimuskohteena ovat sekä yksilöt että heidän muodostama kiinteä ryhmä. Tutkimusten yksilöillä pienyhteisöissä on tyypillisesti keskinäisiä suhteita ja he tuntevat useimmiten toisensa. Heidän elämäänsä liittyvät samat lähiympäristöä koskevat muutokset ja heillä on yhteisiä tai vastakkaisia intressejä ja samantapaisia kohtaloita. Holmilan (2005) mukaan pienyhteisön tutkijalta vaaditaan useimmissa tapauksissa henkilökohtaisempaa ja avoimempaa roolia kuin muissa tutkimustilanteissa. Tutkija joutuu usein jakamaan arjen tutkittavien kanssa ja heidän välilleen saattaa syntyä monenlaisia vuorovaikutuksellisia suhteita. Tutkija saa myös paljon tietoa, joka ei välttämättä kuulu tutkimusaiheeseen. Eettisesti pienyhteisössä tehty tutkimus on haasteellisempaa monitahoisten suhteiden hallitsemisen vuoksi. (Emt., 19.) Tutkimukseni ryhmä- ja perheryhmäkodissa näyttäytyy eräänlaisena pienyhteisönä. Olen pyrkinyt olemaan kohderyhmälle avoin tutkimukseni lähtökohdista ja sen tarkoituksesta. Kentällä olemisen aikana kuulin lapsilta monia asioita haastattelujen ulkopuolella. Vaikka olin kertonut lapsille, että teen samalla osallistuvaa havainnointia, en ole täysin varma, että kaikki lapset ovat asian ymmärtäneet. Tämän vuoksi päätin, että en käytä kentällä kuulemiani kommentteja tutkimuksessani suorina sitaatteina, mutta voin sisällyttää niitä tutkimusanalyysini osaksi kuvamaan tulkitsemieni kokonaistuloksia.

Yksi suurimmista tutkimuseettisistä pohdinnoistani tutkimuksen tekemisen aikana on ollut, ovatko haastatteluni aiheuttaneet lapsissa joidenkin vaikeiden prosessien käynnistymisen ja olenko haavoittanut tai vahingoittanut lapsia tekemilläni kysymyksillä ja aikaisempien elämäkokemusten ajattelemisella. Haastattelutilanteet olivat useimmiten tunteellisesti herkkiä sekä haastatellun lapsen että itseni osalta. Lähtökohtaisesti ajattelen, että kaikki haastatteluissa olleet lapset suostuivat haastatteluun vapaaehtoisesti ja olin valmistellut haastattelutilanteet hyvin kertomalla mistä haastattelussa on kyse. Haastattelutapani oli myös tilanteeseen sidoksissa siten, että pyrin lukemaan tilannetta ja olemaan empaattinen haastattelutilanteissa. Tämä näkyi esimerkiksi kysymysten asettelussa ja äänenpainoissani. Jos huomasin, että lapsi alkoi näyttää kovin väsyneeltä, pyrin lopettelemaan haastattelua mahdollisimman pian. Vaikka yritin tehdä haastattelut lapsille helpoksi, se ei kuitenkaan poista kysymystä siitä, kuinka haastattelu mahdollisesti vaikutti lapseen. Etnografisen kentätutkimuksen etuna oli kuitenkin se, että sain viettää kentällä aikaa useimpien haastattelujen jälkeen, jolloin pystyin seuraamaan myös haastattelemini lasten toimintaa. Yritin lähestyä heitä jälkeensä ja arvioida heidän sen hetkistä olotilaansa. Mieltäni rauhoitti myös ajatus, että lasten ympärillä on tutkimuksen tekemisen jälkeen ammattitaitoisia ihmisiä, jotka tiesivät, että haastatteluun liittyvät asiat saattoivat vaikuttaa lapseen voimakkaasti tunnetasolla.

Tutkimukseni kirjoitustyö on ollut jatkuvaa pohtimista, mitä voin kirjoittaa ja mitä en. Etnografiseen tutkimukseen kuuluu tutkimuskentän ja kentällä tapahtuvien toimintojen kuvaileminen, mikä on asettanut haasteita henkilöiden anonymiteetin turvaamisessa. Yksin tulleiden lasten haastattelut suoritin kahdestaan lapsen kanssa. Poikkeuksena oli yksi haastattelu, jossa oli läsnä kolmas henkilö yksin tulleen lapsen oman toiveen vuoksi. Lasten haastatteluista ilmenevät suorat sitaatit voivat kuitenkin olla tunnistettavissa esimerkiksi ryhmä- ja perheryhmäkodin henkilökunnan tai lasten edustajien taholta. En kuitenkaan koe, että tämä olisi eettisesti arveluttavaa, koska työntekijöitä ja edustajia sitoo vaitiolovelvollisuus lasten asioista. Koska tutkimukseni kohderyhmä koostuu pienestä joukosta yksin tulleita lapsia, en ole antanut haastateltaville nimiä, enkä kerro heidän ikää enkä kotimaatansa. Olen pyrkinyt myös häivyttämään yksittäisiä tietoja, jotka eivät ole tutkimukseni kannalta relevantteja. Tällaisia tietoja ovat esimerkiksi asuinpaikat, joissa lapset ovat olleet aikaisemmin Suomessa.

Yksi tutkimuksen tärkeimmistä eettisistä periaatteista liittyy tutkimustulosten luotettavuuteen ja yleistettävyyteen (Mäkinen 2006, 102). Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen analyysi ja luotettavuus kulkevat käsi kädessä, jolloin luotettavuus rakentuu aineiston analyysin, tehtyjen tulkintojen ja tutkimustekstin kautta. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija joutuu toimimaan avoimena subjektina ja tämän vuoksi pääasiallisen luotettavuuden kriteerinä onkin tutkija itse. Tutkijan tulee kantaa vastuu luotettavuuden arvioinnista koko tutkimusprosessin aikana. (Eskola & Suoranta 1998, 209–211.) Suoritin tutkimusprosessini vaihe vaiheelta johdonmukaisesti ja huolellisesti. Tutkimukseni luotettavuuden lisäämiseksi käytin tutkimukseni aineistonhankinnassa menetelmätriangulaatiota, jolloin kahden eri tutkimusmetodin kautta minulla oli tavoitteena tuoda tutkimukseen syvyyttä ja lisätä ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Keräsin ja käsittelin tutkimusaineistoni asiantuntevasti hyviä tutkimuseettisiä tapoja noudattaen. Tulkintani tutkimuksessani ovat syntyneet oman elämis- ja kokemusmaailmani ja tietovarantojeni kautta. Tutkimuksen analysoimisessa olen hyödyntänyt myös edustajatyöhön liittyviä kokemuksiani yksin tulleiden lasten elämästä. Kvalitatiivisissa tutkimuksissa laajemman yleistettävyyden sijaan pyritään kuvaamaan jotakin tapahtumaa, ymmärtämään tiettyä toimintaa tai antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jostain ilmiöstä. Tulkinnat, joita aineistosta tehdään, ovat tällöin tutkimuksen keskiössä. (Eskola & Suoranta 1998, 61, 67.) Tutkimuksessani on yksityiskohtaisia refleksiivisiä tulkintoja lasten subjektiivisista kokemuksista, jotka ovat tiettyyn aikaan ja paikkaan sidoksissa.

5 OSALLISUUDEN RISTIAALLOKOSSA

Tässä luvussa syvennyn kuvaamaan yksin tulleiden lasten osallisuuden kokemuksia valitsemisani turvapaikkaprosessin eri vaiheissa. Alaluvut ovat määrittäneet teemahaastatteluihin liittyvien teemojen mukaisesti turvapaikkaprosessin vaiheita mukaillen. Olen nostanut aineistosta esiin vielä lasten asumiseen ja tulevaisuuteen liittyvät teemat, vaikka nämä aiheet eivät olleet teemahaastattelun rungossa mukana. Kyseiset teemat nousivat haastattelujen myötä lasten taholta esiin eri kysymysten kautta ja koen, että on tärkeää antaa tilaa myös niille aihekokonaisuuksille, jotka ovat nousseet keskusteluun lasten omasta aloitteesta. Tarkastelen asumiseen ja tulevaisuuteen liittyvää materiaalia myös osallisuuden näkökulmasta. Lopullisiksi alaluvuiksi ovat muodostuneet: kotimaasta lähteminen, kohtaaminen poliisin tai rajavartiolaitosviranomaisten kanssa, yhteistyö edustajan kanssa, sosiaalityöntekijöiden ja lääkäreiden tapaamisia, turvapaikkapuhuttelu ja oleskelulupa, asumisen monimuotoisuus, tulkkaustilanteet ja iänmääritys sekä tulevaisuusnäkyvät.

Olen erotellut haastattelujen suorat lainaukset puheenvuoroista omikseen käyttämällä merkintää ”lapsi” (haastateltava) ja ”Mira” (haastattelija). Koska tein yhden haastattelun kokonaan ja toisen haastattelun osittain kirjoittamalla suoraan muistiin yksin tulleiden lasten haastatteluaineistoa haastattelutilanteessa, käytän näiden puheenvuorojen kirjaamisessa ”ote haastattelumustiinpanoista” -merkintää. Olen muotoillut haastatteluaineistoa ymmärrettävämpään muotoon korjaamalla sanoja tai ottamalla ylimääräisiä sanoja pois haastatteluaineistosta, mutta olen useimmiten pyrkinyt säilyttämään sanojen ja lauseiden alkuperäisen järjestyksen. Olen lisännyt myös haastatteluihin yksin tulleiden tunnetiloja tai muuta viestintää, jos niitä on ilmennyt haastattelun ohessa. Nämä ovat kirjattuna sulkujen sisälle lauseiden loppuun. Peräkkäiset kolme pistettä (...) tarkoittavat, että haastateltavan puhe ei jatku suoraan, vaan katkelma on osa haastattelun myöhemmästä kohdasta, joka liittyy kyseiseen teema-alueeseen. Olen poistanut haastatteluaineistosta maiden, asuinpaikkojen sekä kaupunkien nimiä ja korvannut ne jollakin muulla sanalla, koska tiedot eivät ole olennaisia lopputuloksen kannalta.

5.1 Kotimaasta lähteminen

Turvapaikan hakemiseen liittyvä prosessi käynnistyy käytännössä silloin kun yksin tullut lapsi lähtee kotimaastaan. Omassa tutkimuksessani ei ole ollut tarkoituksena selvittää millainen yksin tulleiden lasten pakomatka on ollut, vaikka aineisto toisinaan sivuaa myös pakomatkaa. Olen kiinnostunut siitä, kuinka lähtöpäätökseen on päädytty ja onko lapsi saanut olla osallisena päätöksen tekemisessä.

Haastatteluhetkellä kysyin useimmiten kotimaasta lähtöön liittyvistä asioista vasta haastattelun loppupuolella, koska tiesin kokemuksestani, että maasta lähtemiseen ja pakomatkaan liittyy paljon vaiettuja asioita. Ajattelin, että haastattelun edetessä lapsi olisi jo päättänyt, uskaltaisiko hän kertoa minulle lähtötilanteestaan. Yhtä nuorta lukuun ottamatta haastattelemi lapset kertoivat yleisesti varsin avoimesti lähtötilanteistaan.

Haastattelemi lapset ovat saapuneet Suomeen 13–15-vuoden ikäisinä ja he ovat lähteneet kotimaastaan pakoon vaikeuksia kuten sotaa tai muuta poliittista konfliktitilannetta. Osa lapsista kertoi nähneensä tappamista, kuolemaa ja väkivaltaa. Osallisuuden kokemukset vaihtelevat hieman sen mukaan, onko lapsi asunut perheensä kanssa, onko hänellä ollut sukulaisia tai tärkeitä ihmisiä lähellä vai onko hän ollut yksin.

Kaksi haastatteluaineistoni lasta oli lähtenyt kotimaastaan itsenäisesti pakoon maassa vallitsevia olosuhteita, koska heillä ei ollut siellä perhettä tai he olivat joutuneet eroon perheestään. Toisella lapsella ei ollut maassa sukulaisia, mutta toinen lapsi oli paennut kotimaastaan tätinsä kanssa. Toisen haastateltavistani lapsista koki tämän kysymyksen vaikeana ja haastattelutilanteessa hänessä ilmeni hermostumisen merkkejä. Tämän jälkeen en kysellyt asiasta enempää. Näiden kahden lapsen osalta tulkintani kotimaasta lähtemisessä mukailee Jacqueline Bhaban (2001) tutkimustuloksia. Hänen mukaansa pieni, mutta jatkuvasti lukumääräisesti kasvava joukko lapsia hakee itsenäisesti parempia mahdollisuuksia elää. He ovat kuitenkin usein kokeneet erilaisia ihmisoikeusrikkomuksia perheen tai jonkin muun sosiaalisen yhteisön taholta. (Emt., 291.) Lisäksi he ovat voineet kokea maassa vallitsevan sotatilan tai muun konfliktitilanteen. Haastattelemi lapset olivat molemmat kokeneet maassa vallitsevan sodan ja siihen sidoksissa olevia tilanteita.

Yksi lapsista oli jo aikaisemmin paennut perheensä kanssa toiseen valtioon ja oleillut siellä jonkin aikaa. Hän oli osittain huolehtinut siellä perheestään. Koska maassa oleminen oli ollut turvatonta, pelottavaa ja vaikeaa, lapsi oli lähtenyt Eurooppaan. Haastattelusta ei täysin selvinnyt, oliko lapsi tehnyt lähtöpäätöksensä itsenäisesti vai yhdessä perheen kanssa, mutta lähtöpäätös oli ollut lapselle vaikea ja tulevaisuus näyttäytyi epämääräisenä. Tällä hetkellä lapsella ei ollut enää tietoa omasta perheestään ja perheen tilanteesta.

Mira: ”Halusitko sä itse lähteä?”

Lapsi: ”Sitten mitäs en tiedä mitä tapahtuu, mutta jotkut ihmiset päättivät tulla Eurooppaan ja mä tulinkin heidän kanssaan.”

Muiden haastattelemieni lasten osalta lähtöpäätöksen olivat tehneet perheenjäsenet tai joku heistä, koska maassa vallitsevat olosuhteet ja perheen sisäiset olosuhteet olivat käyneet mahdottomiksi. Lapsi oli haluttu saada turvaan tai häntä ei ollut mahdollista pitää suuressa perheessä. Jotkut lapsista olivat kuitenkin lopulta halunneet itsekin paeta kotimaastaan, koska heidän tilanteensa oli käynyt vaikeaksi.

Lapsi: ”Mun pikkuväli kuollut ja sitten isä meni pois maasta ja sitten se sanoi olkaa rauhallisesti ja sitten mä menin pois. En halua kuolla...Sitten tuli yksi mies sanomaan, että minä haluan nähdä hänet kun minä olin 15 vuotta. Sitten äiti sanoi, tulee lisää ongelmaa ja äiti sanoi, että voit mennä pois täältä että mä maksan. Mee omaan kotiin.”

Mira: ” Sä halusit itsekin sitten lähteä?”

Lapsi: ”Joo.”

Helander ja Mikkonen (2002) ovat saaneet samansuuntaisia tuloksia yksin tulleita lapsia haastatella lähtöön vaikuttavista ja lasten omaan osallisuuteen liittyvistä tekijöistä mitä aineistostani ilmenee. Syyt lähtöön ovat moninaisia ja lähtöpäätöksen on tehnyt usein vanhemmat, veli, isovanhemmat tai vain toinen vanhemmista. Vaikka lapset eivät olleet useinkaan päässeet vaikuttamaan lähtöpäätökseensä, he ovat tienneet, että pako on heidän omaksi hyväkseen. Useimmat lapset ovat hyväksyneet vanhempiansa tekemän päätöksen, vaikka he ovat samalla olleet peloissaan ja suruissaan joutuessaan perheestään eroon. (Emt., 48–49.)

Suurin osa haastatelluistani lapsista oli kokenut voimakkaita epävarmuuden tunteita siitä, mitä lähdön jälkeen tapahtuu. He eivät olleet tietoisia määränpäästään tai heille oli kerrottu jotain muuta, mikä ei ollut toteutunut. Joku lapsista oli aluksi tiennyt mihin maahan ollaan menossa, mutta sen jälkeen lapsella ei ollut tilanteestaan tarkkaa tietoa. Pakomatkaan liittyvät asiat näyttäytyivät haastateluissa vaikeana ja niiden ajattelu tuntui vaikealta. Jacqueline Bhaban ja Susan Schmidtin (2006) Yhdysvalloissa tehdystä tutkimuksesta ilmenee aineistoni suhteen samankaltaisia tuloksia. Tutkimus osoittaa, että osalla vanhempien lähettämistä yksin tulleista lapsista ei ole ollut tarkempaa tietoa siitä, minne he ovat lähdössä, ja mitä heille paon jälkeen tulee tapahtumaan.

Lapsi: ”Tiedätkö meillä oli yksi naapuri ja hän halusi mennä naapurimaahan ja hän on sanonut mun perheelle, että mä olin pakenemassa. Sitten naapuri sanoi, että mä voin ottaa hänet pois.”

Mira: ”Mukaan?”

Lapsi: ” Joo mukaan. Sitten hän otti mut mukaan, me oltiin siellä (naapurimaassa) ja sitten hän on sanonut, hän voi lähteä ja mä oon menossa Amerikkaan. Sitten hän meni sinne ja joku on tuonut mua tänne (Suomeen).”

Mira: ”Joku muu on tuonut sitten?”

Lapsi: ”Joo.”

Lapsi: ”Mulla oli vaikeaa. Oli viimeinen päivä että mä tulen Eurooppaan, että mä tulen Eurooppaan. Oli vaikea perheen kanssa viimeinen päivä. Ja kun mä matkustan, tapahtui mulla paljon, tosi tosi vaikeeta. (huokaus) Että jos mä ajattelen, mulla menee tosi vaikeaa. Mä en usko, että mä olen elossa.” (ääni hiljenee)

Tutkimushaastatteluissani korostuu yksin tulleiden lasten ikävä perhettään ja kotimaatansa kohtaan. Ikävä ei ole poistunut, vaikka Suomessa onkin pääosin turvallista elää. Normaalin arjen eläminen on ikävän suhteen toisinaan kovin vaikeaa ja perheeseen liittyvät asiat tulevat jopa uniin.

Lapsi: ”Mutta mä halusin vain olla vanhempien kanssa. Nytkin mä oikeasti haluan. Mä en halua asua yksin täällä. Aina mä sanon, mä haluan lähteä. Mä soitan äidille ja hän sanoo, mä en voi tulla sinne. Sä et voi tulla tänne, koska sä et ole vielä täysi-ikäinen.”

Lapsi: ” ”Kun sun sydän on siellä.”

Lapsi: ”En ajattele, mut silti kaikki asiat, kaikki on hyvin, koulu menee hyvin ja kaikki. Mutta kun nukkuu, mun silmien edessä on perheasia.”

Yhteenvetona haastatteluista voi todeta, että yksin Suomeen tulleiden lähtötilanteissa osallisuuteen vaikuttavat lähtömaan/ kotimaan tilanteet ja perheiden, sukulaisten tai muiden läheisten olemassaolo. Perheenjäsenten tai sukulaisten tavoitteena on saada lapsi turvaan toiseen maahan ja lapsi ei ole useinkaan itse osallisena päätöksen tekemisessä. Toisinaan lapset kuitenkin hyväksyvät muiden tekemän päätöksen, koska uskovat sen olevan heidän parhaakseen ja he haluavat kunnioittaa heille läheisten ihmisten tekemää päätöstä. Jos lapsi on lähtömaassaan ilman läheisten läsnäoloa, hänellä on mahdollisuus tehdä itsenäinen lähtöpäätös. Vaikka lähtöpäätös olisikin lapsen oma, ei hänellä ole välttämättä mahdollisuutta vaikuttaa siihen, mitä matkan aikana tapahtuu ja mihin hän lopulta päätyy. Kotimaasta lähteminen aktivoi lapsissa huolta ja ikävää perhettä kohtaan. Lisäksi juurettomuus ja haasteellinen elämäntilanne Suomessa ilmenevät ikävänä kotimaahan ja läheisiin ihmisiin.

5.2 Kohtaaminen poliisin tai rajavartiolaitosviranomaisten kanssa

Turvapaikan hakeminen kehittyneistä maista on jatkuvasti vaikeutunut, koska monet turvapaikanhakijoita vastaanottavat maat ovat kiristäneet maahanmuuttopolitiikkaansa. Tämä näkyy esimerkiksi kiristyneissä viisumivaatimuksissa, tehostetuissa kontroleissa lentokentillä ja rajoilla ja kiristyneissä rajavartiotoimenpiteissä. Tämän vuoksi turvapaikanhakijat, myös yksin tulleet lapset, ovat erittäin riippuvaisia ammattimaisista salakuljettajista ja laittomaan salakuljetukseen liittyvistä toimijoista. Toisaalta salakuljetus voi olla myös perheen ulkopuolelta pakotettua ja hyväksikäyttävää, jolloin voidaan puhua ihmiskaupasta. Ihmiskaupan uhrit saattavat päätyä esimerkiksi prostituoiduksi, muuksi työvoimaksi tai pakotettuihin avioliittoihin ilman heidän omaa tahtoaan. (Bhaba 2001, 289–290.) Monet yksin tulleet lapset saapuvat Suomeen sellaisista maista, joissa ei ole mahdollisuutta saada henkilöllisyyspapereita tai matkustusasiakirjoja tai niiden saaminen on vaarallista. Käytännössä turvapaikanhakijat joutuvat turvautumaan salakuljettajiin, jotka kuljettavat heidät laittomasti eri reittejä toiseen maahan suurta rahasumaa vastaan. Laittomuuden vuoksi pakomatka voi kestää vuosia ja se on yksin tulleelle lapselle fyysisesti ja psyykkisesti raskas. Salakuljetukseen ei liity vakuuksia siitä, että lapsi pääsee turvallisesti toiseen maahan. (Mustonen & Alanko 2011, 12–13.)

Kun yksin tullut lapsi saapuu Suomeen, hän jättää turvapaikkahakemuksen rajavartiolaitosviranomaiselle tai poliisille. Turvapaikkahakemusta jätettäessä kirjataan ylös lapsen henkilötiedot ja hänestä otetaan valokuva sekä sormenjäljet ulkomaalaisrekisteriä varten. Lisäksi poliisi selvittää yksin tulleen lapsen maahantuloreitin. Yli 14-vuotiaiden sormenjälkitiedot kirjataan Eurodac-järjestelmään, jonka avulla selvitetään turvapaikanhakijan oleskelut ja hakemukset muissa Euroopan maissa. (Mustonen & Alanko 2011, 17.) Turvapaikan hakemisessa poliisi tai rajavartija pyytää vastaanottotilanteessa lasta täyttämään maahanmuuttoviraston turvapaikanhakemuslomakkeen. Lomake sisältää monipuolisia kysymyksiä lapsen elämästä. Annetut tiedot voivat vaikuttaa lapsen tilanteeseen myöhemmin turvapaikkaprosessissa ja elämisessä Suomessa.

Kaikki tutkimukseni haastatteluihin osallistuneet lapset olivat ilmoittautuneet jonkin Suomessa sijaitsevan kaupungin poliisiasemalle. Yksin tulleet lapset oli neuvottu ilmoittautumaan poliisiin luona, mutta he eivät varsinaisesti tiedäneet, että he menevät hakemaan sieltä turvapaikkaa. Lapsen mukana liikkuvat aikuiset ovat jättäneet yksin tulleen lapsen selviytymään täysin itsenäisesti turvapaikan hakemiseen liittyvästä tilanteesta. Yksi nuorista oli ollut neljä päivää jossakin asunnossa ja ilmoitti vasta sen jälkeen itsensä poliisiasemalle. Lapsia oli usein informoitu, että poliisi tekee kysymyksiä ja poliisille on pakko mennä, mutta vain yhdellä haastatelluista lapsista oli jonkinlaista tietoa turvapaikan hakemisesta.

Lapsi: ”Mä olin ensin, mä en tiedä, mä olin bussissa ja joku mun kanssa ja lähti pois ja hän sanoi, että mä ostan sulle jäätelöä ja hän ei edes tullut takas. Sitten mä olin siellä yksin ja joku näytti missä on poliisiasema ja mä menin sinne suoraan.”

Mira: ”Minkälainen tilanne poliisilaitoksella oli?”

Lapsi: ”Joo, koska minä halusin, että pyydä, että suomeksi, että voinko mä voinko saada täällä, että mikä on suomeksi, että minä olen maahanmuuttaja ja mun kotimaassa on sota ja mä haluan asua täällä. Siksi tulin poliisi kysymään.”

Mira: ”Eli sä hait turvapaikkaa?”

Lapsi: ”Joo.”

Yksin tulleet lapset eivät olleet kovin tietoisia mitä tulee tapahtumaan. Lapset eivät välttämättä tienneet edes mihin maahan he olivat tulleet, eikä kaikille ollut selvää, että poliisin vastaanottamisesta alkaa pitkä turvapaikkaprosessi.

Lapsi: ”Mutta kun hän sanoi (tulkki) että sinä haluat olla Suomi, mutta mä vähän hämmästyin, että mitä se tarkoittaa. Se sanoi, että tulit Suomeen, että haluat olla Suomessa. Mä sanoin että en, en mä tiedä.”

Ote haastattelumuistiinpanosta:

Lapsi ei varsinaisesti tiennyt, mitä tulee tapahtumaan, mutta hän arvasi, että aina kun joku menee toiseen maahan, kysellään kysymyksiä.

Laissa kotoutumisen edistämisestä (1386/2010) määrätään tulkin käyttämisestä viranomaistilanteissa, jos henkilö ei ymmärrä kumpaakaan Suomen virallisista kielistä tai ei vammaisuutensa tai sairautensa vuoksi voi tulla ymmärretyksi. Tilanteessa voidaan käyttää myös sellaista kieltä, jota maahanmuuttajan voidaan asian laatuun nähden todeta ymmärtävän. (Emt.) Tutkimuksestani ilmenee, että viidellä haastateltavistani oli tulkki käytössään joko poliisiasemalla paikan päällä tai puhelintulkkauksena ja he ymmärsivät tulkkia. Yhden nuoren osalta tulkki sanoi puhuvansa lapsen äidinkieltä ja lapsi tuntui ymmärtävänkin tulkkia. Jälkeenpäin ilmeni, että tulkkauksesta koitui ongelmia vääräksi merkityn syntymäajan suhteen. Syntymäaikaa ei ole onnistuttu myöhemmin muuttaa oikeaksi lapsen toiveiden suhteen. Yhden lapsen haastatteleminen oli tehty englannin kielellä, vaikka se ei ollut lapsen äidinkieli, eikä lapsi ymmärtänyt sitä täysin.

Poliisilaitokselle meneminen jännitti ja pelotti kaikkia haastattelemiani lapsia. Suomen poliisia verrattiin usein niihin kokemuksiin poliisista, joita kotimaassa oli ollut. Yksi nuori pelkäsi poliisia paljon, vaikka poliisit olivat Suomessa hänelle ystävällisiä. Pelon laukaisemisen yhtenä tekijänä oli aseiden näkeminen poliisilla. Kyseinen lapsi oli nähnyt kotimaassaan väkivaltaa ja tappamista. Tämän tutkimuksen haastattelutilanteessa lapsi ei halunnut jatkaa meidän välistä haastattelua poliisiin liittyvistä asioista ja pyysi juuri tässä kohtaa haastattelua, että käyttämäni nauhuri poistetaan. Myös käyttämäni nauhuri liittyi lapsen poliisia kohtaan tuntemaan pelkoon.

Yksi nuori ei ollut koskaan tavannut poliisia ja hän ei tiennyt mitä odottaa poliisin tapaamiselta. Lapset eivät tienneet poliisiasemalle mennessään kuka on poliisi, koska osalla henkilöistä oli siviili-vaatteet päällä. Yksin tulleiden lasten kokemukset poliisiasemalla tehtävästä haastattelusta olivat pääosin hyviä, mutta yhden lapsen kohdalla poliisin käyttäytyminen ei ollut lapsen edun mukaista. Poliisin käyttäytyminen lasta kohtaan oli pelottavaa ja lapsen osallisuus tilanteessa ei toteutunut. Lapsi ei ollut uskaltanut kommentoida poliisille hänen käytöksestään, vaikka lapsi olikin mielessään miettinyt, ettei anna poliisin pelottelun vaikuttaa häneen.

Ote haastattelumuistiinpanosta:

Lapsella oli poliisiasemalla voimakas pelon tunne, mutta hän ei näyttänyt sitä muille. Haastattelun suorittavan poliisin (nainen) käytös oli sillä tavalla pelottavaa, että hän löi välillä pöytään ja elehti pelottavasti. Poliisi oli myös tiukka ja puhui kovalla äänellä. Lapsella oli tunne, että poliisi yritti pelotella, mutta ei onnistunut. Lapsi oli vain mielessään miettinyt, että älä huuda, mutta ei ollut sanonut mitään.

Kuten aineistostani ilmenee, yksin tulleiden lasten vastaanottamiseen ja lasten osallisuuden toteutumiseen vaikuttavat vastaanottavan maan viranomaisjärjestelmät, lait ja erilaiset menettelytavat, kuinka yksin tulleiden vastaanottoon suhtaudutaan. Suuri epäkohta lasten osallisuuden suhteen on, että yksin tulleilla lapsilla ei ole yleisesti selkeää tietoa siitä, että poliisilta haetaan turvapaikkaa. Lapset eivät voi tällöin toimia osallisena omassa turvapaikan hakemisessa. Lapset ovat kylläkin tietoisia, että poliisi tekee kysymyksiä, joihin kuuluu vastata. Viranomaisten oma henkilökohtainen suhtautuminen lasten osallisuuteen sekä kulttuurilliset tekijät sanelevat osallisuuden toteutumista. Haastatteluistani ilmenee, että Suomessa yhtä lasta lukuun ottamatta yksin tulleilla lapsilla on pääosin hyviä kokemuksia siitä, miten heidät on vastaanotettu turvapaikanhakijaksi. Yksin tulleiden lasten aikaisemmin kokemat huonot kokemukset viranomaisten kanssa toimimisesta saattavat kuitenkin vaikuttaa siihen, että lapset eivät osaa hyödyntää osallisuuttaan, vaikka siihen olisi mahdollisuus. Tulkkauksilanteet tai tulkin puuttuminen kokonaan vaikuttaa siihen, että lapsi saattaa jäädä

häntä itseään koskeva tärkeän tiedon ulkopuolelle, joka vaikuttaa heikentävästi lapsen osallisuuden toteutumiseen ja tulevaisuuteen Suomessa.

5.3 Yhteistyö edustajan kanssa

Yksin Suomeen tulleille alaikäisille turvapaikanhakijoille voidaan määrätä edustaja. Kaikilla haastattelemillani kaikilla lapsilla on edustaja ja monella heistä edustaja on vaihtunut jo useaan kertaan, koska lapsi on muuttanut paikkakuntaa tai edustaja on lopettanut edustajuutensa. Yksin tulleilla lapsilla on kahdenlaisia kokemuksia edustajistaan. Osa lapsista on tyytyväisiä edustajiinsa ja osalla ei ole selvää luottamussuhdetta omaan edustajaansa. Osa lapsista on kokenut edustajan tärkeänä muutenkin kuin vain viranomaisasioiden hoitamiseen liittyvänä henkilönä ja he ovat tavanneet edustajaansa myös muulloin. Muutamat lapset ovat nähneet edustajaansa vain tärkeiden asioiden hoitamisen yhteydessä ja he kaipaavat enemmän edustajansa tukea. Jotkut lapset ovat itse olleet yhteydessä edustajiinsa, mutta toiset ajattelevat, että yhteydenpito ei kuulu lapsille vaan on edustajien työtä.

Mira: ”Minkälainen sun edustaja oli?”

Lapsi: ”Hän oli ystävällinen ja kiltti.”

Mira: ”Hoitiko edustaja sun kaikkia asioita?”

Lapsi: ”Joo.”

Mira: ”Saatko edustajalta tarpeeksi tietoa kaikista asioista?”

Lapsi: ”Joo hän kertoo, hän soittaa mulle.”

Mira: ”Soittaa sulle eli onko hän hyvä edustaja?”

Lapsi: ”Joo hyvä.”

Mira: ”Sä voit koska vaan itsekin soittaa, voitko?”

Lapsi: ”Joo mä itse soitan”

Edustajan vastuullisuus tehtävänsä hoitamisesta korostuu silloin, kun välimatkat lapsen ja edustajan välillä pitenevät. Lapset kaipaavat edustajansa tukea, vaikka edustajan persoona ei miellyttäisikään lasta. Edustajan velvollisuuteen kuuluu hoitaa lapsen puhevaltaan liittyvät viranomaisasiat ja tämän vuoksi edustajasuhde koetaan tärkeänä.

Ote haastattelumuistiinpanoista:

Yksin tullut lapsi koki edustajansa outona. Edustaja pysyi samana, vaikka lapsi muutti kauas toiselle paikkakunnalle. Lapsi kaipasi edustajansa tukea, mutta tapasi edustajaansa vain harvoin viranomaisasioihin liittyvissä tilanteissa. Nuori ei ollut tyytyväinen edustajaansa ja koki jääneensä häntä itseään koskevan päätöksentekoprosessin ulkopuolelle.

Yksin tulleet lapset puhuvat edustajista keskenään ja vertailevat heitä toisiinsa. Lapsilla on hyvin erilaisia kokemuksia edustajistaan. Vaikka edustaja hoitaisikin viranomaisasiat hyvin, luottamussuhteen merkitys ja keskinäinen vuorovaikutussuhde korostuu lapsen ja edustajan välisessä yhteistyössä. Osallisuuden merkitys ilmenee myös lapsen kuuntelemisessa. Jos lapsi kokee edustajansa epämiellyttävänä, hänelle ei jää kuulluksi tulemisen kokemusta, vaikka edustajasuhde olisikin ollut suhteellisen pitkä.

Mira: ”Kun sun edustajalla on joitakin asioita mitkä liittyvät suhun, niin kertooko hän (edustaja) tarpeeksi niitä asioita sulle?”

Lapsi: ”Joo.”

Mira: ”Eli sä tiedät sun omista asioista aika hyvin, että edustaja kertoo niitä omia asioita?”

Lapsi: ”En osaa sanoa, mutta hän kuulee, että hänen työ on tää ja hänen pitäis kertoa mulle, että mitä tapahtui. Kun hän jotain kuulee ja kertoo sen mulle mitäs pitäis tehdä. Mutta kun mä olen kaikkien kavereiden kanssa jutellut, ja kaikki (kaverit) puhuu mitä edustajan kanssa on, mä ajattelen mun edustajaa ja mä sanon mun edustaja on eri tavalla ihminen! Erilainen vaikka ehkä hän ei kuuntele, se rupee (vaikuttaa) että millainen ihminen hän on. Mulla on yksi kaveri, hänen edustaja on tosi mukava, monet edustajat mä olen nähnyt, ne oli tosi mukavia. Mutta kun puhumme melkein kaksi vuotta, tämä mun edustaja... Mutta hän on eri tavalla”.

Yksin tulleiden lasten kohdalla näkyy edustajien arvostaminen, vaikka lapset ajattelisivat edustajastaan negatiivisesti, tai heillä on ollut huonoja kokemuksia yhteistyöstä edustajansa kanssa. Edustajan tehtävänä on lapsen edun turvaaminen, mikä saattaa olla ristiriidassa lapsen omien kokemusten suhteen. Jotkut lapset kokevat, etteivät he ole hyväksytyjä edustajan silmissä esimerkiksi kansalaisuutensa tai huonon käyttäytymisensä vuoksi. Jos edustajasuhdetta varjostavat edellä mainitut asiat, sillä on vaikutusta lapsen osallisuuden kokemuksiin esimerkiksi lapsen itsensä ilmaisemisessa. Lapsen on vaikeampi tuoda esille omia asioitaan ja luottaa niitä edustajan hoidettavaksi. Tutkimusaineistostani ilmenee, että yksi lapsi oli pyytänyt edustajansa vaihtoa ja edustaja oli vaihdettu. Toinen lapsi oli miettinyt asiaa edustajansa vaihtamisesta.

Mira: ”Millainen sun edustaja on?”

Lapsi: ”Ei ole kiva.”

Mira: ”Mikäs siinä on sellainen asia mikä ei ole hyvä?”

Lapsi: ”En tykkää sanoa, että ei ole kiva, mutta kun aina puhun hänen kanssaan, mun sydän sanoo, että hän ei usko minua. Hän puhuu erilainen, mulla oli monta kertaa ongelma esimerkiksi mä en sanonut kenellekään että hän (edustaja) on rasisti, mutta kun silloin kuin vähän puhuin hänen kanssaan mä ajattelen että hän on rasisti... Mä olen puhunut yksi kerta, että mä haluan vaihtaa.”

Mira: ”No, minkälainen sun edustaja nyt on?”

Lapsi: ”Hän on hyvä, mutta jos (naurua) mä en tiedä miten selitetään, mutta välillä tulee jotain, tiedätkö semmoista ja inhoamme toisiamme ja huudetaan. Ja joskus, mä luulen että jos edustaja ei hyväksy, jos mä sanon jotain, mä kaipaen mun kotimaahan ja kaikki.”

Aineistoni mukaan voi todeta, että yksin tulleilla lapsilla on hyvin erilaisia kokemuksia edustajistaan. Helanderin ja Mikkosen (2002) tutkimus kuvastaa oman tutkimukseni tuloksia osallisuuden toteutumisesta edustajan ja lapsen välisessä kanssakäymisessä. Osallisuuden toteutuminen riippuu pitkälti siitä, kuinka lapsi tulee toimeen edustajansa kanssa, syntyykö heidän välilleen luottamuksellista suhdetta ja kuinka usein lapsi tapaa edustajaansa. Yksin tullutta lasta koskeviin päätöksiin tarvitaan useimmiten edustajan suostumus ja mielipide, jota ennen edustajan tulee selvittää mikä on yksin tulleen lapsen oma mielipide asiaan liittyen. (Helander & Mikkonen 2002, 79–80.) Mielipiteen selvittäminen vaatii hyvää luottamussuhdetta ja lasta osallistavaa yhteistyötä. Yksin tulleen lapsen osallisuuden ilmenemiseen erilaisissa tilanteissa vaikuttaa lisäksi edustajan käyttämä lähestymistapa lapsen kohtaamisessa ja aikuisen ja lapsen välille muodostuneet puhuja-asetelmat. Tutkimukseni mukaan osa lapsista kokee vuorovaikutustilanteen edustajansa kanssa luottamukselliseksi ja heillä on tunne, että he saavat mielipiteensä esille, tuntevat tulevansa kuulluksi ja he voivat luottaa edustajansa taitoon hoitaa heidän asioitaan. Jotkut lapsista kokevat asemansa alempiarvoisena suhteessa edustajaan.

Yksin tulleen lapsen osallisuuden toteutumiseen vaikuttavat myös lasten asumis- ja edustajajärjestelmään liittyvät asiat. Lasten asumispaikkojen muuttumisen vuoksi edustaja saattaa vaihtua useastikin ja yhteistyösuhde uuden edustajan ja lapsen välillä joudutaan rakentamaan alusta. Jos vanha edustaja jää lapsen edustajaksi, voi mahdollinen pitkä välimatka vaikeuttaa lapsen asioiden hoitamista, mikä saattaa heikentää lapsen ja edustajan välistä luottamussuhdetta. Toisaalta hyvin rakentunut edustajasuhde ei kärsi pitkästäkään välimatkasta, vaan asioita voidaan hoitaa esimerkiksi puhelimitse. Osallisuuden yhtenä virstanpylväänä on, että lapsen vastuulle ei tule vierittää asioita, joista

aikuisen tulee huolehtia ja olla vastuussa. Edustajan ja lapsen välinen yhteistyö on parhaimmillaan yhteistä vastuunjakamista oikeissa mittasuhteissa.

Yksin tulleiden lasten osallisuuden toteutumiseen saattaa vaikuttaa, että edustajina voi toimia henkilöitä, joilla ei ole tarpeeksi tietoa maahanmuuttoon ja yksin tulleisiin turvapaikanhakijoihin liittyvistä asioista ja menettelytavoista (Halvorsen 2005, 83). Suomessa edustajina toimivat yleensä henkilöt, joilla on kokemusta sosiaalialan työstä. Tämä ei kuitenkaan ole velvoitteena yksin tulleen lapsen edustamiselle. (Parsons 2010, 46.) Edustajajärjestelmää on pyritty kehittämään viime vuosina paljon ja edustajat ovat itsenäisesti perustaneet vuonna 2009 yhdistyksen (ETU ry), jonka tarkoituksena on edustajatyön kehittäminen ja yksin tulleiden lasten edun ja osallisuuden toteutumisen edistäminen (Rauma 2011, 119).

5.4 Sosiaalityöntekijöiden ja lääkäreiden tapaamisia

Kaikki lapset olivat tavanneet sosiaalityöntekijän ensimmäistä kertaa ryhmäkotiin siirtyessään. Yksin tulleet lapset eivät kommentoineet haastatteluissa sosiaalityöntekijän ja lapsen välisiä kohtaamisia paljoa, mutta he kertoivat, että sosiaalityöntekijä oli ollut mukava ja ystävällinen. Yksi lapsi muisteli, että sosiaalityöntekijä oli pitänyt huolen siitä, että tulkki voitaisiin vaihtaa, jollei lapsi ymmärtäisi häntä. Yksi lapsi kertoi, että he olivat nauraneet sosiaalityöntekijän kanssa paljon, koska vieraan kielen vuoksi oli tullut erään asian suhteen väärinymmärrystä ja tilanteesta oli tullut koominen. Yksi lapsi oli pettynyt suhteessa sosiaalityöntekijän ja edustajan väliseen yhteistyöhön, jossa lapsi oli jätetty oman asiansa suhteen neuvottelujen ulkopuolelle.

Ote haastattelumuistiinpanoista:

Sosiaalityöntekijä ja edustaja olivat sopineet, että lapselle tehdään iänmääritys. Lapsi koki, että häneltä kysyttiin asiaan mielipidettä vasta asian päättämisen jälkeen. Lapsi ajatteli, että hän suosii iänmääritykseen, koska asia oli jo sovittu sosiaalityöntekijän ja edustajan kesken. Lapsella oli oleskelulupa jo ennen iänmääritystä, joten käytännössä iänmääritykseen teettäminen toi vain lisää epävarmuutta lapsen elämään vuoden ajaksi ja pitkitti perheenyhdistämishakemuksen tekemistä. Lapsella oli tunne, että tulevaisuutta ei voi suunnitella. Iänmäärityksessä lapsi todettiin selkeästi alaikäiseksi.

Sosiaalityöntekijän ja edustajan toiminta ei kyseisessä tilanteessa tue lapsen osallisuutta eikä lapsen etu toteutunut parhaalla mahdollisella tavalla. Lapsen kanssa ei tehty tarpeeksi yhteistyötä eikä lapsi

ollut osallisena työskentelyprosessissa. Lapsella ei ollut kokemusta asianosaisuudestaan häntä itseään koskevassa asiassa.

Teemahaastattelurungossani oli kysymyksiä terveydenhuoltohenkilökunnan/ lääkärin ja lapsen tapaamisesta turvapaikanhakuun liittyvässä prosessissa. Haastatteleman lapset eivät joko muistaneet tai eivät halunneet erityisemmin kommentoida kyseistä asiaa. Vähäisistä kommenteista ilmenee, että terveydenhuoltohenkilökunnan/ lääkärin tapaaminen on ollut hyvä ja siihen ei ole liittynyt negatiivisia asioita. Osalla lapsista on ja osalla ei ole ollut tulkkia paikalla lääkärintarkastuksessa. Jos tulkkia ei ole ollut paikalla, se on ollut lapsen oman toiveen mukaista. Haastatteluhetkellä vain yksi lapsi kertoi laajemmin tapaamisestaan terveydenhuollon henkilökunnan kanssa. Vastaanottokäynti oli onnistunut hyvin ja lapsen mielipiteet oli otettu huomioon, vaikka ne olivat poikenneet lääkärin ehdottamista toimenpiteistä.

Kun kyselin turvapaikkaprosessiin liittyvästä lääkärin vastaanottokäynnistä, yksi lapsi kertoi myöhemmästä lääkärin tapaamisesta, joka oli tapahtunut oleskeluluvan saamisen jälkeen. Koska lapsi halusi kertoa asiasta minulle haastattelussa, sisällytän hänen kokemuksensa yhtenä esimerkkinä tutkimukseeni, vaikka vastaanottokäynti ei varsinaisesti tapahtunut turvapaikkaprosessin aikana.

Mira: "Onko lääkärit tai terveydenhoitajat kohdelleet ihan asiallisesti sua? Ihan mukavasti?"

Lapsi: "Joo."

Mira: "Ei ole mitään sellaista surullista mikä olisi mennyt huonosti?"

Lapsi: "Ehkä 1½ viikkoa sitten vähän yksi lääkäri oli epäkohtelias, mutta kaikki muut on ollut hyviä on ollut hyvin."

Mira: "Miten hän oli epäkohtelias?"

Lapsi: "Kun mä menin yksi yöllä, keskiyöllä, sitten mulla oli täällä tosi kipee (kylki). Sitteen hän sanoi, miksi te tulette tänne, miksi ette ota lääkettä... Vähän hän puhui ja sanoi, miksi teidän pää ei toimi ensin ja hän puhui vähän epäkohteliaasti, mutta kaikki muut lääkärit on ollut ok."

Yksin tulleet lapset kokevat turvattomuuden tunteita Suomessa. Monet viranomaisten tai muiden palveluiden tarjoavien tahojen vastaanottokäynnit ovat haasteellisia yksin tulleille lapsille, koska he saattavat kokea tilanteen uutena ja vaikeana heikkoon kielitaitoon liittyen. Yksin tulleet lapset joutuvat selviytymään tilanteista yksin, ilman huoltajansa turvaa. Aikaisemmat turvattomat kokemukset yksin tulleen lapsen elämään liittyen saattavat aktivoitua epämiellyttävissä kohtaamisissa eri palveluissa ja ne voivat vaikuttaa lapsen kokonaisvaltaiseen tilanteeseen sekä uskallukseen hakea jatkossa muita palveluita.

Tutkimukseeni viitaten yksin tulleet lapset kuvailevat sosiaalityöntekijöitä yleisesti mukaviksi ja ystävällisiksi. Lasten kommentteista on vaikea analysoida osallisuuden toteutumista, mutta kohtaamiseen liittyvät tilanteet ovat olleet kuitenkin pääosin mielekkäitä. Yksi lapsi on kokenut jäävänsä häneen itseensä liittyvän asian neuvotteluiden ulkopuolelle, vaikka lopulta hänen mielipidettään kyseiseen asiaan on kysytty.

Lääkäriin tai terveydenhuoltohenkilökunnan kohtaamiset turvapaikkaprosessiin liittyen eivät nouse aineistosta yhtä kommenttia lukuun ottamatta merkittävästi esille. Tämän yhden lapsen kohdalla lapsen osallisuutta on tuettu oman mielipiteen selvittämiseksi ja sen mukaan toimimalla. Osa lapsista ei muistanut terveydentilaan liittyvää tarkastusta ollenkaan, joten osallisuuden analysoiminen aineistosta jää tämän suhteen vähäiseksi.

5.5 Turvapaikkapuhuttelu ja oleskelulupa

Koska yksin tulleiden lasten kuljettaminen toiseen maahan voi olla osa globalisoitunutta salakuljetusta, lapsia voidaan ohjeistaa tällöin salaamaan henkilöllisyytensä ja kertomaan tarina, joka ei vastaa todellisuutta. (Halvorsen 2005, 84.) Tämä saattaa vaikeuttaa oleskeluluvan saamista ja myöhemmin perheen yhdistämistä. Monien tutkimuksien mukaan viranomaiset suhtautuvat toisinaan yksin tulleiden lasten kertomuksiin epäluuloisesti (Bhaba & Schmidt 2006; Crock 2006; Bhaba & Finch 2006). Epäluuloisuus saattaa vaikuttaa viranomaisten asenteeseen negatiivisesti, kun he kuuntelevat lasta.

Vaikka yksin tulleiden lasten tilanteeseen ei liittyisi mitään salattavaa, on ilmeistä, että turvapaikkapuhutteluun liittyvät asiat ovat lapsille haastavia, pelottavia ja henkisesti raskaita, koska lapsi joutuu muistelemaan turvapaikan hakemiseen sidoksissa olevia asioita kokonaisuutena. Turvapaikkapuhuttelu aktivoi ikävää myös kotimaahan jääneitä lähimmäisiä kohtaan ja aiheuttaa mahdollisesti huolta perheen tilanteeseen liittyen. Yksi haastattelemistani lapsista ei halunnut vastata turvapaikkapuhutteluun liittyviin kysymyksiini ja hän kertoi ainoastaan, että puhuttelu jännitti ja että hän ymmärsi mitä siellä oli tapahtunut.

Lapsi: ”joo he kysyivät minulle, että miksi tulit tänne ja mitä tapahtu sulle kotimaassa, niin eli ne selvittää kaikki ne taustat... Joo.” (huokailua)

Lapsi: ”En tiedä mitä tarkoittaa, mistä pitäis puhua, mutta oli ongelma että kun en koskaan ole haastattelu poliisin kanssa. Kun ikävä on paljon mä en voi kertoa... Vaikeeta. Oli vaikeeta ja mä en koskaan tiedä, että mistä pitäis puhua ja aina kun mä puhun, että kun oon poliisin kanssa en pysty ihan kunnolla puhuun.”

Kaikille haastattelemilleni lapsille turvapaikkapuhuttelu oli tehty Helsingissä Maahanmuuttovirastossa ja niiden kestot ovat noudatelleet yleisesti turvapaikkapuhutteluun kulunutta aikaa eli muutamista tunneista koko päivän mittaisiin puhutteluihin. Yksin tulleet lapset olivat saaneet pitää taukoja ja yhtä lasta lukuun ottamatta he olivat syöneet puhuttelun taukojen aikana. Lapsi, joka ei ollut syönyt turvapaikkapuhuttelupäivänä, ei tiennyt, oliko islamin uskontoon liittyvä Ramadan. Ramadanin aikana syöminen on kiellettyä valoisaan aikaan. Kaikilla lapsilla oli turvapaikkapuhutteluissa paikalla ylitarkastaja, edustaja ja tulkki. Kahdella nuorella oli lisäksi ollut avustajana lakimies, jonka edustaja voi tarvittaessa pyytää paikalle. Ne lapset, jotka kertoivat haastatteluissani turvapaikkapuhuttelusta, olivat pitäneet ylitarkastajan kohtaamista tilanteessa ystävällisenä, vaikka osaa lapsista puhutteluun meneminen oli alun perin kauhistuttanut.

Mira: ”Muistako sitä, joka kyseli sulta? Millainen hän oli?”

Lapsi: ”mm... Ensin mä luulin että mä kuolen.”

Mira: ”Sua pelotti?”

Lapsi: ”Ensin ne sanoivat, että sä tapaat, poliisi on siellä ja jotain semmoista ja sua pelottaa. Sitten ei ollut poliisien vaatteita ja ne sanoivat tää on nainen ja tiedätkö, mua ei oo kiinnostanut paljon, mä en oo huolestunut.”

Yksin tulleille lapsille on yleensä aikaisemmin kerrottu puhuttelusta ja sen tarkoituksesta, mutta aineistostani ilmenee, että jotkut lapset ovat vain osittain tienneet, mihin turvapaikkapuhuttelulla pyritään. Monet lapset ovat liittäneet oleskeluluvan tiettyjen oikeuksien saamiseen esimerkiksi mahdollisuutena saada kela-kortti tai opiskella peruskoulussa. Yksin tulleille lapselle tapahtuu monia erilaisia viranomaiskohtaamisia pienen ajan sisällä ja lapset eivät muista eivätkä kykene vastaanottamaan informaatiota asioista, jotka ovat täysin uusia. Monet maahanmuutto- ja lastensuojelutilanteet ovat kriisejä, joista selviäminen vie henkilön voimavaroja. Kriisi vaikuttaa siten, että ihmisen kokemusmaailma saattaa muuttua. Ihmiset eivät muista kuulleensa jotain heille kerrottua asiaa, koska kriisi kaventaa vastaanottokykyä. Koska asioita ei ole helppo vastaanottaa, henkilön kokemus siitä, että häntä ei ole informoitu ei siis välttämättä pidä paikkaansa. (Taskinen 2011, 56.) Turvapaikkapuhutteluun liittyvä terminologia saattaa vaikuttaa siihen, että lapsi ei ymmärrä turvapaikkapuhutteluun ja oleskelulupaan liittyviä asioita. Otteista näkyy myös aikuinen-lapsi-puhuja-asetelma,

jolloin aikuisen pyynnöstä lapsi toimii, kuten hänen odotetaan käsitteilyn mukaisesti toimivan. Vaikka osallisuutta pyrittäisiinkin huomioimaan puhuttelutilanteessa, se voi hautautua byrokraattisen, menettelynmukaisen toimintamallin alle.

Mira ”...ja tiesitkö sää mitä se oleskelulupa tarkoittaa?”

Lapsi: ”Joo.”

Mira: ”Eli sä saat jäädä?”

Lapsi: ”Että sinä olet ihminen samalla meille... Ihminen, oleskelulupa, joka tarvii apua.”

Mira: ”Oliko hän (ylitarkastaja) ihan ystävällinen?”

Lapsi: ”Oli, mutta oli mulla vaikeaa. Mä olin ihan pihalla, mitäs mun pitäis kertoa ja mä istuin ja aina mulla oli vähän ongelma että yksi nainen, kolme nainen, mä istun mitä mä kertoa.

Mira: ”Tiesitkö sä miksi sulta kysellään?” (toistan kysymyksen)

Lapsi: ”Mä en tiennyt, mutta tiedän että kun hän puhuu ja kysyy... Mutta silti mä olin ihan pihalla.” (hermostuu hieman)... Tiedän kyllä että mistä hän puhuu ja miksi hän kysyy, mutta itse oli niin jännittynyt ja sekaisin, että ei osaa vastata.”

Mira: ”Tiesitkö sä silloin kun sä olit siellä (turvapaikkapuhuttelussa), että siihen tilanteeseen liittyy se, että saatko sä oleskeluluvan?”

Lapsi: ”Eiii... Hän sanoi, että sinä puhut meidän kanssa ja me kirjoitamme, sitten ne paperit menee, että toinen ihminen ne katsoo ja sitten mikä sinun tilanne, että tulit tänne ja mitä sulle tapahtuu...

Jos on ihan normaali että sä et, en mä tiedä, ne sano, että ne päättää... Heillä oli kysymyksiä ja mä vastasin.”

Mira: ”Tiesitkö mitä tarkoittaa se, että sulle haetaan oleskelulupaa?”

Lapsi: ”Silloin en tiennyt.”

Mira: ”Kertoiko sulle kukaan sit myöhemmin mitä se tarkoittaa? Muistatko?”

Lapsi: ”Siellä vastaanottokeskuksessa on erilainen ihmiset, silloin että puhutaan mitä ne tarkoittaa. Mä olin vuosi (Suomessa) mä en tiennyt.” (naurahtaa)

Ote haastattelumuistiinpanoista:

Kysyin vielä haastattelussa oleskeluluvasta, mutta lapsi ei ymmärtänyt mitä tarkoitan sanalla oleskelulupa. Hän kertoi, että hän odotti päätöstä vuoden ja sitten sai passin. Ei punaista passia, vaan maahanmuuttajien passin. Yritin selittää, että oleskelulupa tuli samoihin aikoihin kuin passikin ja sitten hän ymmärsi, että hänellä on lupa olla Suomessa. Hän kertoi, että hänellä on hyvä lupa.

Alaikäisten yksin Suomeen tulleiden turvapaikkahakemukset tulee käsitellä kiireellisesti, mutta käsittelyn kiireellisyys ei saa vaarantaa lapsen oikeusturvan toteutumista. Vuonna 2011 yksin tulleiden lasten hakemusten keskimääräinen käsittelyaikatavoite oli 180 vuorokautta. (Tengman & Laakso-Liukkonen 2011, 96.) Kaikki haastattelemani lapset ovat kokeneet epävarmuuden ja turhautumisen tunteita turvapaikkapäätöstä odotellessa, koska ilman oleskelulupaa lapsella ei ole mahdollisuutta saada kuntapaikkaa ja sen mukanaan tuomia oikeuksia. Yksin tulleet lapset eivät voi tehdä kauaskantoisia tulevaisuudensuunnitelmia, koska oleskeluluvan saamiseen kiteytyy monet yksilön oikeuksiin liittyvät asiat. Haastattelemani lapset ovat saaneet oleskeluluvan hyvin eri aikojen kuluessa. Nopeimmin oleskelulupa on annettu kuukauden kuluttua puhuttelusta. Pisimmillään lapsi on odottanut oleskelulupaa ensin reilun vuoden ja koska hänelle on tehty iänmääritys poliisin kirjaaman virheen vuoksi, oleskeluluvan saaminen on pitkittynyt vielä vuodella.

Lapsi: ”Joo silloin kun mä menin Migriin (Maahanmuuttovirastoon) se nainen sanoi että kestää 4kk, mutta se kesti yksi vuosi ja 4kk. Aika meni vähän nopeammin, kun oli koulu ja jalkapallo, mutta sitten kun mulle ei tule vastausta, mulle tulee päätös ja tulee muutoksia kaikkiin asioihin. Sitten tulee ikävä, että mä odotan, odotan, odotan... Yksi vuosi joka päivä... Niin odottaa sitä päätöstä, että koska se tulee. ”

Lapsi: ”Joo ja tiedätkö, se oli ihan huono kun mä en oo saanut sen (oleskelulupa), en tiedä.” (ääni hiljenee)

Mira: ”Joo.”

Lapsi: ”Tuli myöhään.”(hiljaisella äänellä)

Mira: ”Jouduitko sä kauan odottamaan sitä oleskelulupaa?”

Lapsi: ”Joo varmaan, mä sain oleskeluluvan kun mä olin vuosi ja 5kk. oliko?... Joo, pitkä aika, pitkä aika.” (ääni hiljenee)

Yksin tulleiden lasten ympärillä on monenlaisia ihmisiä turvapaikkaprosessin aikana ja ihmiset suhtautuvat lapsiin eri tavalla. Osa ihmisistä jaksaa tukea lasta ja ymmärtää lapsen epävarmaa elämää ilman oleskelulupaa ja osa ihmisistä saattaa jättää asiaan huomioimatta tai vähättelee asian merkitystä. Lapsen osallisuutta oman asiansa selvittämiseen tiettyinä hetkenä ei aina tueta riittävästi ja lapsen paha oloa ei aina huomata. Yksi lapsi kertoi osallistumattomuuden kokemuksistaan omaan asiaansa liittyen. Lapsi olisi halunnut, että edustaja tiedustelee, missä vaiheessa hakemuksen käsittely menee, mutta yhteistyö edustajan kanssa ei toiminut.

Lapsi: ”Hän on sanonut mulle vaan, mä en oo ihminen, joka voi antaa sulle oleskeluluvan, mutta mä oon sanonut että sä et ole, mutta sä voit soittaa... Ja kysyä (Maahanmuuttovirastosta).”

Lapsi: ”Sitten, se ahdistaa joskus ja sä itse suutut, että miksi mä tulin tänne ja kaikesta huolehdit ja ei kukaan ymmärrä. Kaikki eivät ole samanlaisia ja jotkut sanovat se (oleskelulupa) tulee kohta ja jotkut sanoo, mua ei kiinnosta jos sulla on oleskelulupa tai ei, mä vaan hoidan sun omat asiat. Jotkut ovat kauheita.”

Yksin tulleen lapsen turvapaikkapuhuttelu nauhoitetaan mahdollisia jälkiselvityksiä varten. Turvapaikkapuhuttelun lopuksi lapsi tarkastaa edustajansa kanssa tulkin tulkkaamana puhuttelupöytäkirjan ja pöytäkirjaan tehdään mahdolliset korjaukset. Yksin tullut lapsi allekirjoittaa jokaisen sivun puhuttelupöytäkirjasta ja vahvistaa pöytäkirjamerkintöjen oikeellisuuden. Yhdessä haastattelussa nousi esille dokumenttien allekirjoittamisen merkitys. Lapsella ei ole ollut selkeää kuvaa siitä, että oman allekirjoituksen kautta lapsi vakuuttaa puhuttelupöytäkirjassa olevat asiat oikeiksi. Toisissa allekirjoitustilanteissa lapsi ei aina ollut edes tiennyt mitä hän allekirjoittaa ja miksi. Osallisuuden näkökulmasta lapsi ei ole tällöin tietoinen ja osallinen menettelyjen merkityksestä häneen itseensä liittyvissä asioissa.

Lapsi: ”Ei, mutta tiedätkö mä en tiedä, jos ne sanoo, että allekirjoita, mä oon allekirjoittanut.”

Mira: ”Niin sä et oo siis aina tiennyt mitä sä oot allekirjoittanut. Ootko tiennyt aina miksi?”

Lapsi: ”Joo, jotkut mä oon tiennyt.”

Mira: ” Onko jotain mitä et oo tiennyt?”

Lapsi: ”Välillä.”

Lopullisen turvapaikkapäätöksen saaminen on yksin tulleiden lasten mielestä ollut sekä helpottavaa että pelottavaa. Turvapaikkapäätös annetaan useimmiten paikallisella poliisilaitoksella, mutta yksi haastattelemistani lapsista oli saanut päätöksen ryhmäkodissa. Yksin tullut lapsi hakee turvapaikkapäätöksen poliisilaitokselta edustajansa kanssa ja päätöksenantotilaisuudessa tulisi olla myös tulkki mukana, jotta lapsi ymmärtää päätöksen sisällön. Haastattelemiani kaikki lapset ovat saaneet pysyvän oleskeluluvan eri odotusaikojen jälkeen. Kaikkien haastattelemieni lasten kohdalla päätöksenantotilaisuus on hoidettu asianmukaisesti.

Lapsi: ”Kun minua pelotti että sain oleskelulupaa, että ennen kun menin poliisille että miten tää asia menee, voiko että et saa mitään tai saat oleskelulupaa.”

Mira: ”Joo, mutta se on varmaan kaikilla sama juttu, että kaikki jännittävät sitä samaa.”

Mira: ”Kertoiko se poliisi, että tässä on lupa ja kertoiko hän mitä se tarkoittaa?”

Lapsi: ”Joo, hän selitti joo.”

Mira: ”Ymmärsitkö mitä se tarkoittaa?”

Lapsi: ”Joo.”

Mira: ”Sä sait varmaan ihan hyvän luvan, eikö vaan?”

Lapsi: ”Neljäksi vuodeksi.”

Haastattelemieni yksin tulleiden lasten turvapaikkapuhuttelut on suoritettu asiallisesti ja lapset ovat kokeneet ylitarkastajan ja muut henkilöt turvapaikkapuhuttelussa ystävällisinä. Lapset ovat saaneet pitää taukoja puhuttelun aikana ja heillä on ollut mahdollisuus ruokailemiseen. Yhden lapsen kohdalla kulttuuriin liittyvää tilannetta ei ollut huomioitu ja lapsi ei ollut syönyt koko päivän aikana, mikä on saattanut vaikuttaa lapsen jaksamiseen ja osallisuuden toteutumiseen turvapaikkapuhuttelussa. Vaikka turvapaikkapuhuttelua on viime vuosien aikana pyritty kehittämään lapsen etua silmällä pitäen, puhutteluun liittyy pelkoa ja jännitystä ja lapset joutuvat muistelemaan asioita, jotka saattavat aiheuttaa heissä negatiivisia tunteita ja aktivoita ikävää. Traumaattiset kokemukset voivat vaikuttaa muistamattomuuteen ja asioita voi olla vaikea palauttaa mieleen. Lapsen osallisuus kyseenalaistuu silloin kun yksin tulleet lapset eivät tiedä, miksi turvapaikkapuhuttelu tehdään ja että turvapaikkapuhuttelun materiaali toimii oleskeluluvan perusteena. Lapset voivat kokea tilanteen ahdistavana, koska paikalla on paljon aikuisia ja lapsi joutuu vastaamaan ylitarkastajan esittämiin kysymyksiin sekä olemaan tilanteen keskipisteenä. Pelko, jännittäminen ja luottamuksettomuus sekä kuulusteluilmapiiri saattavat vaikuttaa siihen, että lapsi ei kykene olemaan täysin osallisena oman asiansa hoitamisessa. Koska turvapaikkapuhuttelu tehdään mahdollisimman nopeasti lapsen maahan saapumisen jälkeen, lapsi voi olla sekaisin monista haastatteluista (poliisi, sosiaalityöntekijä, ylitarkastaja) ja uusista elämäntilanteista.

Byrokraattiset toimenpiteet voivat aiheuttaa osallisuuden ulkopuolelle jäämistä ja todellinen lapsen kuuleminen heikkenee. Maahanmuuttoviraston tehtävänä on selvittää turvapaikan hakemisen perusteet, joten turvapaikkapuhuttelua ohjaa tarvittavien tietojen saaminen. Koska lapset eivät ole tottuneet suomalaisen yhteiskunnan tapoihin, heille ei ole välttämättä selvää, mitä tarkoittaa esimerkiksi dokumentin allekirjoittaminen. Lapset ovat tottuneet aikuinen-lapsi-puhuja-asetelmaan ja tekevät useimmiten sen mitä aikuiset heiltä pyytävät tietämättä tilanteen merkitystä. Oleskeluluvan odottaminen aiheuttaa lapsen elämässä epävarmuutta ja suunnittelemattomuutta. Ilman oleskelulupaa lapsella ei ole mahdollisuutta toimia yhteiskunnassa tasavertaisena osallistuvana henkilönä. Oleskelulupapäätöksen saamiseen voi mennä paljon aikaa ja lapsi saattaa kokea ulkopuolisuuden tunteita. Tutkimushaastatteluistani tulee esille, että turvapaikkapäätöksen saaminen aiheuttaa lapsissa pelkoa

ja jännitystä, mutta päätöksenantotilanteet on koettu hyvinä. Päätöksen saamisen aikoihin lapsi on ymmärtänyt yleensä oleskeluluvan merkityksen. Päätöksenantotilanne muistetaan hyvänä, sillä kaikki haastattelemani lapset ovat saaneet positiivisen oleskelulupapäätöksen. Aineistostani ei kuitenkaan ilmene, kuinka mahdollinen negatiivinen päätös vaikuttaa päätöksenantotilaisuuteen ja yksin tulleen lapsen osallisuuden kokemuksiin.

5.6 Asumisen monimuotoisuus

Teemahaastatteluja tehdessäni tarkoitukseni ei ollut kysyä lapsilta asumiseen ja ohjaajiin liittyvistä asioista. Koska molemmat aiheet kuitenkin nousivat vahvasti esille sekä haastatteluissa että kenttätutkimukseni aikana, sisällytän analyysiini myös otteen näistä teemoista. Analyysini keskittyy kuvaamaan kaikkia lasten kertomia kokemuksia asumiseen ja ohjaajiin liittyen Suomessa, eivätkä ne kuvaa ainoastaan sitä ryhmä- ja perheryhmäkotiä, jossa toteutin tutkimukseni.

Suomeen tultuaan yksin tulleet lapset majoitetaan yleensä ryhmäkoteihin, joissa he asuvat oleskeluluvan saamiseen asti. Ryhmäkodit voivat sijaita vastaanottokeskuksien yhteydessä. Jos lapsi saa pysyvän oleskeluluvan, hän jää odottamaan kuntapaikkaa. Kuntapaikan saamisen jälkeen lapsi siirtyy johonkin kuntaan asumaan. (Parsons 2010, 63–64.) Tutkimushaastatteluuni osallistuneet yksin tulleet lapset ovat asuneet monissa eri ryhmäkodeissa ennen tutkimuspaikkani ryhmä- ja perheryhmäkotiin muuttoa ja heillä on monenlaisia kokemuksia erilaisista asuinpaikoista. Lapsilla ei Suomeen tullessa ole ollut yleisesti ottaen tietoa, mitä vastaanottokeskus tai ryhmäkoti tarkoittaa, eivätkä he ole olleet tietoisia mihin heitä siirretään. Monille asuinpaikan luonne on selvinnyt heidän saapuessaan perille ryhmäkotiin ja useimmiten paikasta ovat kertoneet tarkemmin muut ryhmäkodissa asuvat lapset.

Lapsi: ”Mä en tiennyt mikä oli vastaanottokeskus... Mä sanoin, että mikä on paikka täällä, hän (toinen lapsi) osata vähän suomen kieltä ja kertoi (ohjaajille) mitä mä tarvitsen. Hän kertoi että täällä on vastaanottokeskus. Joku tulee ulkomaalainen ja asuu täällä. Kun oli huone ja oli semmoinen paikka, jota en ole koskaan nähnyt (aikaisemmin).”

Lapsi: ”Mulla oli tosi ikävä, autossa mä vähän itken. Kun menin poliisille, kysyin jotain, että kuka mä oon, missä mä asun, sitten poliisi vie minut (toiseen vastaanottokeskukseen).

Mira: ”Niin, tiesitkö sä mihin se vie sua?”

Lapsi: ”En tiennyt.”

Mira: "Et tiennyt?"

Lapsi: "En tiennyt, mutta kun se laittaa auton takana (lapsen) se pieni paikka ja se kestää kaksi tuntia, mutta mä en tiedä."

Mira: "Niin, sä et tiennyt mihin sua viedään?"

Lapsi: "Mutta kastelin vähän että sataa lunta, mutta mietin, mihin se menee ja vähän ikävää."

Mira: "Eikö se poliisi yrittänyt kertoa mihin se vie sua? Oliko sulla silloin tulkkia sinä aamuna kun te lähditte vastaanottokeskukseen?"

Lapsi: "Oli silloin oli tulkki, mutta ei kertonut mihin mennään."

Mira: "Tiesitkö sä mikä se paikka sitten on kun sut vietiin sinne ryhmäkotiin? Ihmettelitkö mikä tämä paikka on?"

Lapsi: "En ihmetellyt. Siellä oli paljon nuoria (omasta kotimaasta), sitten minä keskustelin heidän kanssaan. He sanoivat täällä hyvä paikka."

Mira: "Hyvä paikka. Tykkäsitkö sä olla siellä?"

Lapsi: "Joo."

Yhden lapsen kohdalla poliisi oli vienyt lapsen yöllä läheiseen alaikäisyksikköön ja lapsi ei ollut ollenkaan tietoinen, mitä tapahtuu. Poliisin luona oli ollut tulkki, mutta yöllistä siirtoa ei ollut puhuttu lapsen kanssa. Lapsi sai asuinyksikössä jotain tietoa paikasta toiselta lapselta, jonka kanssa hän löysi yhteisen kielen, jota he molemmat ymmärsivät.

Lapsi: "Vähän pelkäsin kun tulin, luulin että on vankila, en tiennyt mitä siellä on."

Mira: "Eli et ihan tiennyt mihin tulit?"

Lapsi: "En tiennyt mihin mä tulin, oli yö ja satoi lunta... Kun tulin oli pimeä." (naurahdellen)

Yksin tulleiden lasten siirrot voivat tapahtua nopeasti paikasta toiseen ja lapsen mielipidettä asian suhteen ei aina kysytä. Monesti siirrot voivat liittyä paikkojen täynnä olemiseen ja tulevista asuinmuutoksista kerrotaan lapsille asuinpaikkojen olosuhteisiin vedoten. Yksi lapsi koki tietämättömyyden ja osallistumattomuuden tunteita asuinpaikan vaihtumisessa. Asuinpaikka vaihtui nopealla aikataululla. Turvapaikkapuhutteluilta lapselle ilmoitettiin, että seuraavana päivänä on muutto kaukana sijaitsevaan toiseen vastaanottokeskukseen. Lisäksi lapselle kerrottiin, että siellä päin Suomea on kylmä. Paikkakuntaa ei ollut yritetty havainnollistaa lapselle esimerkiksi kartan avulla. Edustaja ei ollut millään lailla tilanteessa mukana, vaikka edustajan kantaa tulisi kysyä lapsen asumisjärjestelyissä. Jos lapsi osaa vaatia esimerkiksi asuinpaikan muutosta, se on toisinaan toteutettu lapsen toiveesta. Vaikka kaikkia lapsia muutot toiseen yksikköön eivät aina haittaa, saattaa yksin tulleilla lap-

silla olla muodostunut erilaisissa asuinpaikoissa omia sosiaalisia verkostoja ja siirrot asuinpaikasta toiseen rikkovat yhteydet aikaisemmin muodostuneeseen verkostoon.

Mira: ”Kyselikö sulta joku, että mihin sä haluat muuttaa?”

Lapsi: ”Siellä oli täynnä... Sitten he sanoivat, tulkki tulee ja kokosi kaikki nuoret ja tulkki sanoi, että täällä on liikaa asukkaita. Ei mahdu asua, puolet muuttaa (toiseen vastaanottokeskukseen) ja viikko ja viikko muuttaa neljä nuori ja neljä nuori ja se (tulkki) sanoi vaan nimen kuka muuttaa sieltä. Sitten (sanottiin) mun nimi. ”

Mira: ”Sä muutit sitten kanssa. Saitko sä itse ollenkaan päättää sitä? Sanottiinko sulle vain, että sinä muutat?”

Lapsi: ” Joo mutta minun mielestä kaikki paikka on sama, koska Suomessa en minä osaa.”

Asumisyksiköiden ohjaajat herättivät paljon keskustelua haastatteluissani yksin tulleiden lasten taholta. Yleisesti ohjaajat koetaan mukavina ja yhteistyö toimii hyvin. Lapset luottavat erityisesti omaohjaajiin ja he kertovat luottamuksellisia asioitaan useimmiten heille. Jotkut ohjaajat ovat jääneet tärkeiksi vielä toiseen asuinpaikkaan muuttamisen jälkeen ja lapset ovat edelleen yhteydessä heidän kanssaan.

Lapsi: ”Oli mukavat ohjaajat ja kaikki (ohjaajat) ei ollut samanlaisia, mutta mulla oli aina hyvä omaohjaaja ja kun mä en ymmärrä muita, mä sanoin hei hiljaa ja mä haluan mun omaohjaajan. Mä oon puhunut hänen kanssaan ja selvitin kaikki asiat.”

Ohjaajiin liittyvät kielteiset asiat liittyvät useimmiten epätasa-arvoon ja ohjaajien vaihtuvuuteen. Myös asuinyksiköitä ja tyttöjen ja poikien tilannetta vertaillaan keskenään. Asuinyksikkö tilana ja lasten ympärivuotisena kotina ymmärretään kuitenkin haasteellisena ympäristönä tehdä työtä ja yksi lapsi kommentoikin yhteisasumista toisinaan haastavaksi, mikä purkautuu erilaisina tunteina.

Mira: ”Onko ohjaajat kivoja täällä?”

*Lapsi: ”Joo... Paljo vaihtuu kuitenkin (ohjaajat). Mutta jos asut jonkun kanssa monta vuosi ja kuu-
kautta, tulee joskus että vihaat.”*

Lapsi: ”Meidän pomo oli huono nainen.”

Mira: ”Mikä teki hänestä huonon naisen?”

Lapsi: "Jos me haluamme jotain, hän ostaa pojille. Ei meille. Emme menneet Mc Donaldsiin, emme mene elokuvateatteriin joskus. Vaan me ollaan tyttöjä kaikki kotona, koulu kotona, koulu kotona... Tääl on nyt hyvä."

Mira: "Mutta saiko pojat kuitenkin?"

Lapsi: "Ne sai että telkkarikortti, canal+ -kortti, mutta tytöt ei saanut mitään... Täällä saat 20 €:lla soittaa perheelle, mutta siellä et saa, 10 minuuttia puhelimella saat soittaa."

Mira: "Kuukaudessa?"

Lapsi: "Kuukaudessa."

Yksi lapsi kritisoi ohjaajien toimintaa liian lakisääteisiksi ja toivoi, että ohjaajat näkisivät lapsen pahan olon ja ikävän taakse ja ymmärtäisivät lasta paremmin surun hetkillä. Lapsi toivoi, että ohjaajat kuuntelisivat lapsia enemmän eivätkä tukeutuisi kommentteissaan lain taakse. Lapsi kertoi yksinäisyydestään ja ikävästään perhettään kohtaan ja analysoi tilannettaan vertaamalla asuinyksikössä asumista ohjaajan omaan kotiin ja ohjaajan suhdetta hänen omiin lapsiinsa.

Lapsi: "Me ollaan niin kuin samaa, samoja ihmisiä, mutta hän on niin lähellä Suomessa, mitä jos hänen poika olisi toisessa paikassa?... Mutta joskus kun laki, kun me ollaan (asuinpaikassa), me emme ole niin kuin eläimet vankilassa. Ei hyvä oikeesti mieltä vain mitä laki sanoo semmoisia...Vaan jotain muutakin."

Haastatteluaineistoihini, havaintoihini ja edustajakokemukseeni liittyen voi todeta, että jatkuvasti muuttuvat asuinpaikat eivät tue lasten psyykkistä hyvinvointia ja heidän asettumistaan Suomeen. Yksin tulleiden lasten asumisjärjestelyihin vaikuttavat turvapaikkaprosessiin liittyvä tilanne ja ryhmäkotien asukkaiden lukumäärä. Kun yksin tullut lapsi tulee Suomeen, ensisijaisena tavoitteena on majoittaa hänet transit- keskuksen, joka toimii lyhytaikaisena asumispaikkana. Koska transit- keskuksat ovat usein täynnä, lapsia sijoitetaan myös muihin paikkoihin. (Parsons 2010, 37.) Useimmiten lapsia sijoitetaan suoraan ryhmäkoteihin eri puolelle Suomea. Kuten aiemmat aineisto-otteeni osoittavat, yksin Suomeen tulleet lapset eivät ole yleensä turvapaikkaprosessin alussa tietoisia siitä, mitä vastaanottokeskuksella tai ryhmäkodilla tarkoitetaan. Sijoituksen jälkeen tilanne selviää ja useimmiten lapset ovat saaneet tärkeimmät tiedot asuinpaikastaan muilta saman kielisiltä turvapaikanhakijalapsilta, jotka asuvat ryhmäkodissa.

Koska asumisjärjestelyt muuttuvat usein asuinyksiköiden ruuhkautumisen myötä, nopeat, suunnitelmattomat siirrot eivät tue lapsen edun ja osallisuuden toteutumista. Edustajat eivät ole aina turvaamassa lapsen etua ja traumaattisten kokemusten haavoittamat lapset joutuvat yhä uudelleen ha-

kemaan omaa paikkaansa uusissa asuinyksiköissä. Aineistoni mukaan yksin tulleet lapset eivät ole voineet vaikuttaa ensimmäisiin sijoituspaikkoihinsa ja paikkojen sijainnista lapsia on informoitu melko huonosti, tai tiedon ymmärtämistä ei ole varmistettu. Asumisjärjestelyissä lapsen mielipide jää usein kuulematta ja kiinnittyminen ohjaajiin, muihin lapsiin ja asuinyhteisöön vaarantuu mahdollisten asuinmuutosten myötä. Jos lapset ovat jo ehtineet oleskella ensimmäisessä asuinyksikössä jonkin aikaa ja heidät siirretään toiseen paikkaan, lasten tärkeät ihmissuhteet ja kiintymyssuhteet hajoavat jälleen. Lisäksi lapsi voi joutua vaihtamaan koulua ja sulautumaan jälleen uuteen sosiaaliseen sekä fyysiseen ympäristöön. Asuinyksiköiden muutosten kautta lapset kuulevat jatkuvasti muiden, heille uusien, yksin tulleiden lasten traumaattisista elämäkokemuksista ja tämä voi vaikuttaa lapsen omaan jaksamiseen. Pakollisten muuttojen vuoksi lapsen yksilölliset tilanteet jäävät useimmiten vaille huomiota.

Aineistoni mukaan yksin tulleiden lasten muutto toiseen asuinpaikkaan voi myös lisätä asumisviihdyvyyttä. Muutto on tapahtunut tällöin useimmiten lasten omasta toiveesta. Osa lapsista on toivonut siirtoa toiseen paikkaan ja oleskelulupapäätöksen jälkeen siirto on toteutettu. Osallisuuden merkitys näyttää vahvistuvan asumisasioiden suhteen myönteisen oleskeluluvan saamisen jälkeen, kun lapsella on mahdollisuus muuttaa pois ryhmäkodista ja saada kuntapaikka. Valitettavasti lapsi voi joutua odottamaan kuntapaikan saamista pitkään, jolloin jatkuva odottaminen lapsen elämässä jatkuu ja hänen oikeutensa eivät toteudu.

Yksin tulleet lapset ajattelevat sekä hyvää että huonoa asumisyksiköistä ja ohjaajista. Lapset kritisoivat suurempien asuinyksiköiden kokoa, asukkaiden suurta henkilömäärää ja ohjaajien vaihtuvuutta. Ohjaajista ja asumisyksikön henkilökunnasta pidetään yleisesti, vaikka aineistosta ilmenee huonojakin kokemuksia. Erityisesti omaohjaajien merkitys korostuu positiivisesti. Yksin tulleet lapset ovat kokeneet jossakin asumisyksiköissä epätasa-arvoa sukupuoliroolin mukaan ja toisinaan asuminen asuinyksikössä on tuntunut liikaa lakiin sidotulta ja rajoitetulta, jopa vankilalta. Rajoittaminen voi vahvistaa lapsen tunnetta, että häntä ei kuulla aina tarpeeksi arjen elämässä eikä lapsen vaikeita kokemuksia ja ikävää perheeseen täysin ymmärretä.

Omaohjaajien nimeäminen lapsille ja erilaiset vaikuttamiskanavat asuinyksiköissä tukevat lapsen osallisuutta asumiseen liittyvissä asioissa. Kenttätutkimukseni ryhmä- ja perheryhmäkodissa yksin tulleiden lasten osallisuutta on tuettu esimerkiksi yhteisillä talokokouksilla, joissa lapset pystyvät vaikuttamaan yhteisten toimintojen suunnittelemiseen ja mielipiteidensä ilmaisemiseen. Lisäksi talokokoukset toimivat informatiivisina kanavina lapsille. Arkeen liittyvät toiminnot kuten esimerkiksi omien asioiden hoitaminen ohjaajien kanssa, harrastusmahdollisuudet, koulunkäynti, läksyapu ja

ystävien tapaaminen voidaan nähdä tukevan lapsen asumisviihtyvyyttä ja laajemmassa mittakaavassa lapsen yhteiskuntaosallisuutta.

5.7 Tulkkauksilanteet ja iänmääritys

Tutkimusaineistoni mukaan haastatteleillani lapsilla on melko positiivisia kokemuksia tulkkien käyttämisestä ja heidän ymmärtämisestään. Tulkkia käytetään usein viranomaistapaamisissa, mutta lapsen opittua suomea voidaan tulkin käyttämistä harkita eri tilanteissa tarpeen mukaan.

Mira: ”Silloin kun sä näät edustajaa, teillä on vaikka joku palaveri tai kokous, onko teillä tulkki mukana?”

Lapsi: ”Joo, yksi päivä tulkki, yksi päivä ei ole tulkki.”

Mira: ”Eli joskus on ja joskus ei?”

Lapsi: ”Joo kyllä.”

Tulkkauksen onnistumiseen vaikuttaa lapsen äidinkielen lisäksi tulkin todellinen taito puhua lapsen äidinkieltä. Toisinaan tulkki voi esiintyä monen eri kielen osaajana, mutta kielen kääntäminen vaikeutuu esimerkiksi erilaisten murteiden kautta. Crockin (2006) Australiassa tehdystä tutkimuksesta ilmenee, että lapsen kuuleminen vaikeutuu tulkkia käytettäessä, koska tulkit eivät aina ymmärrä lasta tai toisinpäin. Jotkut tulkit on koettu lasta laiminlyöviksi ja tämän vuoksi lapset ovat tulleet väärinymmärretyiksi tai ovat muuten jääneet vaille huomiota. Haastatteluissa on käytetty myös paljon puhelintulkkauksia, jolloin ongelmia on ilmennyt tulkkien huonossa tekniikassa ja asiaan liittyvässä ammattitaidossa. Afganistanilaisten lasten tulkkauksessa on ilmennyt erimielisyyttä ja vihamielisyyttä lasten ja tulkin kesken, koska henkilöt ovat edustaneet eri etnistä ryhmää. Tämän vuoksi yksin tulleiden lasten kommentit on käännetty väärin. Toisinaan samaan heimoon kuuluvat tulkit ovat antaneet tunteidensa tulla esiin haastattelun aikana, kun he ovat kuulleet lasten menneisyyteen liittyviä järkyttäviä asioita. Tulkit eivät ole suorittaneet tehtävänsä neutraalisti ja sillä on ollut väistämättömiä vaikutuksia päätöksiin. (Emt., 103, 133–136.)

Tutkimusaineistostani ilmenee yksi tilanne, jolloin tulkki on ymmärtänyt lasta väärin ja siitä on aiheutunut myöhemmin ongelmia lapselle. Kieliongelma oli seurausta tilanteesta, jolloin tulkki oli sanonut, että hän osaa lapsen äidinkieltä, vaikka hänen oma äidinkiелensä oli lapsen kotimaan toinen virallinen kieli. Poliisin vastaanottotilanteessa lapsen syntymäaika oli merkitty väärin ja lapsi huomasi tilanteen sattumalta vasta paljon myöhemmin. Lapsi tiesi oman todellisen ikänsä ja pyysi virheen korjaamista. Ikää pyrittiin korjaamaan iänmäärityksen kautta.

Lapsi: ”On näin mun syntymäpäivä xx.xx.xxxx.” (lapsi kirjoittaa paperille.)

Mira: ”Eli sulle laitettiin... Eri päivä ... ja sä tiedät että sun syntymäpäivä on xx.xx.xxxx?”

Lapsi: ”Ihan virhe.”

Kaikissa maissa lapsia ei rekisteröidä heidän syntyessään, joten kaikki turvapaikanhakijat eivät tiedä tarkkaa ikäänsä tai eivät uskalla kertoa ikäänsä erinäisistä syistä johtuen (Mustonen & Alanko, 2011, 12; Parsons 2010, 51). Tämä asettaa haasteita yksin Suomeen tulleen lapsen iän selvittämiseksi. Vuonna 2010 ulkomaalaislakiin lisättiin säännös, jonka mukaan oleskelulupaa hakevan ulkomaalaisen iän selvittämiseksi voidaan tarvittaessa tehdä oikeuslääketieteellinen tutkimus tutkittavan suostumuksella. Ellei asianomainen suostu tutkimukseen ilman pätevää syytä, häntä kohdellaan täysi-ikäisenä. (Tengman & Laakso-Liukkonen 2011, 98–99.) Iänmääritykseen liittyvät lasten syntymäaikojen merkintätavat vaihtelevat eri poliisipiireissä. Syntymäpäiväksi voidaan merkitä iänmäärityslausunnon päivämäärä, johon lisätään iänmääritysarvion vuosi tai syntymäkuukausi voidaan valita poliisin päätöksen mukaan. (Parson 2010, 52–53.) Kahdelle tutkimukseeni osallistuneista lapsista oli tehty iänmääritys. Toisella lapsella oli jo voimassa oleva oleskelulupa ja iänmäärityksen jälkeen hänet todettiin reilusti alaikäiseksi. Toiselle iänmääritys tehtiin viranomaisten tekemän syntymäaikaan liittyvän virheen vuoksi, jota pyrittiin oikaisemaan iänmäärityksen kautta. Iänmäärityksen virhemarginaalin vuoksi ikä pyöristettiin ”lapsen edun mukaisesti” varhaisempaan ikävuoteen, joka jäi lapsen syntymäajaksi. Lapsen ilmoittamalla iällä ei ollut lopulta mitään painoarvoa. Lapsen turvapaikkaprosessi pitkittyi monta kuukautta iänmääritysprosessin vuoksi ja lopputuloksena syntymäaikaan liittyvää virhettä ei voitu edes korjata.

Yhteenvetona voidaan todeta, että yksin tulleilla lapsilla ei ole tulkkauksen suhteen yleensä ongelmia silloin kun lapsi tulee maasta, jossa puhutaan tavallisesti vain yhtä valtakieltä. Tulkkaukseen liittyvä virhemarginaali lisääntyy silloin kun lapsen ja tulkin äidinkielet eroavat toisistaan ja lapsi ei pääse tarkastamaan hänestä kirjattuja tietoja. Tulkkauksen epäonnistuminen johtaa oikean tiedon katoamiseen ja jättää yksin tulleen lapsen ulkopuoliseksi vaikuttajaksi omiin asioihinsa nähden. Yksin tullut lapsi voi menettää osallisuutensa hänelle itselleen merkityksellisten asioiden suhteen viranomaisten tekemien virheiden vuoksi ja samalla lapsi saattaa kadottaa osan omasta identiteetistään. Virheiden sattuessa tiedon oikeaksi korjaaminen ei ole yksinkertaista eikä aina mahdollista, ja virheiden oikaiseminen vaatii aikaa.

Iänmääritystestien tavoitteena on selvittää lapsen henkilöllisyys ja siihen liittyvä ikä lapsen edun mukaisella tavalla. Iän selvittäminen on tärkeää myös maahanmuuttoviranomaisen näkökulmasta. (Tengman- Laakso-Liukkonen 2011, 98.) Tutkimukseni mukaan iänmääritysprosessissa ei toteudu

lasten osallisuus, koska menettelytavat sanelevat prosessin lähtökohtia ja toteutumista. Yksin tulleen lapsen on suostuttava iänmääritykseen ulkomaalaislain uusien muutosten mukaan tai muutoin häntä pidetään täysi-ikäisenä (Laki ulkomaalaislain muuttamisesta 749/2011). Vaikka lapselta ja lapsen edustajalta pyydetään asiaan suostumus, lapsella ei ole tosiasiallista oikeutta kieltäytyä iänmäärityksestä. Prosessin lopputuloksella ei ole aina myöskään vaikutusta lapsen edun toteutumiseen. Iänmääritys on arvio hakijan iästä ja se perustuu hampaiden ja luuston kypsytyteen tiettyyn vertailuryhmään verrattuna. Vaikka iänmääritys on arvio henkilön iästä, sitä käytetään pääsääntöisesti täytenä näyttönä hakijan iästä eikä turvapaikanhakijalla ole varsinaista valitusmahdollisuutta iänmäärityksen tuloksen osalta. (Parsons 2010, 52.) Yksin tulleiden lasten kohdalla arvioitu ikä vaikuttaa vahvasti lasten identiteettiin ja psyykkiseen kehitykseen erityisesti silloin, jos arvioitu ikä on vastaan lapsen omaa arviota hänen iästään. Iänmääritysprosessi ilmentää lähtökohtaisesti luottamattomuutta lapseen ja lapsen kertomuksiin ja se aiheuttaa lapsissa lisää epävarmuutta, odotusta ja pelkoa. Iänmääritysprosessit ovat pitkäkestoisia ja ne saattavat pitkittää muiden prosessien, esimerkiksi perheenyhdistämisen, käynnistämistä. Aineistoni perusteella oleskelulupaan liittyvät lisäselvitysprosessit ovat pitkäkestoisuutensa vuoksi yksin tulleen lapsen edun vastaisia. Selvitysprosessien pakonomainen luonne ei myöskään tue lapsen osallisuutta.

5.8 Tulevaisuusnäkömät

Yksin tulleet lapset kertoivat haastatteluissani ajatuksiaan nykyhetkestään ja tulevaisuudestaan Suomessa. Nämä aiheet olivat esillä kenttävaiheeni aikana myös monissa keskusteluissa ryhmä- ja perheryhmäkodissa. Suurimmalla osalla haastatelluista ikävä ja epävarmuus varjostavat nykyistä elämäntilannetta. Yksi nuori kertoi olevansa periaatteessa tyytyväinen Suomessa asumiseen, mutta epävarmuus tulevaisuudesta vaikuttaa jokapäiväiseen elämään. Ikävä läheisiä kohtaan nousee aineistosta voimakkaasti esiin. Lapset miettivät monesti perheenjäseniään ja vertaavat omaa tilannettaan perheensä tilanteeseen. Kaikki lapset eivät kuitenkaan edes tienneet perheensä olinpaikkaa. Osa lapsista kokee turhautumisen tunnetta, koska he eivät voi auttaa perhettään millään tavalla alaikäisyytensä vuoksi. Tulevaisuuden tavoitteena lapsilla on kuitenkin opiskelun jatkaminen ja töiden löytäminen ja sitä kautta mahdollisesti tiiviimpi yhteydenpito perheeseen. Kenttäjaksoni aikana juttelin muutamien lasten kanssa heidän kotimaansa tilanteesta ja he kertoivat, kuinka he olivat joutuneet tekemään pienenä lapsena raskaita töitä ja heillä ei ollut mahdollisuutta opiskella. Suomen työpolitiikka näyttää heidän mielestään hyvältä ja helpommalta. Lapset ovat ymmärtäneet koulutuksen tärkeyden merkityksen Suomessa, mutta suomalainen koulu asettaa suuria haasteita opiskeluun ja toisinaan lapset kokevat turhautumista heidän heikon suomen kielensä vuoksi.

Lapsi: ”Totta kai, aina kaipaa sitä perhettä ja takuulla haluaa kuulla (perheestä).”

Mira: ”Saatko sä soittaa vanhemmille?”

Lapsi: ”Mä soitan kun niillä on jotain ongelmaa. Mä soitan aina, mutta mä en voi tehdä mitään ja mä haluan vain kuulla mitä ne puhuu... Koko ajan rukoilen että mä tulisin 18, koska mulla on kaikki on huono.”

Mira: ”Haluaisitko sä sitten kotiin takaisin kun sä olet 18?”

Lapsi: ”Joo, mä välillä menen sinne. Mä haluan tehdä töitä ja pärjään itse.”

Mira: ”Onko sulla Suomessa sillain hyvä olla, että on turvallisempaa?”

Lapsi: ”Mm... Kun tulin silloin, että oli tosi vaikeaa, joka päivä on surullinen, itkee, kävelee joo tosi vaikeaa, mutta nykyään tämä ihan normaali, tykkään... Ja saa jotain ammatin. Mulla oli tosi hyvä perhe vaikka mun perheestä ei kukaan pääse opiskelemaan... Kun me olimme (lapsen lähtömaassa) mun äiti itkee, että mun äiti sanoi, että minä olen pahoillani, että te ette pääse kouluun... Mut tällä hetkellä mulla on vaikea tilanne, tosi vaikea tilanne ja joskus mä mietin, että miten mä voin jatkaa Suomessa elämää, jos ei ole perhe... Viime vuonna tapahtui paljon ikävää asiaa, mä olin koulusta pois paljon ja mulla oli riitely ohjaajan kanssa, mulla oli kipeä paljon, mulla oli paljon tosi vaikea.”

Kaikkien tutkimukseeni osallistuneiden lasten mielestä Suomessa olemisen parasta antia on turvallisuus. Lisäksi lapset ammentavat voimaa harrastuksistaan, lähellä olevista ihmisistä ja ystävistään. Toisaalta lapset kokevat, että ystävien tapaamista rajoittavat ryhmä- ja perheryhmäkodin säännöt. Vaikka ryhmä- ja perheryhmäkodin ohjaajat ovat valmiita auttamaan lasta vaikeissa tilanteissa, lapset ajattelevat toisinaan, että vain samaa kulttuuria oleva ystävä voi ymmärtää häntä.

Ote haastattelumuistiinpanoista:

Lapsi kertoi vielä, että Suomessa on hyvä olla, koska täällä ei ole sotia. Tulkit ja ohjaajat ovat lapsen mielestä kivoja. Lapsi kertoi, että Suomessa on kiva pelata jalkapalloa ja ohjaaja auttaa eri asioissa tarvittaessa.

Lapsi: ”Mä en pelkää, pelkään vain (kotimaassa) sota, mä voin puhua ihminen ja kuuntelee.”

Lapsi: ” Mä haluan koko ajan nähdä heitä (perhettä) ja miettiä asioita ja ne (ohjaajat) sanoo vain hei rukoile ja sano sun isälle että hän paranee. Joo mä tiedän, mä uskon Jumalaan ja hän voi parantua mutta... Jos sulla on sydänsuruja ne (ohjaajat) menee johonkin ja suomalaiset on heidän perheen kanssa ja ystävien kanssa. Ne asuvat omassa maassa, mutta mä en asu omassa maassa ja ne sanoo tule puhumaan meidän kanssa. Me emme ymmärrä, me ei olla samaa kulttuuria, me emme

ole... Mutta mäkään en osaa hyvin suomea, mä en voi kertoa kaikki, mutta ystäville sä voit kertoa mitä vaan.”

Kaiken kaikkiaan yksin tulleet lapset arvostavat turvallisuutta Suomessa. Haastavat elämäntilanteet ja perheeseen kohdistuva ikävä varjostavat kuitenkin tulevaisuuden suunnittelemista ja heikentävät lasten elämänhallintaa. Monet haastattelemistani lapsista ymmärtävät opiskelun tärkeän merkityksen heidän elämässään Suomessa, vaikka opiskelu on toisinaan vaikeaa heidän heikon suomen kielensä ja vaikeiden elämäntilanteidensa vuoksi. Yksin tulleet lapset toivovat, että he voivat tehdä töitä tulevaisuudessa ja olla tiiviimmässä yhteydessä perheeseensä. Osa lapsista kokee, että esimerkiksi ohjaajat eivät voi ymmärtää lasten todellista tilannetta, koska he eivät ole samasta kulttuurista. Toiset lapset kokevat ohjaajien kuuntelemisen tärkeäksi ja arvostavat sitä. Arjen rutiinit, läheiset ihmiset ja kuuluminen erilaisiin harrastusryhmiin koetaan positiivisena asiana ja ne näyttävät tukevan lasten osallisuutta ja integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan.

6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni tavoitteena oli löytää vastauksia kysymykseen siitä, miten yksin tulleiden turvapaikanhakijalasten osallisuus toteutuu turvapaikkaprosessissa ja kotimaasta lähtöön liittyvissä tilanteissa. Hain myös vastauksia kysymykseen mitkä tekijät vaikuttavat lasten osallisuuden toteutumiseen. Tarkastelun taustalla ovat olleet erilaiset määritelmät osallisuudesta. Tutkimuksessani olen kiinnittänyt huomiota erityisesti lasten mielipiteen ilmauksen ja vaikuttamisen mahdollisuuteen, kuulluksi tulemiseen, oikean tiedon saamiseen ja mahdollisuuteen osallistua lasta itseään koskevaan päätöksentekoprosessiin. Olen käyttänyt tarkastelussa Shierin (2001) osallisuusmallia, joka pyrkii antamaan työkaluja työntekijöille lasten osallisuuden tukemiseksi ja jonka kautta voi arvioida toteutuuko osallisuus Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaisesti. Lisäksi olen hyödyntänyt Thomasin (2002) teoriaa osallisuuden ulottuvuustasoista ja hänen määrittelemistään aikuisten erilaisista asenteellisista lähestymistavoista.

Yksin tulleiden lasten osallisuus ja osallistuminen on määrittynyt tietyllä tavalla jo heidän marginaalisen asemansa vuoksi Suomessa. Tämä näkyy esimerkiksi yleisessä maahanmuuttoliittisessä keskustelussa. Yksin tulleiden lasten haasteelliset elämäntilanteet jäävät usein muun maahanmuutto-keskustelun varjoon ja ilmiön ympärillä on paljon tietämättömyyttä yksin tulleiden lasten elämäkokemuksista ja nykyhetken tilanteesta. Yksin tulleista lapsista käyty keskustelu nousee yleisesti esille useimmiten silloin, kun puhutaan perheenyhdistämisestä ja siihen sidoksissa olevasta ”ankkurilapsi”-ilmiöstä. Termillä ”ankkurilapsi” tarkoitetaan, että lapsi on hakeutunut turvapaikanhakijaksi, jotta saisi perheensä Suomeen jälkeinpäin (Parsons 2010, 81). Tutkimukseni osoittaa, että kaikki haastatteleman lapset ovat lähteneet pois perheensä luota kotimaastaan siksi, että siellä vallitsi sota-tila tai jokin muu konfliktitilanne. Yksi lapsi oli jo aikaisemmin paennut perheensä kanssa toiseen maahan, josta hän pakeni ilman perhettä lopulta Suomeen. Osalla haastattelemillani lapsilla ei ole ollut perheestään tietoa heidän lähtötilanteessaan pakomatalle eikä Suomessa asumisen aikana. Yksin tulleet lapset eivät pääsääntöisesti ole tekemässä lähtöpäätöstä kotimaastaan itsenäisesti ja lähdön syyt eivät ole ensisijaisesti sidoksissa perheenyhdistämiseen vaan turvan hakemiseen. Jos lapsilla ei ole ollut kotimaassaan läheisiä, he ovat päättäneet lähdöstään itse. Paetessaan yksin tullut lapsi voi päätyä mihin tahansa maahan, koska salakuljettajien kuljettaessa lasta päämääränä oleva valtio ei ole useinkaan tiedossa tai sitä ei kerrota. Lapsen osallisuuden merkitys lähtötilanteessa ja pakomatkan aikana on yleisesti melko mitätön.

Yksin Suomeen tulleen alaikäisen turvapaikanhakijan osallisuutta on pyritty vahvistamaan kansainvälisten sopimusten ja Suomen lainsäädännön kautta, mutta haasteena ovat sopimusten ja lakien toteutuminen käytännössä ja käytäntöjen vaikutus lapsen osallisuuteen. Gerison Lansdownin (2010) mukaan lasten osallisuus ei toteudu koskaan täydellisesti, elleivät hallitukset säädä tarvittavia lakeja varmistamaan lasten mahdollisuutta osallisuuteen käytännön tilanteissa. Poliitikkaa tulee toteuttaa sillä tavalla, että lapset tulevat kuulluksi ja heidät otetaan vakavasti kaikissa päätöksissä, jotka koskettavat heitä. (Emt., 11.) Thomas (2002) määrittelee osallisuutta päätöksenteossa prosessina, joka vaatii aikaa, sitoutuneisuutta ja lasten tukemista sekä heidän valmiuksiensa kohentamista (emt). Aikuiset aliarvioivat usein lapsen kapasiteetin myötävaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon ja he eivät arvosta lasten näkökulmia, koska lapset eivät kykene ilmaisemaan itseään samalla tavalla kuin aikuiset ilmaisevat (Lansdown 2010, 15). Tutkimukseni mukaan yksin Suomeen tulleiden vastaanottamiseen, turvapaikkapuhutteluun liittyvät selvitykset ja asumiseen liittyvät tilanteet tapahtuvat usein hyvin nopeasti lapsen maahan saapumisen jälkeen, jolloin lapsen aito kuuleminen kyseenalaistuu. Nopeat menettelyt vaikuttavat siten, että yksin tulleet lapset eivät kykene traumaattisten kokemustensa vuoksi osallistumaan ja vaikuttamaan täysipainoisesti turvapaikkaprosessin eri vaiheisiin. Yksin tulleet lapset kärsivät epävarmuudesta, pelosta ja jännityksestä ja he eivät ole tietoisia, mitä turvapaikkaprosessin vaiheisiin kuuluu ja mitä heiltä odotetaan. Traumaattiset kokemukset vaikuttavat lapsen ymmärrykseen, puhumiseen ja kuulluksi tulemiseen vaativissa tilanteissa ja niillä voi olla pitkäkestoisia vaikutuksia lapsen turvapaikkaprosessiin ja oleskeluluvan saamiseen.

Aikaisemmat lasten elämään liittyvät kokemukset viranomaisten kanssa työskentelystä saattavat vaikuttaa siihen, että lapset eivät osaa hyödyntää osallisuuttaan pelkojensa vuoksi. Vaikka yksin tulleita lapsia on pyritty informoimaan turvapaikkaprosessin vaiheista, he eivät kykene vastaanottamaan suurta tietotulvaa ja ymmärtämään uusia tilanteita. Lasten suojelemisessa osallisuuden huomiointi tarkoittaa myös sitä, että lapsilla on mahdollisuus halutessaan olla osallistumatta keskusteluihin. Joillekin lapsille omasta tilanteestaan puhuminen voi olla liian suuri vaatimus. (Anis 2008, 96–97.) Yksin Suomeen tulleiden kohdalla osallistumattomuus ei turvapaikan hakemiseen liittyvissä tilanteissa ole mahdollista, koska Suomen lainsäädäntö ja maahanmuuttopolitiikka ohjaavat vahvasti turvapaikan hakemiseen liittyviä menettelyjä, joihin lapsen tulee osallistua turvapaikanhakijana.

Monissa maissa on pyritty turvaamaan lapsen edun ja oikeuksien sekä osallisuuden toteutumista luomalla menettelytapaohjeita yksin tulleiden lasten turvapaikan hakemiseen. Lisäksi yksin tulleille lapsille on pyritty tarjoamaan esimerkiksi lakimiehiä, edustajia tai neuvoja, jotka auttavat heitä turvapaikkaprosessissa. (Bhaba 2001, 300–301.) Suomeen saapuneille yksin tulleille lapsille voidaan määrätä edustaja, jonka tarkoituksena on selvittää lapsen mielipide ja käyttää puhevaltaa lasta kos-

kevissa asioissa siten, että lapsen etu ja oikeudet toteutuisivat parhaalla mahdollisella tavalla. Tutkimukseni lapset ovat tavanneet edustajansa ensimmäisen kerran muutaman viikon jälkeen Suomeen saapumisesta, joten edustajat eivät siis ole mukana esimerkiksi vielä silloin kun poliisi haastattelee lasta matkareitistä. Yksin tulleiden lasten kokemukset edustajista ovat moninaisia. Osalle lapsista edustaja on lasta tukeva, lämminhenkinen, lapsen asioita hoitava henkilö, jonka tapaaminen on mieluisaa. Joillekin lapsille edustaja näyttäytyy outona ja epämiellyttävänä henkilönä, jonka toimiin ei luoteta. Lapset kokevat tällöin asemansa alempiarvoisena suhteessa edustajaan, mutta he kaipaavat kuitenkin edustajansa tukea. Lapsen ja edustajan välille ei rakennu luottamussuhdetta huonojen kokemusten vuoksi ja lapselle ei tule kuulluksi tulemisen kokemusta ja vaikuttamisen tunnetta omiin asioihinsa. Vaikka edustajan ja lapsen välinen vuorovaikutussuhde toimisi hyvin, haasteita osallisuuden suhteen syntyy siitä, että edustaja yleensä vaihtuu silloin kun lapsi siirretään toiseen asuinyksikköön. Lapsen elämään liittyvät tärkeät tiedot eivät välttämättä siirry toisen edustajan tietoon ja tiedon tasoa sekä luottamussuhdetta joudutaan rakentamaan uudelleen. Osallisuuden tosiasiallinen toteutuminen riippuu ensisijaisesti siitä, kuinka vahvaksi lasten ja edustajan luottamussuhde on rakentunut.

Turvapaikkaprosessiin liittyviä menettelytapoja on selkiytetty esimerkiksi laatimalla turvapaikkapuhutteluun ohjeistus, jonka tulisi turvata lapsen etua ja osallisuutta. Kaikkia tutkimukseeni haastattemiani yksin tulleita lapsia pelotti poliisiasemalle ja turvapaikkapuhutteluun meneminen, mikä osaltaan johtui siitä, että lapset eivät tienneet tarkasti mitä tilanteissa tapahtuu. Lapsilla on ollut tietoa, että poliisi kyselee ja lapsi vastaa kysymyksiin. Yleisesti kokemukset poliisin haastattelusta ja turvapaikkapuhuttelun etenemisestä ovat olleet kuitenkin asiallisia ja käytännöt ovat toimineet suhteellisen hyvin. Yksi lapsi kertoi kuitenkin poliisin toimineen uhkaavasti haastattelutilanteessa ja lapsi oli kokenut tilanteen pelottavana. Vaikka käytännöt poliisiasemalla ja turvapaikkapuhuttelussa ovat toimineet lapsen edun mukaisesti, tilanteet aktivoivat lasten ikävää heidän perhettään kohtaan ja negatiivisten asioiden muistelu koetaan rankkana. Kun kysyin lapsilta poliisin haastattelusta ja turvapaikkapuhuttelusta tutkimukseni haastattelutilanteissa, lapset käyttivät puheen lisäksi paljon nonverbaalia viestintää, josta huokui ahdistuneisuutta, ikävää ja pelkoa. Yksi lapsi ei halunnut puhua turvapaikkapuhutteluun liittyvistä tilanteista ollenkaan. Lansdownin (2010) mukaan riippuvuus aikuisista, lasten vallan puute ja haavoittuvuus saattavat alistaa lapset aikuisten hyväksikäyttämisen ja manipulaation kohteiksi viranomaistilanteissa. Lasten osallisuuden vahvistamisessa tulisikin välttää valtastruktuurien ylläpitämistä, koska lasten tukeminen ja heidän tilanteidensa aktiivinen tunnustaminen edistävät lasten kehityksellistä kapasiteettia. (Emt., 16–19.) Poliisin vastaanottotilanteissa ja turvapaikkapuhuttelussa tulisikin jatkossa huomioida millaisia valtaan liittyviä käytäntöjä toteutetaan, ja millaisia puhuja-asetelmia tilanteissa syntyy.

Yksin tulleet lapset kokevat sosiaalityöntekijät yleensä ystävällisinä, mutta lasten osallisuuden toteutumista sosiaalityöntekijöiden tapaamisista on aineistoni perusteella vaikea arvioida yhtä tapausta lukuun ottamatta. Yksi lapsi kertoi jääneensä häntä itseään koskevan asian päätösvalmistelun ulkopuolelle. Hänen mielestään päätös oli valmisteltu jo ennen lapsen mielipiteen kysymistä ja tämän vuoksi lapsi oli lopulta antanut suostumuksensa asiaan. Lääkäreiden tai terveydenhuoltohenkilökunnan kohtaamia turvapaikkaprosessin aikana ei muistettu tai asiaa ei tutkimuksessani liiemmin kommentoitu. Ne lapset, jotka kommentoivat kysymystä haastatteluissani, kokivat terveydenhuollon henkilökunnan tapaamiset turvapaikkaprosessin aikana pääosin hyvinä.

Yksin tulleiden lasten tiedostamattomuus turvapaikkaprosessissa liittyy myös asumisjärjestelyihin. Suomeen tultuaan yksin tulleet lapset eivät yleensä ole tienneet, mitä vastaanottokeskuksella tai ryhmäkodilla tarkoitetaan. Lapsen kannalta on pelottavaa, että lapsi ei tiedä, mihin häntä sijoitetaan. Tutkimuksessani yksi lapsi luuli, että häntä viedään vankilaan, koska kukaan ei ollut kertonut hänelle asian todellista tilaa. Ryhmäkotiin sijoitustilanteessa lapset ovat saaneet asuinpaikastaan eniten tietoa muilta samankielisiltä lapsilta asumisyksikössään. Vähimmälle lapsen osallisuus on jäänyt tilanteissa, joissa lasta on siirretty toisesta ryhmäkodista toiseen esimerkiksi väenpaljouden vuoksi. Lapsella ei ole ollut mahdollisuutta uuden ryhmäkodin valitsemiseen ja tiedot uudesta asuinpaikasta ovat olleet vähäisiä. Lasten yksilöllisten tilanteiden huomioonottaminen ja lasten ymmärryksen varmistaminen asuinpaikkojen muutoksissa tukisivat lasten osallisuutta asumisjärjestelyissä.

Oleskeluluvan saamisen jälkeen lapsilla on voinut olla mahdollisuus anoa siirtoa toiseen asuinpaikkaan ja toisinaan se on toteutunut. Lapset eivät yleensä voi valita kuntapaikkaa ja sen saaminen on useimmiten hankalaa ja pitkäkestoista. Kuntapaikan odottaminen sitoo lapsia pitkäksi aikaa ryhmäkoteihin, vaikka lapsi olisikin saanut oleskeluluvan. Lapsen osallisuutta asumisyksiköissä on vahvistettu lasten omaohjaajien nimeämisellä ja tutkimuspaikassani esimerkiksi talokokouksien kautta. Yksin tulleilla lapsilla on mahdollisuus tällöin vaikuttaa arjen toimintaan liittyviin päätöksiin omalla äänellään, ja lapset saavat kokouksissa tietoa erilaisista asioista. Talokokouksien osallisuutta voi huonontaa tulkin puuttuminen, mutta yleensä lasten suomen kielen taso on oleskeluluvan saamisen jälkeen jo niin hyvä, että tulkkia ei koeta tarpeelliseksi kyseisissä tilanteissa. Hanna Päckilä (2008) on tutkinut lasten osallisuuden kokemuksia lastensuojelutilanteissa. Tutkimuksesta ilmenee, että erilaiset pettymyksen tunteet nousevat pintaan, kun lapsen osallisuuden tunne on heikoimmillaan. (Emt., 170.) Omassa havainnoinnissani ryhmä- ja perheryhmäkodissa aistin vastaavanlaista käytöstä yksin tulleiden lasten joissakin arkisissa tilanteissa. Haastatteluaineistoni tukee havainnointiani. Ohjaajat koetaan toisinaan liian kontrolloivina silloin kun ohjaajan ja lapsen näkökulmat poikkeavat toisistaan jonkin asian suhteen. Usein näkökulmaerot liittyvät talon sääntöihin. Tällaisissa tilanteissa

lasten on vaikea nähdä ohjaajia heidän tukijoinaan. Haastattelujen mukaan asumisyksiköiden ohjaajiin suhtaudutaan yleisesti hyvin, mutta haastatteluaineistosta nousee esille myös muutamia tilanteita, jolloin lapsi on kokenut osallistumattomuuden tunteita esimerkiksi epätasa-arvoon liittyen.

Yksin tulleiden lasten yhtenä osallisuuden turvaamisen menetelmänä on mahdollisuus tulkin käyttämiseen. Kun tulkkaus toimii hyvin ja tulkki ja lapsi ymmärtävät toisiaan yhteisen kielen kautta, lapsella on mahdollisuus olla osallinen omiin asioihinsa. Valitettavasti tulkkaukseen liittyy myös virheitä väärinymmärryksen kautta ja erilaisiin dokumentteihin kirjatut virheet vaikuttavat yksittäisen lapsen turvapaikkaprosessiin ja elämiseen Suomessa. Ellei lapsella ole tietoa dokumenttien sisällöistä ja mahdollisuutta korjata kirjattuja virheitä, lapsen osallisuus hänen omiin asioihinsa kyseenalaistuu.

Tutkimuksessani kahdelle lapselle on tehty iänmäärittys. Iänmäärittäminen perusteena on iän selvittäminen ennen oleskelulupaa ja sen tulisi tukea oleskeluluvan saaneen lapsen kotoutumista Suomeen (Tengman & Laakso-Liukkonen 2011, 98). Aineistoni mukaan molempien lasten mielestä iänmäärittäminen on pitkittänyt heidän epävarmaa tilannettaan ja sillä on ollut negatiivisia vaikutuksia arjessa jaksamiseen. Lisäksi pitkä odottaminen on hidastanut muiden prosessien käynnistämistä tai etenemistä ja tulevaisuuden suunnittelua. Iänmäärittäminen tulisi turvata lapsen etua ja osallisuutta, mutta menettelynmukaiset toimenpiteet jättävät käytännössä lapsen edun toteutumatta. Vaikka lapselta ja edustajalta kysytään suostumus iänmäärittäykseen, kieltäytyminen iänmäärittäyksestä johtaa siihen, että lasta kohdellaan täysi-ikäisenä. Tämä vaikuttaa moniin asioihin kuten esimerkiksi asuin-yksikön muuttamiseen aikuisten vastaanottokeskukseksi. Iänmäärittäminen lisää ongelmallisuutta lisää se, että sen tulos on ainoastaan arvio lapsen iästä, eikä sillä voida osoittaa totuudenmukaista kronologista ikää. Siitä huolimatta arviota käytetään lapsen ikänä Suomessa. Iänmäärittäyksestä seuraa, että lapsen elämä rakentuu arvioidun ikätuloksen mukaan ja sillä on merkittäviä merkityksiä lapsen elämään ja hänen identiteettiinsä. Iänmäärittäykseen liittyvissä tilanteissa lapsen osallisuuden merkitys oman ikänsä esittämisessä on erittäin heikkoa, ellei hän kykene osoittamaan sitä laillisten asiakirjojen turvin. Yksin tullut lapsi ei voi itse vaatia iänmäärittäystä, jolloin esimerkiksi Dublin-tapauksissa lapsen ikä on voitu merkitä väärin toisessa valtiossa, ja lapsella ei ole oikeutta oman henkilöllisyytensä säilyttämiseen. (Parsons 2010, 87.)

Tutkimusaineistostani erottuvat kaikki Thomasin (2002) määrittelemät aikuisten lähestymistavat ja tutkimukseni mukaan ne vaikuttavat yksin tulleiden lasten osallisuuden toteutumiseen eri tavoin. Lähestymistavat ovat: kliininen, byrokraattinen, arvosidonnainen ja kyyninen. (Emt.) Kliininen lähestymistapa pyrkii suojelemaan lasta heidän haavoittumiseltaan. Tämä nousee esiin aineistosta

esimerkiksi yksin tulleiden lasten kotimaasta lähtöön liittyvissä tilanteissa, jolloin lapsen lähteminen päätetään useimmiten vanhempien tai sukulaisten taholta ja lapsella ei ole mahdollisuutta vaikuttaa tilanteeseen. Myös tiettyjen keskeneräisten asioiden kertomatta jättäminen viranomaisten tai lapsen asioita hoitavan muun henkilön taholta voidaan nähdä kliinisenä lähestymistapana ja yksin tulleiden lasten osallisuuden rajaamisena.

Byrokraattinen lähestymistapa nousee aineistosta esiin sekä negatiivisesti että positiivisesti. Yksin tulleiden lasten ulkopuolisuus erilaisissa päätöksentekotilanteissa, asumisjärjestelyissä ja moninaisten menettelytapojen suorittamisessa jättävät lapsen ulkopuoliseksi hänen omiin asioihinsa nähden silloin kun lapselle ei anneta tilaa olla aidosti läsnä ja vaikuttajana. Lapsen aito kuuleminen ja lasten esittämien epäkohtien korjaaminen saattavat jäädä esimerkiksi arjen toiminnoissa monen muun asian varjoon. Tällöin byrokraattisessa lähestymistavassa korostuu aikuisten valtastruktuurit ja Suomen maahanmuuttopoliittiset linjaukset. Haasteita lapsen kuulemiseen saattavat aiheuttaa myös kieliongelmat ja huonon tulkkauksen mukanaan tuomat mahdolliset ongelmatilanteet. Jos lasten osallisuutta halutaan tosiasiallisesti vahvistaa, positiivinen byrokraattinen lapsen kohtaaminen voidaan rakentaa olemassa olevien järjestelmien sisään ja huomioida lasten kanssa tehtävissä asiakasprosesseissa. Tutkimusaineistooni nojaten tällainen lähestymistapa voidaan erottaa esimerkiksi tutkimuspaikkani ryhmä- ja perheryhmäkodin arjen toiminnoissa, jolloin lasten osallisuutta on vahvistettu esimerkiksi lapsia koskevien viranomaiskäytäntöjen opetteluna yhdessä lasten kanssa.

Arvosidonnainen lähestymistapa on nähtävissä aineistostani esimerkiksi hyvin toimineessa lapsi-edustaja- tai lapsi-omaohjaaja-suhteessa. Hyvin toteutunut luottamuksellinen suhde edustajan tai omaohjaajan ja yksin tulleen lapsen välillä lisää lapsen osallisuutta ja oikeuksia. Eräänlainen luottamattomuuden kulttuuri viittaa vahvasti aikuisten kyyniseen lähestymistapaan. Omassa aineistossani lapsen kokema huonosti toteutunut suhde edustajaan tai esimerkiksi yksittäisen poliisin epäasiallinen käytös voidaan tulkita kyyniseksi lähestymistavaksi. Tällaisissa tilanteissa yksin tullessiin lapsiin ei luoteta tarpeeksi ja aikuiset suhtautuvat heihin epäilevästi. Sijaa osallisuudelle ei tällöin ole.

Yksin Suomeen tulleiden osallisuuden toteutuminen on riippuvainen monista asioista. Shierin (2001) osallisuuspolun mukaan työntekijän ja organisaation valmiudet ja halu lapsen osallisuuden tukemiseen ovat keskeisiä asioita lasten osallisuuden toteutumisen kannalta. Lisäksi erilaisten menettelytapojen mahdollisuudet ja velvollisuudet ohjaavat osallistavaa toimintaa. (Emt.) Yksin tulleiden lasten turvapaikkaprosessissa on erilaisia tilanteita, viranomaisia, työntekijöitä ja organisaatioita, joiden kautta lapsen osallisuuden toteutuminen määrittyy. On huolestuttavaa, että kaikista tutkimukseni turvapaikkaprosessin vaiheista nousee esiin joitakin asioita, joissa lapsen oikeudet ja osalli-

suus eivät toteudu aidosti Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaisesti. Turvapaikan hakemisen eri vaiheissa yksin Suomeen tulleita lapsia kohdellaan usein yhtenäisenä massana ja heidän mielipiteitään, ikään liittyvää kehitystasoaan ja kypsyttään sekä heidän haastavia elämäkokemuksiaan ei aina huomioida tarpeeksi. On kuitenkin positiivista, että Suomessa on pyritty rakentamaan yksin tulleiden kohtelua koskevia hyviä ja sensitiivisiä käytäntöjä, mutta niiden siirtäminen kaikkiin turvapaikkaprosessin vaiheisiin ja kaikkien lasten kohdalla ei ole vielä toteutunut. Olisi ensiarvoisen tärkeää vahvistaa suunnitelmien toimeenpanoa, vaikka tämä vaatisikin laajempia rakenteellisia uudistuksia maahanmuuttopolitiikassa. Poliitikka tulisi toteuttaa sillä tavalla, että lapset tulevat kuuluksi ja heidät otetaan vakavasti kaikissa päätöksissä, jotka koskettavat heitä. Lapsia tulisi myös rohkaista osallisuuteen, koska lapset tulevat Suomeen eri kulttuureista ja he eivät ehkä ymmärrä täysin oikeuksiaan ja sitä, että heidän tulisi olla osallisia omissa asioissaan. Osallisuus tulisi olla perustavanlaatuinen ihmisoikeus itsessään ja sen tavoitteena on myös muiden oikeuksien esiintuominen. (Lansdown 2010, 11–13).

Tutkimukseni tulokset ovat muovautuneet tekemäni reflektiivisen tutkimusprosessin kautta yksin tulleiden lasten elämää tarkastelemalla ja kuvailemalla. Reflektiivinen etnografia vaikuttaa lapsia tutkivan tutkimuksen etenemiseen siten, että aikuinen toimii vastuullisena tutkijana, jonka tarkoituksena on ymmärtää lasten elämää ja heidän tapaansa elää ja olla. Samalla tutkijan tulee löytää tilanteisiin sopivat tutkimustavat, jolloin lapset koetaan arvokkaina tutkimussubjekteina. (Törrönen 1999, 131.) Tutkimukseni keskiössä ovat olleet yksin tulleiden lasten osallisuuden kokemukset turvapaikkaprosessissa. Etnografisten tutkimusmetodieni, teemahaastattelun ja osallistuvan havainnoinnin kautta olen päässyt jakamaan yksin tulleiden lasten arkea pienen hetken ajan. Tutkimusprosessini aikana olen pyrkinyt kunnioittamaan jokaisen lapsen ainutkertaisia kokemuksia, jotka ovat juuri siksi arvokkaita. Reflektiivinen tutkimusprosessini on aiheuttanut minussa itsessäni kuitenkin epävarmuuden, hämmennyksen ja kyseenalaistamisen tunteita, joita olen kirjoittanut tutkimustekstiini. Vaikka olen pyrkinyt kuvaamaan yksin tulleiden lasten subjektiivisia osallisuuden kokemuksia, kirjoitettu teksti pohjautuu luonnollisesti myös omien henkilökohtaisten ajatusteni heijastumisiini ja tulkintoihini. Tulkinnat esittävät kuitenkin yksin tulleiden lasten osallisuutta heidän oman äänensä kautta.

7 POHDINTA

Yksin tulleiden lasten osallisuuden kokemuksien tutkiminen turvapaikkaprosessissa ja kotimaasta lähtöön liittyvissä tilanteissa on ollut monimuotoinen prosessi. Lasten tarinoiden kuunteleminen ja haastatteluista kirjaamani tekstin lukeminen on herättänyt minussa voimakasta ajatustyötä. Pohdintakappaleen kautta syvennän ajatuksiani yksin tulleiden lasten osallisuuden toteutumisesta ja nostan esiin tutkimusaiheita, joita toteuttamalla voisi laajentaa tutkimusasetelmaa yksin tulleiden lasten osallisuudesta ja heidän elämästään.

Vaikka elämme länsimaisessa niin sanotussa hyvinvointivaltiossa, joukossamme on ihmisryhmiä, kuten yksin tulleet lapset, joiden elämä on ainakin tietyssä vaiheessa rakentunut monien hallinnollisten menettelyjen mukaan ja elämä on sidoksissa jatkuvan odottamisen tunteeseen. Ennen mahdollisen oleskeluluvan saamista yksin tulleet lapset asuvat ryhmäkodeissa kaukana lähimmäisistään ja useimmiten heillä on traumaattisia elämäkokemuksia takanaan. Elämä on useimmiten epävarmaa ja väliaikaista ja siihen kuuluvat turvapaikan hakemiseen liittyvät haastattelut ja selvitykset. Ihmiset lasten ympärillä vaihtuvat toisinaan useasti ja monella lapsella on ikävä perhettään tai kotimaataan. Lisähaasteita asettavat ulkopuolelta tulevat odotukset Suomeen integroitumisesta, vaikka tulevaisuudesta ei lapsella ole sillä hetkellä mitään tietoa. Osallisuuden yhtenä tavoitteena on kuulua johonkin ja yksilön tulee kokea itsensä arvokkaaksi ja omat mielipiteensä arvostetuiksi, jotta yksilö voi rakentaa vahvan identiteetin. Vaikka yksin tulleilla lapsilla on asuinyksikön henkilökunta, muut turvapaikanhakijat ja rakennusten suoja ympärillään, on melko selvää, että nämä asiat eivät riitä osallisuuden kokemuksen tunteeseen ja tulevaisuuden rakentamiseen, jos käännyttäminen Suomesta voi olla mahdollista minä päivänä tahansa.

Tutkimusryhmäni lapset ovat sinänsä onnellisessa asemassa, että kaikki lapset ovat saaneet oleskeluluvan ja kuntapaikan. Näiden turvin heillä on mahdollisuus suunnata elämäänsä tulevaisuutta kohti. Monilla tutkimukseeni osallistuneilla lapsilla onkin haaveena tulevaisuudessa kouluttautuminen ja työn tekeminen. Harrastaminen, koulunkäynti ja hyvät ihmissuhteet auttavat elämän rakentamista vieraassa maassa. Suomeen saapuu kuitenkin yksin tulleita lapsia, jotka ovat aikaisemmin hakeneet turvapaikkaa toisesta EU:n jäsenvaltiosta (myös Islanti, Norja ja Sveitsi) ja heitä uhkaa Dublin-menettely. Menettelyn perusteella Maahanmuuttovirasto jättää yksin tulleen lapsen turvapaikkahakemuksen käsittelemättä ja tutkimatta ja käännyttää lapsen toiseen jäsenvaltioon. Parsonsin (2010) selvityksen mukaan Dublin-menettely on ongelmallinen yksin tulleiden lasten edun toteutumisen näkökulmasta. Ennen käännytystä toiseen valtioon Maahanmuuttovirasto ei pääsääntöisesti arvioi lapsen etua. Esimerkiksi lapsen fyysiset ja psyykkiset oireet, asunnottomuus tai toimeentulon puute

aikaisemmassa jäsenvaltiossa ja rikoksen tai hyväksikäytön kokemukset eivät oikeuta hakemuksen käsittelemiseen Suomessa. Maahanmuuttoviraston mukaan lapsi voi saada apua ja palveluja kyseisiin asioihin liittyen siitä jäsenvaltiosta, johon lapsi käännytetään. Kun lapsi palautetaan toiseen valtioon, Suomessa ei ole kuitenkaan mitään järjestelmää, jonka kautta olisi mahdollista seurata lapsen tilannetta. (Emt., 61.) Osallisuuden näkökulmasta Dublin-menettelytapa jättää lapsen osallisuuden huomioimatta. Yksin tulleen lapsen kohtalo määrittyy sen mukaan, mikä maa sattuu olemaan lapsen matkan varrella ensimmäinen, tai mihin salakuljettajat lapsen jättävät. Suomessa lastensuojelulain tehtävänä on suojella lapsia ja turvata kaikkien lasten oikeuksia ja etua, mutta maassamme on hetimitään lapsia, joihin tämän lain pykälät eivät mielestäni ulotu johdonmukaisesti.

Tutkimusaineistostani nousee esille monesti lapsen ikävä perhettään kohtaan tai epätietoisuus perheen tilanteesta. Sen lisäksi, että lapsi on joutunut eroon perheestään, lapsen hyvinvointiin vaikuttaa se, että huomattava osa, 34 % lapsista on selkeästi erilaisten mielenterveyspalveluiden tarpeessa eri syiden vuoksi ja hoitoon pääseminen on hidasta (Mustonen & Alanko 2011, 40). Suomessa pyritään tukemaan yksin tulleen lapsen yhteydenpitoa omaan perheeseen, jos se vain on mahdollista. Alaikäisillä yksin tulleilla lapsilla on oikeus hakea pysyvän oleskeluluvan saamisen jälkeen perheenyhdistämistä. Vuoden 2010 ulkomaalaislain lisäysten mukaan perheenkokoajan on oltava alaikäinen sinä päivänä, jolloin perheenjäsenen oleskelulupahakemus ratkaistaan. Perheenyhdistäminen vaatii monenlaisia selvityksiä ja selvitysajat ovat pitkiä. Käytännössä yksin tullut lapsi ei voi vaikuttaa prosessin etenemiseen. Yksin tulleiden lasten perheen haastattelut ja dna-tutkimukset tehdään Suomen suurlähetystöissä, jotka eivät useinkaan sijaitse perheen kotimaassa. Perheen matkustaminen toiseen maahan saattaa olla vaarallista, jopa mahdotonta, ja se vaatii perheeltä virallisia asiakirjoja ja rahaa. Perheenyhdistäminen on laajimmillaan useita vuosia kestävä prosessi, joka vaikuttaa yksin tulleiden lasten elämään päivittäin, eikä lapsella ole mitään takeita sen lopullisesta toteutumisesta. Koska tiedetään, että perheenyhdistämisprosessit ovat kestoaltaan pitkiä, ulkomaalaislakiin tehdyt muutokset heikentävät yksin tulleen lapsen etua ja oikeuksia.

Kuulemani mukaan viime aikoina monien juuri 18 vuotta täyttäneiden ja pitkään perheenyhdistämistä odottaneiden yksin tulleiden perheenyhdistämisprosessit on ratkaistu heti täysi-ikäistymisen jälkeen, jolloin he ovat saaneet kielteisiä perheenyhdistämispäätöksiä. Yksin tulleet lapset eivät voi kiirehtiä hakemuksiensa käsittelyä alaikäisenä. Suomen lastensuojelulaki korostaa esimerkiksi sijaishuoltotilanteessa lapsen ja hänen perheensä yhteydenpidon merkitystä. Perheen palauttaminen yhteen on mahdollisuuksien mukaan toimintojen lähtökohtana, koska se nähdään lapsen edun kannalta tärkeänä. Yksin Suomeen tulleiden lasten kohdalla kyseessä eivät ole lastensuojelun toimenpiteet, mutta yksin tulleet lapset ovat kuitenkin suojelun tarpeessa. Olisi äärettömän tärkeä saada tut-

kimustietoa siitä, tukisiko erilainen perheenyhdistämispolitiikka yksin tulleiden lasten hyvinvointia Suomessa, ja olisiko varhainen perheenyhdistäminen yksi keino vähentää yksin tulleiden lasten mielenterveysongelmia ja tukea lasten elämänhallintaa. Lisäksi tarvittaisiin tutkimustietoa siitä, kuinka kielteiset perheenyhdistämispäätökset vaikuttavat lapsiin, ja kuinka lasten elämä rakentuu pitkän odotusvaiheen ja mahdollisen kielteisen päätöksen jälkeen.

Tutkimukseni yhtenä tavoitteena on ollut antaa mahdollisuus yksin tulleille lapsille kertoa heidän omista kokemuksistaan turvapaikkaprosessiin liittyvissä tilanteissa sekä vahvistaa heidän ääntänsä yhteiskunnassamme. Tutkimusprosessissani ilmeni kuitenkin joidenkin lasten äänettömyyttä ja vaikeumista. Vaikeneminen jostain asiasta saattaa liittyä siihen, että yksilön on vaikea löytää sanoja kuvaamaan omaa kokemustaan tai se voi olla eräänlaista vastapuhetta, jolloin yksilö kokee asemansa alempiarvoiseksi keskustelukumppaninsa kanssa tai laajemmin ajatellen suhteessa yhteiskunnan keskuksiin. (Jokinen & Huttunen & Kulmala 2004, 12.) Yhteiskunnan keskuksiksi voidaan tässä tapauksessa tulkita ne suomalaiset ihmiset, joiden yhteiskunnallinen asema on vahvempi kuin yksin tulleilla lapsilla. Tutkimustani tehdessäni olen pohtinut, jäikö kohderyhmäni yksin tulleilla lapsilla joitakin ajatuksia kertomatta heidän osallisuudestaan turvapaikkaprosessissaan. Vaikka onnistuin saamaan yksin tulleiden lasten osallisuuden tai osallistumattomuuden kokemuksia esiin, uskon, että paljon asioita jäi hiljaisten katseiden ja myös toiveikkaan ja reippaan puheensorinan varjoon.

Seuraavissa tutkimuksissa tutkimusaihettani voisi syventää entisestään keskittymällä vain muutamaaan turvapaikkaprosessin teemaan osallisuuden näkökulmasta. Yksin tulleiden lasten arjen osallisuuden merkitystä ja heidän Suomeen integroitumistaan olisi myös mielenkiintoista tutkia laajemmin esimerkiksi pitkittäistutkimuksen keinoin. Yksin tulleiden lasten integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan näyttää olevan vaikeaa erityisesti turvapaikkapäätöstä odotellessa, koska mahdollisen negatiivisen päätöksen vuoksi omaa elämää ei ole helppo suunnitella, ja lapsilla ei ole tarpeeksi tietoa turvapaikkaprosessin etenemisestä. Myös tutkimukset yksin tulleiden lasten tukitoimista prosessin aikana antaisivat ensiarvoisen tärkeää tietoa siitä, miten yksin tulleiden lasten hyvinvointia ja heidän kiinnittymistään yhteiskuntaan voitaisiin parantaa.

Kirsi Juhila (2004) kuvaa, kuinka yhteiskuntamme rakentuu erilaisten kategorisointien kautta ja ihmisiä luokitellaan jatkuvasti. Kategorisoinnin avulla meidän on helpompi rakentaa maailmaa ja sen tavoitteena on ylläpitää ja tuottaa sosiaalista ja moraalista järjestystä. Kategorisointi suuntaa ajatuksemme kulttuurillisen tiedon kautta ja helpottaa suhtautumistamme toisiin ihmisiin. Ihmisten sijoittamisella johonkin kategoriaan on myös kääntöpuolensa. Kategorisoimalla ihmisiä me tuotamme samalla heille sosiaalisia identiteettejä, jotka voivat olla stereotyyppisiä ja leimaavia. Eron tekemi-

sen kautta me tuotamme toiseutta, jota etuoikeutetummat ihmiset aiheuttavat vallankäytön avulla. (Juhila 2004, 20–25.) Tutkimukseni yhtenä lähtökohtana oli laajentaa keskustelua ja näkökulmia yhteiskunnassamme käytäviin maahanmuuttopoliittisiin keskusteluihin. Toivon, että tutkimukseni toimisi yhdenlaisena välineenä nähdä yksin tulleet lapset yksilöinä, joiden osallisuuden tukeminen on vain ja ainoastaan inhimillistä. Olen liittänyt tähän loppuun yksin tulleiden lasten haastatteluista nostamiani lauseita, jotka ovat erityisesti pysähdyttäneet minut miettimään yksin tulleen lapsen elämää Suomessa. Lauseet eivät kuvaa koko totuutta yksin tulleiden lasten elämästä, mutta mielestäni ne viestivät lapsuuteen ja ihmisyyteen liittyviä asioita, joiden tulisi olla osallisuuden lähtökohtana.

”Sun äiti ymmärtää sua.”

”Vain sinä näät mikä on sun sydämessä.”

”Me ollaan niin kuin samaa, samoja ihmisiä.”

”Että sinä olet ihminen samalla meille.”

LOPUKSI

Pro gradu -tutkimusprosessini alkoi periaatteessa tammikuussa 2010, kun aloitin kandidaatin tutkielmani valmistelemisen sosiaalityön opintojani varten. Käytän tässä kohtaa sanaa ”periaatteessa”, koska yksin tulleita lapsia koskevat asiat ovat olleet oikeastaan koko 2000-luvun ajan jollakin tavalla itseäni lähellä ja ajatuksissani. Vaikka kirjoitan tällä hetkellä tutkimukseni viimeisiä rivejä, uskon, että prosessoin tutkimusaiheittani tulevaisuudessa vielä monen monta kertaa erinäisissä yhteyksissä. Toivon, että tutkimukseni avaa uusia näkökulmia keskusteluihin ja parantaa yksin tulleiden lasten etua ja osallisuutta yhteiskunnassamme.

Tutkimukseni ei olisi koskaan valmistunut ilman Teitä, yksin tulleita lapsia, joiden kanssa sain viettää antoisan kenttätutkimusjakson. Suurkiitos siitä. Ilman Teidän rohkeaa osallistumistanne tätä tutkimusta ei olisi olemassa. Jätitte aidon jäljen itsestänne sydämeeni. Lisäksi kiitokset ryhmä- ja perheyhmäkodin henkilökunnalle, jälkihuollon ohjaajalle ja yksin tulleiden lasten edustajille, jotka mahdollistitte tekemäni tutkimuksen. Työnne yksin tulleiden lasten parissa on arvokasta, tärkeää ja hatun noston arvoista.

Kiitos myös tutkimukseni ohjaajalle YTT Satu Ranta-Tyrkölle, joka rohkaisit ja kannustit pro graduni etenemiseen ja sen valmistumiseen. Nautin myös tutkimusseminaareistamme, joissa ilmapiiri oli positiivinen ja keskustelut antoisia.

Tämän työn tekeminen on ollut opettavaista ja palkitsevaakin. Olen oikeastaan yllättynyt, että tutkimusprosessini aikana kommentoin vain muutaman kerran, että ”ei tästä mitään tuu”. Nuo hetket katosivat lenkkipolulle, jonne lähdin tuulettamaan ajatuksiani. Tutkimukseni tekeminen on siis edennyt yllättävän jouhevasti. Työni tekeminen on kuitenkin vaatinut melkoista itsekuria ja hyviä organisoimistaitoja sekä läheisten tukea. Kaunis kiitos kuuluu ennen kaikkea tyttärelleni Viivi-Marialle ja aviomiehelleni Timolle. Yliopisto-opiskeluni ja tutkimukseni tekeminen ovat kuormittaneet perheen yhteistä arkea ja ilman teidän ymmärrystänne ja rakkauttanne en kirjoittelisi näitä maisteripolkuni viimeisimpiä sanoja. Olette aarteita ja rakkaita!

LÄHTEET

Alasuutari, Maarit (2005) Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa Johanna ruusu vuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 145–162.

Anis, Merja (2008) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D47/2008.

Bhaba, Jacqueline (2001) Minors or aliens? Inconsistent state intervention and separated child asylum-seekers. *European Migration and Law* 3, 283–314.

Bhaba, Jacqueline (2003) Seeking asylum alone: Treatment of separated and trafficked children in need of refugee protection. *International Migration* 42 (1), 141–148.

Bhaba, Jacqueline & Crock, Mary E. (2007) Seeking asylum alone. Unaccompanied and separated children and refugee protection in Australia, the U.K. and the U.S. A comparative study. Sydney: Themis press.

Bhaba, Jacqueline & Finch, Nadine (2006) Seeking asylum alone. Unaccompanied and separated children and refugee protection in the U.K. Cambridge, MA University committee on human rights studies: Harvard University.

Bhaba, Jacqueline & Schmidt, Susan (2006) Seeking asylum alone. Unaccompanied and separated children and refugee protection in the U.S. Cambridge, MA University committee on human rights studies: Harvard University.

Bokhari, Farrah (2008) Falling through the gaps: Safeguarding children trafficked into the UK. *Children & Society* 22, 201–211.

Cemlyn, Sarah & Briskman, Linda (2003) Asylum, children's rights and social work. *Child and Family Social Work* 8 (3), 163–178.

Christie, Alastair (2003) Unsettling the 'social' in social work: Responses to asylum seeking children in Ireland. *Child and Family Social Work* 8 (3), 223–231.

Christie, Pam & Sidhu, Ravinder (2006) Governmentality and “fearless speech”: Framing the education of asylum seeker and refugee children in Australia. *Oxford Review of Education* 32 (4), 449–465.

Crock, Mary E. (2006) *Seeking asylum alone. A study of Australian law, policy, and practice regarding unaccompanied and separated children.* Sydney: Themis press.

Davidson, Natasha & Skull, S. & Burgner, D. & Kelly, P. & Raman, S. & Silove, D. & Steel, Z. & Vora R. & Smith M. (2004) An issue of access: Delivering equitable health care for newly arrived refugee children in Australia. *Journal of Paediatrics & Child Health* 40, 569–575.

Davies, Charlotte Aull (1999) *Reflexive ethnography. A guide to researching selves and others.* London: Routledge.

Edustajana turvapaikkamenettelyssä. Opas alaikäisen turvapaikanhakijan edustajalle (2010) Helsinki: Pakolaisneuvonta ry.

Engebriksen, Ada (2003) The child’s – or the state’s – best interests? An examination of the ways immigration officials work with unaccompanied asylum seeking minors in Norway. *Child and Family Social Work* 8 (3), 191–200.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen.* Tampere: Vastapaino.

Eskonen, Inkeri & Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi (2006) *Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat. Fakta, selontekoa ja kokemuksia.* Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia ja tiedon uudelleen arviointia.* Jyväskylä: PS-kustannus, 21–44.

Fanning, Bryan & Veale, Angela (2004) Child poverty as public policy: Direct provision and asylum seeker children in the Republic of Ireland. *Child Care in Practice* 10 (3), 241–251.

Fekete, Liz (2007) *They are children too.* London: Institute of Race Relation.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti lapsisensitiivistä työtä. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia ja tiedon uudelleen arviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–18.

Gordon, Tuula (2006) Naistutkimus ja eettisyyden teorit ja käytännöt. Teoksessa Jaana Hallamaa & Veikko Launis & Salla Lötjönen & Irma Sorvali (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 241–257.

Gretchel, Anu (2002) Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin. *Studies in sport, Physical Education and Health* 85. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Halvorsen, Kate (2005) Alone and far from home: Are separated refugee children adequately protected? *Human Rights Review* 7 (1), 76–91.

Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (1995) *Ethnography. Principles in practice*. Toinen painos. London & New York: Routledge.

Helander, Reetta & Mikkonen, Anna (2002) Ikävä äitiä...Ilman huoltajaa tulleet pakolaislapset Suomessa. Helsinki: Väestöliitto Väestöntutkimuslaitos, katsauksia E13/2002.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara Paula (2000) Tutki ja kirjoita. 6. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara Paula (2009) Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hodgkin, Rachel & Newell, Peter (2007) *Implementation handbook for the Convention on the Rights of the Child*. Kolmas painos. Geneve: UNICEF, The Committee on the Rights of the Child.

Holmila, Marja (2005) Pienyhteisön tutkimisen eettiset ongelmat. Julkaisussa Laadullisen sosiaalityö- tutkimuksen eettiset kysymykset. Helsinki: Stakes, Työpapereita 4/2005, 21–27.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2009) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 117–132.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännössä. Rovaniemi: Acta universitatis lapponiensis 60.

Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (2004) Johdanto. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.

Jones, Adele (2001) Child asylum seekers and refugees: Rights and responsibilities. *Journal of Social Work*. 1 (3), 253–271.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.

Kiilakoski, Tomi (2007) Johdanto: Lapset ja nuoret kuntalaisina. Teoksessa Anu Gretchel & Tomi Kiilakoski (toim.) Lasten ja nuorten kunta. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisu 77. Helsinki: Opetushallitus, 8–23.

Kuula Arja (2006) Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa Jaana Hallamaa & Veikko Launis & Salla Lötjönen & Irma Sorvali (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 211. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 124–140.

Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset. Etnografia lastenkotityöstä. Tampere: Tampere University Press.

Lansdown, Gerison (2010) The Realisation of children's participation rights. Teoksessa Barry Percy-Smith & Nigel Thomas (toim.) A Handbook of children and young people's participation. Perspectives from theory and practice. London: Routledge, 11–23.

Lappalainen, Sirpa (2007) Johdanto – Mikä ihmeen etnografia. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) Etnografia metodologiana. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus. Tampere: Vastapaino, 9–14.

Mikkonen, Anna (2001) Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden pakolaisnuorten sosiaaliset verkostot, arki ja asuminen. Helsingin yliopisto: Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma.

Mitchell, Fiona (2003) The Social services response to unaccompanied children in England. *Child and Family Social Work* 8 (3), 179–189.

Montgomery, Catherine & Rousseau, Cecile & Shermak, Marian (2001) Alone in a strange land: Unaccompanied minors and issues of protection. *Canadian Ethnic Studies* 33(1), 102–119.

Muller, Hana & Mwano, Geoffrey (2010) Challenges experiences of representatives of unaccompanied minor asylum seekers in Finland. Espoo: Laurea-ammattikorkeakoulun opinnäyte-työ.

Mustonen, Henna (2011) Johdanto. Teoksessa Salli Alanko & Irma Marttinen & Henna Mustonen (toim.) Lapsen etu ensin. Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksintulleet-projektin loppujulkaisu. Helsinki: Yhteiset Lapsemme – All Our Children ry, 7–9.

Mustonen, Henna (2011) Lapsen etu – Haasteita ja kehittämismahdollisuuksia. Teoksessa Salli Alanko & Irma Marttinen & Henna Mustonen (toim.) Lapsen etu ensin. Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksintulleet-projektin loppujulkaisu. Helsinki: Yhteiset Lapsemme – All Our Children ry, 39–57.

Mustonen, Henna & Alanko, Salli (2011) Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat. Teoksessa Salli Alanko & Irma Marttinen & Henna Mustonen (toim.) Lapsen etu ensin. Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksintulleet-projektin loppujulkaisu. Helsinki: Yhteiset Lapsemme – All Our Children ry, 11–25.

Muukkonen, Tiina (2009) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 133–143.

Mäkinen, Olli (2006) Tutkimusetiikan ABC. Helsinki: Tammi.

Nevalainen, Maisa (2004) ”Siihenkin sitten kasvaa ajan kanssa”. Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden turvapaikanhakija- ja pakolaislasten edustajien kokemuksia työstään. Pieksamäen diakonia-ammattikorkeakoulun opinnäytetyö.

Nivala, Elina (2010) Lapsen oikeudet osallisuuden perustana. Teoksessa Ilona Tanskanen & Eeva Timonen-Kallio (toim.) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Tampere: Tampereen yliopistopaino - Juvenes Print, 19–25.

O’Kane, Claire (1999) The Development of participatory techniques. Facilitating children’s views about decisions which affect them. Teoksessa Allison James & Pia M. Christensen (toim.) Research with children. Perspectives and practices. London: Falmer Press, 136–159.

Oranen, Mikko (2008) Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton raportti 7.

Parsons, Annika (2010) Lapsen edun toteutuminen turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevissa päätöksissä. Helsinki: Vähemmistövaltuutettu.

Pink, Sarah (2001) Doing visual ethnography. Images, media and representation in research. London: Sage.

Päkkilä, Hanna (2008) Lähtökohtana lapsen etu ja lapsilähtöisyys. Teoksessa Kari Huotari & Johanna Hurtig (toim.) Sosiaalityötä monitoroimassa. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press, 161–174.

Pösö, Tarja (2006) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 118–135.

Rantanen, Taina (2006) Etnografisen tutkimuksen perusteet. Teoksessa Jari Metsämuuronen (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki: International Methelp, 216–281.

Rastas, Anna (2005) Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 78–102.

Rauma Marja-Leena (2011) Lapsen etu edustajan silmin. Teoksessa Salli Alanko & Irma Marttinen & Henna Mustonen (toim.) Lapsen etu ensin. Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Helsinki: Yhteiset Lapsemme – All Our Children ry. Yksintulleet-projektin loppujulkaisu, 113–119.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.

Saastamoinen, Kati (2010) Lapsen asema sijaishuollossa. Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.

Shier, Harry (2001) Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & Society* 15 (2), 107–117.

Suomen säädöskokoelma:

Hallintolaki 434/2003

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta 746/2011

Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010

Laki ulkomaalaislain muuttamisesta 749/2011

Lastensuojelulaki 417/2007

Nuorisolaki 72/2006

Perustuslaki 781/1999

Ulkomaalaislaki 301/2004

Taskinen Sirpa (2011) Mikä on yksin tulleiden lasten edun mukaista? Teoksessa Salli Alanko & Irma Marttinen & Henna Mustonen (toim.) Lapsen etu ensin. Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Helsinki: Yhteiset Lapsemme – All Our Children ry. Yksintulleet-projektin loppujulkaisu, 43–57.

Tengman, Susanne & Laakso-Liukkonen, Ritva (2011) Turvapaikkapäätös ja lapsen etu. Teoksessa Salli Alanko & Irma Marttinen & Henna Mustonen (toim.) Lapsen etu ensin. Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Helsinki: Yhteiset Lapsemme – All Our Children ry. Yksintulleet-projektin loppujulkaisu, 95–103.

Thomas, Nigel (2002) Children, family and the state. Decision-making and child participation. Bristol: St Martin's Press.

Timonen-Kallio, Eeva (2010) Lapsen osallisuuden vahvistaminen lastensuojelutyön keskiössä. Teoksessa Ilona Tanskanen & Eeva Timonen-Kallio (toim.) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Tampere: Tampereen yliopistopaino - Juvenes Print, 6–17.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 1.-2. painos. Helsinki: Tammi.

Törrönen, Maritta (1999) Lasten arki laitoksessa. Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Helsinki university press.

Vartiainen-Ora, Päivi (1996) Paossa. Perusasiaa pakolaisista meillä ja muualla. Helsinki: Edita.

Vilkka, Hanna (2006) Tuki ja havainnoi. Helsinki: Tammi.

Elektroniset lähteet:

Alaikäisen turvapaikkamenettely – turvapaikkapäätös (2011) Pakolaisneuvonta ry.
<http://www.pakolaisneuvonta.fi/index.html?lid=134&lang=suo>. Viitattu 9.1.2012.

Children – Young and innocent (2012) UNHCR: UN High commissioner for refugees.
<http://www.unhcr.org/pages/49c3646c1e8.html>. Viitattu 1.3.2012.

Convention on the Rights of the Child (1989) UN: UN High commissioner for human rights.
<http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm>. Viitattu 28.4.2010.

Definitions and obligations (2010) UNHCR: UN High commissioner for refugee.
<http://www.unhcr.org.au/basicdef.shtml> Viitattu 19.4.2010

Guidelines on policies and procedures in dealing with unaccompanied children seeking asylum (1997) UNHCR: UN High commissioner for refugees.
<http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b3360.html>. Viitattu 13.3.2012

Mikä on lapsen oikeuksien sopimus? (2011) UNICEF: United Nations of children's fund
<http://www.unicef.fi/mika-on-lapsen-oikeuksien-sopimus>. Viitattu 1.3.2012.

Oranen, Mikko (2012) Lasten osallisuus. Sosiaaliportti. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelukasikirja/hallinto/lapsenosallisuus/>. Viitattu 24.3.2012.

Selvitys ilman huoltajaa tulleiden lasten edustajajärjestelmän kehittämistarpeista ja -mahdollisuuksista Suomessa (2011) Lastensuojelun Keskusliitto.
[http://www.lskl.fi/kehittaa/selvitys ilman huoltajaa tulleiden lasten edustajajarjestelmasta](http://www.lskl.fi/kehittaa/selvitys_ilman_huoltajaa_tulleiden_lasten_edustajajarjestelmasta). Viitattu 12.1.2012

Separated children. Who are separated children? (2010) SCEP: Save the children – Separated children in Europe Programme.
http://www.separated-children-europe-programme.org/separated_children/about_us/separated_children.html. Viitattu 19.4.2010

The Convention on the Rights of the Child – Participation rights. Having an active voice (2010) UNICEF: United Nations of children's fund.
<http://www.unicef.org/crc/files/Participation.pdf>. Viitattu 10.1.2012.

Turvapaikanhakijat, yksintulleet alaikäiset henkilömäärä (2010) Maahanmuuttovirasto.
<http://www.migri.fi/download.asp?id=Alaik%C3%A4iset+tp%2Dhakijat+2010;1900;{C59828C6-21BE-4888-969C-7B508474225E}>. Viitattu 9.1.2012.

Turvapaikanhakijat, yksintulleet alaikäiset henkilömäärä (2011) Maahanmuuttovirasto.
<http://www.migri.fi/download.asp?id=Alaik%C3%A4iset+tp%2Dhakijat+2011;2059;{9B342DDC-785F-4718-89BA-0999EE654CDD}>. Viitattu 1.3.2012.

Turvapaikan hakeminen (2012) Yhteiset lapsemme ry.
http://www.yhteisetlapsemme.fi/documents/yhteiset_lapsemme_kaavio_dari_a3_FINAL.pdf. Viitattu 17.3.2012.

Turvapaikkahakemusten keskimääräinen käsittelyaika vuorokausissa 1.1.–31.12.2011 (2012) Maahanmuuttovirasto.

http://www.migri.fi/download/31549_Keskimaaraiset_kasittelyajat_vuosi_2011.pdf.

Viitattu 24.3.2012.

Ulkomaalaislakiin muutoksia 1.8.2010 alkaen (2010) Maahanmuuttovirasto.

<http://www.migri.fi/netcomm/content.asp?article=4023>. Viitattu 9.1.2012.

Yksintulleet. Näkökulmia ilman huoltajaa maahan saapuneiden lasten asemasta Suomessa (2009) European Migration Network.

http://www.emn.fi/files/44/Artikkeli_yksintulleet_24062009_FINAL.pdf. Viitattu 13.3.2012

Yksintulleet lapset turvapaikkamenettelyssä. Haasteet (2011) Pakolaisneuvonta ry.

http://www.pakolaisneuvonta.fi/index_html?lid=136&lang=suo. Viitattu 17.10.2011.

Liite 1: Lupakirje edustajille

Hyvä edustaja,

Olen sosiaalityön opiskelija yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksiköstä Tampereen yliopistosta ja olen itse toiminut vuodesta 1999 yksin Suomeen tulleiden alaikäisten lasten edustajana. Opintoni ovat loppumetreillä ja teen tällä hetkellä pro gradu -tutkielmaani yksin Suomeen tulleiden alaikäisten maahanmuuttajien osallisuudesta turvapaikkaprosessissa ja kotimaasta lähtöön liittyvistä tilanteissa.

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää yksin Suomeen tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden henkilökohtaisia kokemuksia heidän osallisuudestaan. Olen kiinnostunut siitä, ovatko yksin tulleet lapset saaneet vaikuttaa heitä itseään koskevaan päätöksentekoon ja onko heidän osallisuuttaan ja toimijuuttaan tuettu päätöksentekoprosesseissa. Tarkastelen lisäksi niitä asioita, jotka ovat mahdollisesti vaikuttaneet lapsen osallisuuskokemuksiin ja kuinka sensitiivisyys on toteutunut lapsen kohtaamisessa. Tavoitteenani on mahdollistaa yksin tulleiden lasten oman äänen esille tuominen heidän omien kokemuksiansa kautta. Tutkimuskysymykseni ovat: miten yksin turvapaikkaa hakevien lasten osallisuus toteutuu turvapaikkaprosessissa ja mitkä asiat vaikuttavat yksin tulleiden lasten osallisuuden kokemuksiin.

Toteutan tutkimukseni aineistonkeruun teemahaastattelun keinoin etnografista lähestymistapaa hyödyntäen. Tarkoitukseni on haastatella noin 8 – 10 lasta, jotka asuvat xxxxxxxx:ssa. Tutkimukseni aineistonkeruu tapahtuu tammikuun/ helmikuun aikana 2012. Tutkimuksessa kerättävä tieto on luotamuksellista ja se tulee ainoastaan tutkimuskäyttöön. Tutkimukseni on määrä olla valmiina keväällä 2012 ja tutkimustulokset ovat silloin myös edustajien saatavilla.

Alla olevalla lomakkeella kysyn teidän edustajien suostumusta siihen, että edustettavanne voi halutessaan osallistua tutkimukseeni.

Palautus xxxxxxxxxxxxxxxx 4.1.2012 mennessä oheisella kirjekuorella.

Vastaa mielelläni tutkimusta koskeviin kysymyksiin:

Mira Sipola

sosiaalityön opiskelija, edustaja

mira.sipola@uta.fi

p. xxx xxxxxxxx

.....

Edustajan suostumus edustettavan tutkimukseen osallistumisesta:

Edustettavani _____ Saa _____
nimi

Ei saa _____

halutessaan osallistua osallisuustutkimukseen, joka liittyy yksin Suomeen tulleen alaikäisen turvapaikanhakijan turvapaikkaprosessiin.

Edustajan allekirjoitus ja nimenselvennys

Liite 2: Teemahaastattelurunko

Teemahaastattelurunko:

Ikä ja milloin tullut Suomeen?

Mistä tullut Suomeen?

Onko sinulla oleskelulupa?

Millainen lähtötilanne oli kun lähdit Suomeen?

Vaikuttiko joku henkilö sinun lähtöösi Suomeen? Millä tavalla?

Matkustaminen? Saitko tietoa mitä tapahtuu?

Vaikuttiko joku henkilö matkasi aikana sinun tekemiisi päätöksiin? Millä tavalla?

Suomeen saapuminen:

Kuinka jätit anomuksen turvapaikanhausta?

Millainen vastaanotto oli poliisilaitoksella / rajalla? Kuinka sinua kohdeltiin?

Millaisia tunteita sinulla oli poliisilaitoksella / rajalla?

Tiesitkö mitä tapahtuu? Saitko tarpeeksi tietoa?

Tulkin toiminta? Tauot?

Edustajan tapaaminen:

Milloin tapasit edustajasi ensimmäistä kertaa? Missä?

Miltä edustajasi vaikutti?

Kuinka yhteistyö edustajasi kanssa on toiminut?

Hyvää/ huonoa?

Saatko edustajalta tarpeeksi tietoa asioistasi? Kyselitkö itse asioistasi?

Tulkin toiminta?

Sosiaalityöntekijän tapaaminen:

Kuinka ensimmäinen sosiaalityöntekijän tapaaminen meni (kun hän kyseli maahan saapumisestasi ja tilanteestasi)?

Kuinka yhteistyö toimi sosiaalityöntekijän kanssa?

Saitko sosiaalityöntekijältä tarpeeksi tietoa silloin tilanteestasi?

Millaisia tuntemuksia sinulla oli sosiaalityöntekijän tapaamisessa?

Tulkin toiminta?

Turvapaikkapuhuttelu Maahanmuuttovirastossa:

Millainen turvapaikkapuhuttelutilanne oli?

Ketä paikalla oli?

Millaisia tuntemuksia sinulla oli puhuttelun aikana?

Tiesitkö miksi olit puhuttelussa?

Millaista kohtelu oli turvapaikkapuhuttelussa?

(tämän teeman aikana voin käyttää kuvamateriaalia apuna kuvaamaan puhuttelutilannetta)

Tulkin toiminta?

Tauot?

Lääkärin tai terveydenhoitajan tapaaminen:

Kuinka terveystarkastus toteutui?

Kuinka sinua kohdeltiin terveystarkastuksessa?

Tiesitkö mitä tapahtuu? (esim. DNA-testaus)

Oliko edustaja/ tulkki mukana? joku muu henkilö?

Millaisia tuntemuksia sinulla oli terveystarkastuksen aikana?

Turvapaikkapäätöksen antaminen:

Missä sait turvapaikkapäätöksen?

Tiesitkö mitä päätöksellä tarkoitetaan?

Ketä mukana? Tulkki?

Millainen tilanne oli?

Mahdollisia lisäkysymyksiä iänmäärityksestä ja kielitesteistä, jos niitä on tehty.

Keneltä olet saanut apua turvapaikkaprosessin eri tilanteissa?

Mikä on ollut vaikeinta Suomessa turvapaikan hakemisessa? Mikä on ollut hyvää turvapaikan hakemisessa ja Suomessa?